

HONORIS CAUSA
UNIVERSITAT DE LLEIDA

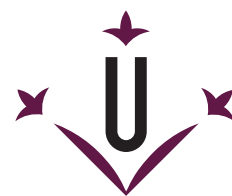
1993-2003

Universitat de Lleida

HONORIS CAUSA
UNIVERSITAT DE LLEIDA

1993-2003

Universitat de Lleida

Recull de les intervencions i lliçons pronunciades en els actes d'investidura
de doctors *honoris causa* de la Universitat de Lleida durant el mandat
del rector Jaume Porta Casanellas (1993-2003).

© Edicions de la Universitat de Lleida, 2019

© Dels textos: els autors

Coordinació: Antoni Jové Montanyola i M. Pilar Sánchez Alandí

Disseny: Cecília Sales

Maquetació: Edicions i Publicacions de la UdL

ISBN 978-84-9144-142-7

DL L 419-2019

SUMARI

Javier Pérez de Cuéllar (1998)	5
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Josep M. Tamarit	7
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	10
Discurs de cloenda del rector	16
Marc Richelle (1998)	19
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Darío Villanueva	21
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	24
Peter Ulmer (1998)	27
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Santiago Espiau	29
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	32
Discurs de cloenda del rector	39
Roc Pifarré Florejachs (1999)	41
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Joan Viñas	43
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	46
Joan Oró Florensa (1999)	49
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Joan Estany	51
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	55
Discurs de cloenda del rector	59
Eliane Vogel-Polsky (1999)	61
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Miquel Rodríguez	63
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	70
John H. Elliott (1999)	85
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Roberto Fernández	87
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	96
Discurs de cloenda del rector	102
Alicia de Larrocha de la Calle (2001)	105
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Manuel Ballester	107
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	112
Discurs de cloenda del rector	113
Miquel Batllori Munné (2002)	115
<i>Laudatio</i> a càrrec del Sr. Martí de Riquer	117
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	120
Discurs de cloenda del rector	127

Pierre Parlebas (2002)	131
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Francisco Lagardera	133
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	136
Discurs de cloenda del rector	143

Exili Català (2002)	145
<i>Laudatio</i> a càrrec de la Dra. Conxita Mir	147
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	156 / 163
Discurs de cloenda del rector	167

Václav Havel (2002)	173
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Amadeu Viana	175
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	182
Discurs de cloenda del rector	184

HONORIS CAUSA

JAVIER PÉREZ DE CUÉLLAR

1 D'ABRIL DE 1998

SEU VELLA DE LLEIDA

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Josep Maria Tamarit Sumalla

Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector, rectors d'altres universitats, digníssimes autoritats, membres del Claustre de la Universitat, representants del professorat, de l'estudiantat i del personal d'administració i serveis, senyores i senyors.

Abans de res, vull agrair a l'Excel·lentíssim i Magnífic Rector, haver-me encarregat no solament deixar constància en aquest acte, com a secretari general, de l'acord de la Junta de Govern de la Universitat sinó també pronunciar l'elogi del nou doctor *honoris causa*, fet que representa per mi un honor que considero sincerament immerescut, per la qual cosa reitero el meu agraïment. En segon lloc, vull subratllar la valoració que per a la UdL mereix el fet que el doctor *honoris causa* Javier Pérez de Cuéllar hagi acceptat la invitació d'incorporar-se al seu Claustre de Doctors, fet que serà un honor per a la institució i un motiu d'orgull per a tots els que la servim.

La proposta, com a primer doctor *honoris causa*, de l'Excel·lentíssim Senyor Javier Pérez de Cuéllar, que ha tingut durant deu anys la màxima representació i responsabilitat de les Nacions Unides, cal entendre-la com l'afirmació d'un compromís amb els principis de l'organització, especialment en allò que fa referència a la defensa dels drets humans, en aquest any que commemorem el cinquantè aniversari de la Declaració Universal.

El doctor Javier Pérez de Cuéllar, nascut a la ciutat de Lima l'any 1920, fou elegit secretari general de l'ONU l'any 1981. Abans havia estat funcionari del Ministeri d'Afers Estrangers peruà des del 1940 i havia ocupat llocs d'una gran responsabilitat en la carrera diplomàtica, com els d'ambaixador a Suïssa, als Estats Units i a Polònia, i delegat permanent del Perú a l'ONU. Des de l'any 1975 havia estat adjunt a la Secretaria General de l'esmentada Organització i, des de 1979, sotssecretari general per a assumptes polítics especials, on va destacar com a mitjancer en el conflicte de Xipre i com a delegat especial a l'Afganistan en el conflicte amb la Unió Soviètica. En el seu nomenament com a secretari general, amb un grau de consens molt elevat i assolit ràpidament en el Consell de Seguretat, van tindre un paper important tres factors que constitueixen per a nosaltres un motiu d'interès: la qualificació professional demostrada en els càrrecs esmentats, la seva condició de llatinoamericà i la seva vocació per la problemàtica del Tercer Món, a la qual, ja en les seves primeres declaracions, va prometre dedicar una atenció preferent. D'ell va dir el diplomàtic espanyol Jaime de Piniés (aleshores president en funcions de l'Assemblea General) que es tractava d'un diplomàtic excepcional i un home fora de sèrie, amb una gran independència de criteris i fermes conviccions.

Com a més alt dignatari de les Nacions Unides, el doctor Pérez de Cuéllar ha estat testimoni d'excepció (i de vegades, protagonista) dels fets més rellevants de les relacions internacionals entre els anys 1981 i 1991. Podem destacar-ne, en la primera etapa, els conflictes a l'àrea centreamericana, alimentats per-

manentment per la política intervencionista dels Estats Units en l'era Reagan i per les difícils condicions socials i econòmiques de la població; conflictes en què va tenir un paper actiu en la cerca de solucions negociades, al costat d'iniciatives com les del Grup de Contadora o els Acords d'Esquípules, i finalment com a secretari general va presentar l'any 1988 un pla de cooperació econòmica per a l'Amèrica Central. Durant la mateixa època, va fer esforços per posar fi a la guerra entre Iran i Iraq i va posar en marxa, després de les activitats de missions d'investigació i observacions i de repetides condemnes per la utilització d'armes químiques, un pla de pau concretat en la Resolució 598/87. Aquest document va constituir durant un any una peça bàsica per assolir un acord d'alto el foc, que finalment va poder anunciar com a secretari general el 20 d'agost de 1988.

Els moments més destacables del segon mandat del doctor Pérez de Cuéllar, de 1986 a 1991, van ser els relacionats amb la desaparició del teló d'acer i els consegüents canvis a l'Europa de l'est i, endarrerere terme, la Guerra del Golf, en què lamentablement la força de les armes va imposar-se sobre el diàleg i el protagonisme de les Nacions Unides va quedar arraconat davant del bel·licisme dels dirigents de la primera potència mundial.

La distinció que avui accepta de la Universitat de Lleida s'afegeix a moltes altres de tipus acadèmic i extraacadèmic al llarg d'una vida de dedicació a la causa de la pau i els drets humans. Podem destacar, entre altres premis i condecoracions, el premi Príncep d'Astúries a la cooperació iberoamericana l'any 1987 i el premi Olof Palme l'any 1989. Ja en l'àmbit estrictament universitari, cal deixar constància del fet d'haver estat investit com a doctor *honoris causa* per quaranta-cinc universitats d'Europa, Amèrica i Àsia (podríem citar, entre les més properes, les de Salamanca, Valladolid i Coïmbra), la qual cosa aporta un element simbòlic d'universalitat a l'acte d'avui. Per primer cop en el nostre àmbit nacional, avui la universitat catalana més antiga, en nom propi i en el del Consell de Rectors de les Universitats dels Territoris de l'Antiga Corona d'Aragó, s'afegeix a la llista d'institucions d'arreu del món que reten el més alt homenatge acadèmic al doctor Javier Pérez de Cuéllar.

L'acte d'avui ens pot portar a prendre consciència que el nostre compromís amb la causa dels drets humans prové d'una doble exigència, com a ciutadans i com a universitaris. El progrés social a què fa referència el preàmbul de la Declaració Universal dels Drets Humans suposa entendre el progrés científic i tecnològic i l'expansió del coneixement com un capítol inseparable de l'avenç de la humanitat en tot allò que en forma la base constitutiva. Com a bibliòfil consumat, el doctor Pérez de Cuéllar pot encarnar precisament una tranquil·litzadora resposta a la inquietud que manifestava per Cesare Beccaria, en el sentit de si podia arribar a ser compatible l'esperit de la tirania amb l'afecció a la lectura. En els més de dos-cents anys transcorreguts des de la cèlebre obra de l'il·lustrat marquès italià, aquest malèfic esperit s'ha manifestat de diverses formes. Una de les més horripilants per a nosaltres, universitaris, podria estar representada per la figura d'aquells qui, tot adorant l'obra de Richard Wagner, una de les més sublimes creacions de l'ànima humana, foren capaços de contemplar impassibles el més terrible holocaust; o fins i tot de viure'l, enduts per una diabòlica paranoia col·lectiva, com una grandiosa escenificació de les gestes heroiques i, en darrer terme, del capvespre dels déus.

Sobre les cendres de la segona Gran Guerra, la derrota de la tirania i el sentiment de la necessitat d'un retorn a les fonts de la persona humana i de la seva dignitat fonamental dona vida a la Declaració Univer-

sal dels Drets Humans, viscuda com un autèntic renaixement de la humanitat (sentiment que certament ja advertim en anteriors moments històrics). El preàmbul és força explícit en proclamar, com a aspiració més elevada de l'home, l'adveniment d'un món en què els éssers humans siguin alliberats de la por i de la misèria. L'afirmació que els homes neixen lliures i iguals en dignitat i drets, establerta en l'article primer de la Declaració de 1948, cal valorar-la, en el seu context històric, com una expressió d'aquest afany quasi baptismal: l'experiència de retrobament de la humanitat.

El temps ens ha portat, però, a superar el rebrot de iusnaturalisme que això suposava, i a ser conscients de la necessitat de recordar aquella distinció filosòfica bàsica entre allò que és i allò que ha de ser. Cal evitar el que la frase té de proposició declarativa i emfasitzar el que té d'ideal, en el sentit que les persones humanes han de ser lliures i iguals. Però sobretot el temps ens porta pensar en vigència material del principi, un cop la batalla per la vigència formal dels drets humans ha passat ja a un segon pla. En aquesta direcció es troba la tendència a la implantació del principi de jurisdicció universal i l'anhel de la creació d'un Tribunal Penal Internacional, aspecte que es troba precisament entre les actuals preocupacions del doctor Pérez de Cuéllar.

La seva presència avui ens recorda una vegada més la dimensió d'universalitat en la qual no tingui lloc ni una concepció elitista dels drets humans com a privilegis d'un club de nacions o de determinats grups socials, ni una mentalitat relativitzadora que posi les tradicions i els valors nacionals per damunt dels drets individuals de les persones.

D'altra banda, cinquanta anys de vida dels drets humans són un temps suficient per assentar en la nostra consciència col·lectiva la necessitat de conciliar llibertat i justícia com a realitats inseparables. Les idees socialistes i el protagonisme del Tercer Món en l'escena internacional, també representat pel doctor Pérez de Cuéllar, han estès el potencial transformador i emancipador dels drets humans i han aprofundit molt més enllà del context individualista de les declaracions nord-americanes o de la Declaració dels Drets l'Home i del Ciutadà de 1789.

La incorporació del nou doctor que ara proposo és acompanyada per tot un contingut simbòlic, que ens convida a reviure alguna cosa que es troba en l'esperit fundacional de les universitats europees: una primavera de la humanitat, gestada en un context històric, el del moment en què es van posar aquestes pedres, que avui serveixen de marc incomparable d'aquest acte d'investidura, que expressa amb una sensualitat embriagadora el text de Carmina Burana, avui amb l'embolcall de la música, transforma el contingut en una experiència sensible de dimensions universals.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

Discurs a càrrec del Sr. Javier Pérez de Cuéllar

Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector, il·lustres autoritats, Claustre, professors i alumnes, senyores i senyors.

Permetin-me expressar, en primer lloc, el meu emocionat agraïment per l'honor que avui m'atorga la il·lustre Universitat de Lleida, tan jove en esperit i tan antiga en història, en nomenar-me doctor *honoris causa*, un títol que sempre ostentaré amb un orgull particular.

Avui, els voldria exposar algunes reflexions i idees, fruit de la meva experiència com a observador privilegiat de les mutacions que l'escena internacional experimenta en aquest final de mil·lenni. La situació de desconcert i de dubte que es pot explicar potser pel període d'entre segles que estem protagonitzant, està ja molt lluny del període de promeses i oportunitats que va conduir les generacions que van viure la barbàrie de la Segona Guerra Mundial a elaborar una mena de catàleg universal de principis i valors capaços de fer regnar la pau i la justícia. Aquest catàleg es va convertir, l'any 1948, en la Declaració Universal dels Drets Humans, de la qual aquest any commemorem el cinquantè aniversari.

És cert que aquests drets ja havien estat definits per grans pensadors, des dels filòsofs grecs i sant Agustí fins a Vitoria, Locke, Rousseau i Kant, i proclamats a la Constitució nord-americana de 1787 i en la cèlebre Declaració francesa dels Drets de l'Home i del Ciutadà, de l'any 1789. La seva consagració per les Nacions Unides com una declaració de caràcter universal ha convertit aquests drets en valors immutables i permanents.

Certament, els drets humans han adquirit un caràcter universal i indivisible. Avui dia, un govern i una societat només poden ser considerats com a membres de ple dret de la comunitat internacional i mereixen ser anomenats democràtics si respecten i fan respectar escrupolosament aquests drets. El primer d'aquests drets, el dret a la vida i al benestar, està íntimament vinculat a drets econòmics i socials que, igual que els drets polítics inclosos a la Declaració, recullen l'aspiració universal de l'home al seu ple desenvolupament econòmic i social.

No obstant això, no n'hi ha prou que els principis d'igualtat, respecte i tolerància es converteixin en drets: és necessari, a més, que es converteixin en realitat. En aquest moment històric de transició —i, per tant, d'anàlisi i balanç—, no ens podem conformar a reconèixer els errors del passat i llançar promeses vanes de deures futurs. Els desafiaments que m'agradaria evocar aquí avui volen anar més enllà d'un nou recordatori, volen ser una crida al respecte a la Declaració Universal dels Drets Humans.

Al cap de mig segle des que es va adoptar, i vist el camí que s'ha fet, no crec que el problema es plantegi simplement en el respecte als preceptes de la Declaració: la clau, tal vegada, estigui a recuperar l'esperit de transformació i innovació que va portar aqueixa generació de la postguerra a escriure aquesta admirable declaració. Avui, hem de donar-nos els mitjans per recuperar el tarannà creatiu que ens permeti, basant-nos en els seus principis, imaginar noves maneres de viure en comunitat, noves maneres de seguir fidelment l'esperit universal de respecte i tolerància que va fundar la Declaració.

Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector: El nostre temps és el temps de totes les transicions: se'ns han esfondrat els dogmes, les certeses i l'ordre establert. Les cartes del segle XXI apareixen tímidament davant dels nostres ulls, i ho fan sota el doble signe de la integració i la desintegració. Si bé és cert que el final de la guerra freda ha contribuït a crear un clima de millor comunicació entre els estats —i, de manera particular, entre les grans potències—, ja fa uns quants anys que assistim a l'aparició de nous conflictes de sobirania, al desvetllament d'antigues rivalitats nacionals, a l'exacerbació de lluites ètniques, religioses i socials, a les quals se suma el gran problema econòmic i social que angoixa permanentment el món en desenvolupament. Així mateix, observem la dislocació de sistemes polítics, l'esfondrament d'estats nacionals i federals, sota la capa de reivindicació i afirmació de cultures llargament extingides. També s'ha anat deteriorant la clàssica funció paternalista de l'estat, condemnat a cedir, tard o d'hora, porcions de la seva sobirania. Les organitzacions internacionals han perdut autoritat i credibilitat i, com més va, es fa més puixant un procés de mundialització que està sacsejant els fonaments del món tal com el coneixem. Els indicadors que, des de fa molt de temps, s'han considerat com a immutables desapareixen i els esquemes tradicionals es fan inaplicables.

En aquest context, estic convençut que, més enllà de la retòrica, avui ens calen noves formes d'organització, noves idees i, sobretot, molta creativitat per trobar noves solucions i encarar els canvis radicals que estem vivint. Perquè, si bé és cert que el món canvia, també ho és que nosaltres canviem el món. A les nostres mans hi ha, doncs, la capacitat de modelar i transformar la realitat, per concloure un nou pacte global que reculli el conjunt de les nostres aspiracions i ambicions, i que doni un nou vigor a la Declaració Universal dels Drets Humans.

La defensa de la llibertat de càtedra i d'expressió —una constant de la història de les universitats— ha estat precisament un dels factors de transformació històrica més rellevant dels últims segles. Perquè, a més de graduar els professionals que la societat necessita i assegurar la continuïtat de la investigació científica, la universitat té la missió de conservar, augmentar i transmetre la cultura a les noves generacions.

La cultura és, senyores i senyors, la clau per ajudar-nos a encarar els canvis que estem vivint, uns canvis que ens obliguen a tornar a allò que és bàsic, primari, és a dir, als signes que guien l'acció humana, La raó és que actuem en virtut de les tradicions que hem heretat, del que hem pensat i sentit, del que hem oblidat, del que estimem o odiem, del que descobrim o creem; és en virtut de tot això que actuem cada dia. Dit d'una altra manera, la cultura és el nostre comportament quotidià i, també, les idees i les creences que ens guien en la nostra acció.

Per això, quan parlem de noves formes d'organitzar-nos en societat, la cultura ens apareix com un mapa que ens ajuda a orientar aquesta tasca de reconstrucció del món. I és aquesta voluntat d'obrir nous camins i traçar nous rumbos que, els darrers anys, m'ha preocupat en gran manera.

Entre 1992 i 1995, he tingut l'honor de presidir una comissió independent creada per les Nacions Unides i la UNESCO, que, continuant la tradició d'altres comissions com la Brundtland, la Brandt o la Comissió Sud, va intentar explorar una nova frontera: l'encara relativament desconegut territori de la cultura i el desenvolupament.

En aquesta tasca, em van acompanyar dinou homes i dones procedents de diversos horitzons professionals, des de les ciències socials fins a la política, passant per l'economia i la creació artística, entre els quals hi havia quatre premis Nobel. Plegats, vam intentar imaginar noves idees, crear un nou llenguatge i, sobretot, fer propostes que, a termini curt o mitjà, fossin capaces de transformar l'obstinada realitat en alguna cosa, amb la mirada sempre fixada al futur. El fruit dels nostres esforços és un informe que s'acaba de traduir al català i que pren el títol de *La nostra diversitat creativa*.

Les nostres reflexions van néixer de la constatació del fet que el concepte de desenvolupament s'havia quedat massa petit i reduït a consideracions que no acompanyaven les realitats que estem vivint. Es tendia a identificar el desenvolupament amb la producció de béns i serveis i es mesurava per mitjà d'indicadors macroeconòmics com el creixement del producte interior brut i la renda per capita, en lloc de mesurar la millora de la qualitat de vida de tots els membres d'una societat nacional.

Ja el 1990, la recerca d'altres criteris havia portat el PNUD a elaborar el primer Informe sobre Desenvolupament Humà, en el qual es mesura el desenvolupament en termes de possibilitats i capacitats de l'individu, que van des de la llibertat social, econòmica i política fins a les oportunitats per a la salut i l'educació, ser productiu i creatiu i gaudir del respecte personal i els drets humans. Això no obstant, la cultura i les dimensions ètiques que aquesta comporta apareixien implícites en aquesta noció; però no explícitament formulades.

Precisament per donar resposta a aquesta absència, la nostra comissió va intentar fer un pas més enllà en el paradigma del desenvolupament i va incloure-hi la cultura com a part indispensable. Així, vam considerar que el fet d'augmentar les capacitats i les possibilitats dels éssers humans s'ha d'arrelar, necessàriament, en l'ètica i els valors culturals que conformen les pautes de comportament quotidià. D'aquí emergeix la idea principal del nostre informe, és a dir, que el desenvolupament dissociat del seu context humà i cultural —si en aquestes condicions hi pot haver desenvolupament— és un creixement sense ànima.

El desenvolupament econòmic forma part de la cultura d'un poble. No es redueix a ser un mitjà per a unes finalitats determinades, sinó que constitueix la base social en si per assolir aquestes finalitats. En aquest marc, el títol que es va donar a l'informe no fou producte de l'atzar, sinó que tradueix la preocupació de reflectir el respecte a la diversitat, la confiança en la creativitat i la preocupació pel bé comú.

Senyores i senyors: És sobre aquest patrimoni comú que és la nostra diversitat que hem de construir un pacte global per al segle XXI. La diversitat —sigui biològica o cultural— constitueix una font de riquesa i la condició mateixa d'un desenvolupament sostenible. La diversitat transcendeix les fronteres, perquè les cultures no són estàtiques ni estan aïllades, sinó que interactuen, s'influencien mútuament i evolucionen.

En un món que experimenta un procés de mundialització accelerat dels mitjans de vida, dels intercanvis econòmics i humans, aquesta diversitat imposa el respecte del pluralisme com un principi fonamental. En aquest sentit, no és convenient ni viable intentar construir una nació mitjançant la uniformització de tots els grups, atès que el domini d'un grup ètnic tampoc no podrà donar una estabilitat duradora a una societat. Només la voluntat de viure en comú, arrelada en valors compartits per tots els grups ètnics i culturals que integren un estat nacional, la participació de tots en el procés de desenvolupament i la distribució equitativa dels fruits que doni aquest desenvolupament permetran construir un futur sostenible. I com que allò que no és viable a escala nacional encara ho és menys a escala planetària, hem de seguir el mateix camí per construir una nova comunitat global. Això porta necessàriament a la idea d'una ètica global, un pacte de convivència social que assenti les bases d'un futur de benestar per a la nostra generació i per a les generacions futures.

Necessàriament, aquesta ètica global haurà de ser un pont entre les nacions, els grups ètnics i les comunitats mitjançant valors que puguin servir com a punts comuns de referència. Així, aquest codi ètic global endinsa les seves arrels en principis ètics que són presents en pràcticament totes les cultures, com és l'impuls natural d'alleugerir i erradicar el sofriment.

En aquesta unitat de fons s'inspira el conjunt de normes mínimes que qualsevol comunitat ha d'observar, que són: els drets humans i les responsabilitats que comporten; la democràcia i la ciutadania i els elements de la societat civil; la protecció de les minories; el compromís amb la solució pacífica dels conflictes i la negociació justa, i, finalment, l'equitat intrageneracional i intergeneracional, com també entre homes i dones.

Lamentablement, avui ens estem acostumant a observar formes dramàtiques de violència ètnica i cultural, que en bona mesura paralitzen qualsevol esforç de desenvolupament econòmic i social. Al meu entendre, l'única manera d'aconseguir estabilitat política en països multiculturals —i avui dia, gairebé tots els països del món ho són— és fer de les societats unes societats obertes, en les quals tots els grups ètnics i culturals tinguin els mateixos drets, els mateixos avantatges i les mateixes obligacions. Això requereix unes quantes regles del joc democràtic, una descentralització considerable del poder i un accés equitatiu a les institucions de justícia. Requereix societats amb mobilitat social, econòmica i política, en la qual tots els ciutadans siguin iguals davant de la llei i davant de la justícia, sense diferències d'origen ètnic, gènere, classe o alguna altra consideració. Els països que no respecten aquests principis tendeixen a patir en carn pròpia formes dramàtiques de violència ètnica.

Senyores i senyors: Aquestes són, en bona mesura, algunes reflexions que, segons la meva opinió, han de marcar la sendera del progrés al nou segle que inaugurarem d'aquí a pocs mesos. Tal com he assenyalat anteriorment, la universitat no pot ser, de cap manera, independent a aquest procés.

Massa sovint, les relacions entre educació i cultura es redueixen a l'aprenentatge d'alumnes i estudiants de les grans obres dels camps de la literatura, la pintura, l'escultura, la música, etcètera. Per descomptat, aquest saber és important i resulta essencial transmetre'l a les generacions futures. Tanmateix, la cultura no es limita a aquests coneixements.

Sabem que els sistemes educatius tenen un paper central a l'hora d'integrar o excloure els individus de la societat. Així, certs sistemes educatius nacionals han tingut històricament la funció de desestructurar, absorbir i dissoldre certs grups culturals. Davant de les noves realitats del pluralisme i la multiculturalitat, l'educació ha de ser capaç de respondre a la vegada als imperatius de la integració planetària i nacional i a les necessitats específiques de comunitats concretes —rurals o urbanes— que tenen una cultura pròpia. Per això, és necessari plantejar els objectius, remodelar els continguts i els programes de les institucions escolars tradicionals, imaginar nous mètodes pedagògics i nous enfocaments educatius i fomentar l'aparició de noves generacions de docents discents.

Una educació realment pluralista es basa en una filosofia humanista, és a dir, en una ètica que considera positives les conseqüències socials del pluralisme cultural. Amb això vull dir que la necessitat dels pobles de viure i treballar en pau hauria de conduir al respecte de totes les cultures —o, almenys, d'aquelles que valoren la tolerància i el respecte envers els altres.

Les universitats hauran d'abordar aquests desafiaments i els sistemes educatius —entesos en el sentit més ampli possible— hauran de donar prou proves de flexibilitat i imaginació per trobar el punt d'equilibri just entre aquestes dues grans tendències. En aquest context tan complex, m'agrada constatar els esforços que en aquest sentit ha realitzat la universitat catalana, per tal de defensar, des de la seva autonomia, el dret a la diferència, però també el deure i la responsabilitat de la tolerància.

Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector, senyores i senyors: Permetin-me acabar prenent de nou les meves primeres paraules: la cinquantenària —avui— Declaració Universal dels Drets Humans té un camí llarg i ardu per recórrer. Les reflexions que els he presentat només pretenen donar alguns punts de referència que ens permetin encarar els desafiaments d'un món en transició, i crec que, en aquest sentit, la universitat té un paper important per dur a terme.

Ens hem de preguntar si aquests valors són realment nous i si aquestes proposicions són viables i realistes. En realitat, els drets humans, la democràcia, la participació de la societat civil, la igualtat, la justícia, la creativitat... són —i han estat— ideals i valors de referència de la humanitat durant segles. Considero que el que és realment nou és la perspectiva, l'enfocament cultural en el qual aquests valors —sovint marginats per la primacia de les prioritats econòmiques— apareixen com a factors clau en un món interdependent on hem de fundar i garantir la nostra supervivència com a espècie, com a homo habilis, com a homo cogitus, en la convivència pacífica i en la nostra diversitat creativa. Estic convençut que aquesta és l'única solució viable a llarg termini.

La universitat ha de ser, en aquest sentit, una atalaia atenta al futur: la torre de guaita capaç d'anticipar-se a les tendències negatives i d'oferir solucions basades en el saber científic. Però, també, ha de

contribuir a preservar el llegat de les generacions precedents i a forjar l'avenir, a conservar en el mateix grau el coneixement i la naturalesa i, al mateix temps, a salvar les formes intangibles de la cultura.

Estic persuadit que la Universitat de Lleida continuarà a l'avantguarda d'aquesta voluntat a contribuir a la construcció d'una nova utopia, mitjançant la formació de noves generacions en els valors ètics que fan possible la democràcia i el desenvolupament integral dels pobles com a base d'un nou dret de gentes: un nou contracte social per al segle XXI. Estic convençut que aquesta universitat contribuirà a establir vincles nous entre nacions, grups i comunitats culturals que reposin sobre valors compartits que puguin fer de punts de trobada. I això és tant més important quan sabem que les relacions entre els pobles i els individus dependran, en darrera instància, de la seva voluntat de viure en comú al nostre llogaret global.

Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector, senyores i senyors: Els voldria reiterar, abans d'acabar, la meua gratitud profunda per aquesta distinció, que donarà encara més força a l'única cosa que tinc, que és la paraula, una paraula que es fa encara més expressiva en el vers d'un català universal, Salvador Espriu, que ens reconcilia amb els principis d'una nova globalitat, la unitat en la diversitat: "Diverses són les parles i diversos els homes, i convindran molts noms a un sol amor".

Moltes gràcies.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Jaume Porta Casanellas, rector de la Universitat de Lleida

Rectors de les Universitats, Honorable Comissionat, representant del President de Catalunya, President de la Diputació, Subdelegat del Govern, Representant de la Paeria, Sr. Bisbe, Síndic de Greuges de Catalunya, Representant del Govern d'Andorra, senyores, senyors, deganes, degans, professores, professors, voluntaris del 700 aniversari, estudiants, Personal d'Administració i Serveis, amics tots.

Avui hauria de ser un dia de joia per a tots nosaltres, per a la Universitat i per a la ciutat de Lleida, i ho és, però amb una forta angoixa i una tristor continguda.

A l'arbre de la ciència que és la universitat li ha estat amputada una branca, brutalment, absurdament, amb un sentit difícil de comprendre. És per això que els demano que es vulguin posar dempeus i guardem plegats un minut de silenci en record del professor José Manuel Valle, catedràtic que ha estat de la nostra universitat. La reflexió sobre aquesta absència potser ens conduirà a entendre millor les virtuts que la seua presència representava per a la Universitat de Lleida.

S'ha escollit el mes d'abril per realitzar aquest acte d'investidura perquè constitueix per a la nostra universitat un referent d'un abril ja llunyà, el del 1297, en què l'acció pontifícia del papa Bonifaci VIII va concedir la butlla de creació d'un estudi general en qualsevol ciutat o lloc insigne de les terres de la Corona d'Aragó. Tres anys més tard, el 1300, per privilegi del rei Jaume II, va ser la ciutat de Lleida la beneficiària i va tenir la joia d'acollir l'Estudi General.

El fet territorial de la Corona d'Aragó, de la qual la de Lleida va ser la primera universitat, el simbolitzem amb la presència a la mesa de l'Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Gabriel Ferrater, rector de la Universitat Oberta de Catalunya, de l'Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Juan Badiola, rector de la Universidad de Zaragoza, de l'Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Fernando Romero, rector de la Universitat Jaume I de Castelló, membres del Consell de Rectors de les Universitats dels territoris de l'Antiga Corona d'Aragó, que es va constituir ara farà un any i del qual s'ha volgut deixar constància per a la història de la nostra universitat al claustre de la Pensativa.

Per donar la publicitat que correspon, procediré a llegir l'acta de la sessió inaugural de la commemoració del 700 Aniversari, celebrada el 21 d'abril de 1997. Un original d'aquesta acta serà dipositat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que és la institució que conserva la butlla de creació de l'Estudi General de Lleida; un altre serà entregat a l'Arxiu Municipal de Lleida, que conserva el privilegi del rei Jaume II, i un tercer es quedarà a la Universitat de Lleida.

Des de la recuperació de la Universitat de Lleida, a finals de 1991, fins al dia d'avui, no s'ha produït cap investidura de doctorat *honoris causa* a la nostra universitat; cosa que posa en evidència que la nostra institució no prodiga aquestes concessions, malgrat que enguany se n'hagin previstes tres.

El nomenament i l'acte d'investidura d'un doctorat *honoris causa*, màxima distinció que atorga una Universitat, fan que una persona rellevant i prestigiosa per la seva trajectòria personal passi a formar part del Claustre de Doctors i Doctores de la Universitat.

No repetiré els mèrits expressats en la *laudatio* exposada pel doctor Josep M. Tamarit, secretari general i padrí del doctor Pérez de Cuéllar. Destacaré, únicament, que el nou doctor ha treballat incansablement en favor d'unes idees de defensa dels drets humans i de la pau, que nosaltres defensem. Aquesta investidura és un honor per a la nostra universitat; una distinció per al senyor Pérez de Cuéllar, i més responsabilitat, tant per a ell com per a nosaltres.

La investidura de l'Excel·lentíssim Senyor Javier Pérez de Cuéllar passarà a constituir un fet rellevant en la història de la nostra universitat.

El simbolisme en l'elecció de la persona haurà de buscar-se en l'expressió de la voluntat de la nostra universitat de ser una universitat que vol aconseguir una projecció més enllà de l'entorn immediat. Una institució que vol referents externs i que lluita per anar defugint els corporativismes autocomplaents, malgrat que de vegades això només sigui possible assumint del conflicte —m'atreveria a dir— la crisi necessària per estimular la reflexió.

Però només així donarem la importància que, sens dubte tenen la reflexió i el debat en la definició d'un nou model d'universitat. Ara més que mai no ens podrem conformar amb un discurs teòric, i caldrà evitar caure en el diletantisme. El nostre compromís com a universitaris consisteix a saber establir els ponts entre els posicionaments teòrics i el fer, evitant les contradiccions entre el discurs i aquelles actuacions a curt termini que puguin hipotecar l'assoliment dels objectius que els posicionaments teòrics ens porten a defensar.

D'aquí el risc de tota acció. Però més preocupats ens hauria de deixar la indiferència i la repataneria, que no pas l'interès per arriscar-nos a cercar noves formes. Aquesta manera de fer pot comportar el perill d'equivocar-nos, en un caminar que només la perfecció, de la qual no gaudim, faria que no fos tortuós. És aquí on la integritat intel·lectual dels universitaris i les universitàries s'ha de deixar veure. No tenim inconvenient a reconèixer que ens equivoquem quan honestament ens adonem dels nostres errors. Com escriu la professora d'aquesta universitat Núria Perpinyà, en el seu llibre *Un bon error*, aprendre és una lliçó contínua d'humilitat.

El fet de buscar sempre ha anat indefugiblement lligat a la voluntat de provar, de trobar nous camins per a la cultura, per a la creació de nous coneixements, per a la innovació. Ha d'estar també vinculat a la idea d'una nova universitat, que es vol anar definint des de la reflexió i el debat.

No deixa de ser significatiu que l'any 1998 apareguin tres llibres dedicats a la universitat. L'actual preocupació al voltant del món universitari no ens pot deixar indiferents.

Si enguany està a la cresta de l'ona la cultura ibèrica, de la qual som hereus, hauríem de recordar que una de les seues característiques va ser l'individualisme i la desunió en tribus i regnes. En l'àmbit internacional són la justícia, l'equitat, la cooperació, la solidaritat, els valors per als quals hauríem de predisposar al nostre estudiantat. En l'àmbit universitari sembla que s'hagi d'anar obrint camí una visió més global de la mateixa institució, com a projecte compartit.

Segurament, seria interessant parar compte en les paraules de José Leal quan, en el III Fòrum Educatiu, celebrat recentment a la nostra universitat, afirmava que és millor col·laborar que rivalitzar.

En aquesta cerca de signes podríem afirmar que el tapís de la commemoració del 700 Aniversari recull el valor simbòlic que, en l'art ibèric tenen la filadora i la teixidora, com a expressió del manteniment de la tradició a la nostra Universitat.

L'acte d'investidura del primer doctor *honoris causa* també representa el manteniment de la tradició universitària, però és alhora el signe del compromís de mirar cap al món exterior.

És per tot això que constitueix per a mi una gran satisfacció donar la benvinguda a l'Excel·lentíssim Senyor Javier Pérez de Cuéllar, que s'acaba d'incorporar al Claustre de doctors i doctores de la nostra universitat, com a doctor *honoris causa*. El felicito en nom de la Universitat de Lleida i en el meu propi i l'animo a continuar treballant —com ha estat fent fins ara— en pro dels drets humans i de la pau, un magisteri i un prestigi que li han estat àmpliament reconeguts, entre moltes altres institucions, per nombroses autoritats d'arreu del món.

No hi ha dubte que l'acte d'avui serà un estímul per a la nostra universitat.

Sigueu benvingut, doctor Javier Pérez de Cuéllar.

HONORIS CAUSA

MARC RICHELLE

10 DE DESEMBRE DE 1998

SALA D'ACTES DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Darío Villanueva Prieto

Rector Magnífic de la Universitat de Lleida, excel·lentíssimes i il·lustríssimes autoritats acadèmiques i civils, Claustre de la Universitat de Lleida, senyores i senyors.

Si la meva informació no és errònia, el primer treball acadèmic que el professor Marc Richelle va publicar el 1952 —quan tenia vint-i-dos anys—, a la *Revue des Longues Vivantes*, va ser un estudi sobre *El desdichado*, de Gérard de Nerval.

Tanmateix, no crec que aquesta coincidència entre els interessos intel·lectuals del jove Richelle i els meus propis com a filòleg i catedràtic de Teoria de la Literatura sigui la que hagi fet que el meu col·lega i estimat amic el rector Porta i Casanella m'hagi encomanat d'actuar com a padrí en el doctorat *honoris causa* de l'il·lustre psicòleg belga, sinó una altra motivació que de seguida exposaré.

Marc Richelle és actualment professor emèrit de la Universitat de Lieja, en la qual va ocupar durant trenta anys la càtedra de Psicologia Experimental de la Facultat de Psicologia i Ciències de l'Educació. Després de graduar-se en filosofia i lletres per aquesta universitat, va obtenir el mestratge en psicologia a Ginebra. Allí, va començar la seva activitat com a professor assistent i va iniciar la seva investigació, dirigida pel professor André Rey, sobre els nens jueus d'origen nord-africà emigrats a Israel, que va tenir continuïtat en altres projectes belgues portats a terme a Katanqa. Al mateix temps, es doctorava en psicologia per la universitat de la seva primera procedència i era admès com a *honorary fellow* al Departament de Psicologia Experimental de Harvard.

Abans del present doctorat *honoris causa* per la Universitat de Lleida, Marc Richelle va rebre el mateix grau acadèmic de les universitats de Lille III - Charles de Gaulle, Ginebra, Coïmbra i Lisboa, com també la medalla d'or de la Universitat Masaryk de Brno, la Chaire Francqui de Louvain i el premi quinquennal Ernest John Solvay, el més eminent per als científics que es concedeix a Bèlgica, a l'Acadèmia Reial de la qual pertany des del 1995. Marc Richelle ha estat, a més, visitant o conferenciant en universitats de França, Anglaterra, Gal·les, Suïssa, Hongria, Alemanya, Portugal, Txèquia, Polònia, Itàlia, Mèxic i el Canadà, com també a Catalunya, Galícia, Andalusia, Madrid o València. És membre d'una dotzena d'associacions científiques, entre elles la Belgian Psychological Society i l'Association de Psychologie Scientifique de Langue Française, les quals ha presidit. Ha representat el seu país en diversos programes internacionals i durant nou anys, des del 1988, va ser el coordinador principal de la xarxa Erasmus de psicologia, en la qual s'integraven divuit universitats de dotze països diferents.

Entre 1965 i 1998 va participar en més de cent vint congressos internacionals de la seva especialitat i les seves publicacions superen les dues-centes, des de l'esmentat anàlisi textual sobre Gérard de Nerval fins als seus articles "Conscience" en el *Vocabulaire de sciences cognitives*, que acaba d'editar Presses

Universitaires de France. Aquí només esmentaré, a tall d'exemple, els llibres traduïts, entre altres llengües, al castellà: *Los psicólogos, ¿para qué?* (Salamanca, 1973), *La adquisición del lenguaje* (Barcelona, 1975), *Manual de psicología. Introducción a la psicología científica* (Barcelona, 1979) redactat junt amb el professor Droz, i *Skinner o el peligro behaviorista* (Barcelona, 1981), títol que no significa que Richelle s'oposi al gran mestre del conductisme. En aquest sentit, Richelle va publicar posteriorment un llibre que va tenir molt èxit, amb edicions el 1993 i el 1995, titulat *B. F. Skinner, A Reappraisal*.

Així doncs, no hi ha dubte que el meu paper de padrí en aquest solemne acte de la Universitat de Lleida, que contribueix a commemorar el setè centenari del seu Estudi General, no té res a veure amb la meva inexistent autoritat científica en el camp en el qual el professor Marc Richelle ha destacat tant, fins a situar-se a la primera fila de la psicologia europea. Tot i això, m'interessen —i molt— diversos temes que ell ha estudiat, com els aspectes psicològics de l'aculturació, la revolució dels neurolèptics, l'adquisició del llenguatge, la influència del temps en la conducta animal o el behaviorisme (un capítol de la meva tesi de doctorat va versar sobre la influència del behaviorisme en la literatura, que Skinner mateix va conrear com a novel·lista). El mateix es pot dir de l'obra no estrictament psicològica de Marc Richelle, que destaca com a assagista fi i rigorós que tracta de temes com ara l'espiritualisme i el materialisme, la defensa de les ciències humanes o la identitat europea en la seva perspectiva històrica.

A aquest punt volia arribar la meva *laudatio*: la dimensió d'universitari europeu militant que tant admiro en Marc Richelle, que hem vist ja pilotar com a pioner la xarxa Erasmus de psicologia. Perquè al professor Richelle es deu, en gran manera, la construcció en un temps rècord del grup universitari europeu més extens, que va néixer a Santiago de Compostel·la fa poc més de quatre anys i al qual la Universitat de Lleida pertany com un dels membres més antics.

Després de formar part de la comissió executiva interina que es va reunir a Gottingen el 1993 i a la Universitat Jaume I el 1994, Marc Richelle va ser escollit president del Grup Compostel·la el 1995, càrrec que actualment continua exercint, quan la nostra xarxa ha assolit la seva maduresa amb les assemblees successives de Lieja, Santiago de Compostel·la, Londres i Brno que, l'any que ve, tindran continuïtat precisament a la Universitat de Lleida.

Marc Richelle, que ha acreditat la seva gran sensibilitat com a intel·lectual i acadèmic cap a altres cultures no europees, és un exemple viu de com l'Europa de les universitats està en marxa i la prova que, mentre existeixin homes i dones del seu tarannà, aquesta raonable utopia convertida en projecte que és la unitat europea no desapareixerà.

Els qui no desitgen aquesta unitat europea, o simplement la neguen, solen resumir la seva enemistat i el seu escepticisme en una frase esgrimida com a lema lapidari o irrefutable, que no necessita més explicacions: "l'Europa dels mercaders". L'última manifestació del que dic és molt recent: en el transcurs de la Segona Trobada Internacional d'Escriptors, que es va fer a Berlín el passat cap de setmana, el filòsof gal André Glucksmann va rebutjar aquesta hipòtesi adduint que es tracta d'un pur concepte econòmic i que —cito textualment a partir dels resums de premsa— "Santa Claus no existeix i a Europa li passa el mateix".

Amb això es reitera que la comunitat europea va néixer com un mercat i no deixarà mai de ser-ho, ja que l'única realitat amb prou força per articular-la són els diners, molt més poderosos que les idees, la cultura i el sentit mateix de la història. A més a més, s'esgrimeix que, en aquests àmbits no monetaris, les diferències entre els estats i les nacions són insuperables, de manera que només els ingenus són —som— capaços de creure en el futur d'una Europa unida.

Marc Richelle és dels que no es resignen que això sigui inexorablement així, ja que ell creu —i el seu ingent treball intel·lectual ho demostra bé— que el pensament té un poder vertebrador de magnituds incalculables. No hi haurà res de nou en aquesta actitud, ja que des dels anys quaranta els pioners de les primitives “unitats funcionals” comunitàries —Monnet, Schuman, Spaak...— van alimentar amb carbó i amb acer un somni que va tenir una transcendència política insospitada. Abans d'ells, un il·lustre país meu, Salvador de Madariaga, anhelava també el naixement d'una *Zoll-Union*, d'un espai de lliure canvi que, com el cavall de Troia, amagués al seu si la renovada identitat comuna, cultural i política.

Allò que a l'Europa destrossada per dues guerres mundials era un somni, avui dia ja no és simplement això. I, en aquest ampli moviment, cal destacar el gran repte que representen els balbuceigs d'un possible sistema universitari comú. Sota la direcció de Marc Richelle, les més de vuitanta universitats que pertanyen al Grup Compostel·la estan ocupant un lloc d'avantguarda en aquest moviment, ja previst fa un quart de segle per un altre gran europeista, el suís Denís de Rougemont, quan establí l'equació següent: si l'Europa de la cultura de corrents continentals que partien de focus locals, com van ser a l'edat mitjana justament universitats com Bolonya, Oxford, Salamanca, Coïmbra, Cracòvia o Lleida, l'Europa política serà al seu dia una federació igualment continental que neixi de les nacionalitats i les regions.

Altres figures intel·lectuals destacades no van deixar de percebre que aquesta funció de les universitats no tenia per què ser un mer vestigi d'un passat llunyà, quan la unitat dels sabers i la pervivència de la llatinitat garantia un vincle aviat deteriorat. Així, per exemple, el premi Nobel nord-americà naturalitzat anglès, T. S. Eliot, en la seva teoria sobre la definició de la cultura, inclou la proposta que les universitats europees no haurien de ser institucions purament nacionals, encara que les nacions les acollissin i les financessin, sinó que haurien de tenir idees comunes i contreure obligacions les unes amb les altres. Molt més recentment, Jürgen Habermas proclamava també la necessitat de configurar a Europa una mentalitat cultural i una opinió pública comuna, tasca en la qual no se'ns amaga el paper determinant que les universitats puguin tenir.

No conec ningú que superi Marc Richelle en allò que es refereix a l'esforç per dotar amb màxima operativitat pràctica totes aquestes conviccions, que ell professa al servei d'una Europa sense fronteres. Una Europa que es trobi amb ella mateixa al deixant d'una identitat solidària basada en les peculiaritats inescapables dels seus pobles.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. Marc Richelle

Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector.

No hauria pogut preveure, fa set anys, durant una aturada molt breu a la vostra ciutat, quan anava camí cap a Madrid a Barcelona, que se'm presentaria una nova ocasió per visitar-la avui. Una ocasió excepcional perquè s'inscriu dins del marc de la celebració del setè centenari de la creació del col·legi medieval del qual la vostra universitat assegura la perennitat, i encara més excepcional a causa de la vostra invitació. És per mi un gran honor ser acollit a la vostra alma mater i ser l'objecte de la que, de ben segur, és la distinció més afalagadora que pot rebre un universitari. Us ho agraeixo, i ho agraeixo també als companys que me n'han jutjat digne.

No em pertoca a mi considerar els mèrits. La descripció que n'ha fet el meu padrí en aquest cas, l'Excel·lentíssim i Magnífic Rector de la Universidade de Santiago de Compostela, és, sens dubte, extremadament generosa. Si he aportat una modesta contribució a la disciplina a la qual vaig decidir dedicar-me, ja fa mig segle, és sens dubte gràcies a un seguit de circumstàncies i esdeveniments que em van estimular i que em van proporcionar els mitjans. Entre aquestes circumstàncies, situo en primer lloc el fet d'haver-me trobat amb uns mestres excepcionals, que a la vegada em van ensenyar l'exigència del rigor i la llibertat de l'aventura intel·lectual. Si ens hagués de preocupar quelcom de l'efecte pervers que possibilita el recurs fascinant de les tècniques de comunicació a distància en els universitaris d'avui en dia, això seria el risc de perdre les ocasions de trobada directa amb els professors.

No menys important i decisiu és per nosaltres el retrobament amb els estudiants: ells tenen un paper irremplaçable en el manteniment de la curiositat i en el replantejament dels coneixements adquirits. Permeteu-me aprofitar l'avinentesa per agrair-los-ho. Una part de l'honor que se m'atorga els pertoca a ells.

Finalment, tinc un deute inestimable envers tots els companys, de totes les disciplines, trobats en el transcurs de la meua carrera i en els contextos més diversos: congressos científics, comissions, societats científiques, etc., i particularment els companys estrangers, amb qui el contacte constitueix sempre un refrescament intel·lectual, una mena de ventilació sense la qual l'ànima —si més no, la meua ànima— no hauria pogut respirar.

Voldria tornar ara a una altra raó per la qual la invitació que m'heu fet em colpeix molt especialment. Entre aquests retrobaments internacionals que he anat alimentant des de l'època d'estudiant, els realitzats amb els companys de la Península ocupen un lloc privilegiat.

Potser perquè són relativament recents —es remunten a penes a un quart de segle— i, de ben segur, perquè van acompanyats d'una calorosa amistat.

Aquests retrobaments van començar a Catalunya i s'hi van limitar durant uns quants anys. És, doncs, amb emoció que em trobo avui en terres catalanes, establint aquí nous lligams.

Finalment, permeteu-me comentar breument un tercer motiu de satisfacció personal per la cerimònia d'aquest dia. He tingut l'honor de ser presentat en la investidura de doctor *honoris causa*, no per un representant de la meua disciplina, com és el costum, sinó pel rector d'una universitat germana de la vostra, de l'altre extrem d'Espanya. El fet que el rector Villanueva pertanyi a una altra disciplina científica coincideix plenament amb el meu esperit inveterat de pluridisciplinarietat (confesso que tinc la impressió d'haver après més, en el decurs de la meua carrera, dels físics, els biòlegs, els lingüistes i els filòsofs que dels meus companys psicòlegs, i ja em perdonaran!). El fet que pertanyi al camp de les lletres em porta a la primera orientació dels meus estudis, que de vegades sento haver deixat per la psicologia, renunciant així a la descoberta de tants personatges de novel·les per inclinar-me finalment pel comportament de les rates de laboratori. Que representi, amb el dinamisme de la seua universitat, la voluntat, que compartim, de desenvolupar la vocació europea i institucional d'ensenyament superior, em fa pensar que els esforços que he realitzat en aquesta direcció no han estat en va.

Com el treball científic, el treball d'obertura de les universitats i dels estudiants a una dimensió internacional és una obra col·lectiva, en la qual les contribucions individuals són tan sols fragments d'un projecte lent de realitzar i mai no acabat. En aquesta Universitat de Lleida, d'arrels tan antigues, és oportú evocar la paradoxa de la situació actual de les universitats i els esforços deliberats per promoure aquesta dimensió europea: de fet, en certa manera, el que estem intentant retrobar és la dinàmica de les universitats medievals, en què no es necessitaven programes Erasmus o els actuals Sòcrates per tal d'assegurar la mobilitat dels professors i dels estudiants. Per tots aquells que confien en el futur d'Europa i del món, l'obertura de les universitats als intercanvis internacionals és crucial, no solament per al progrés del coneixement, sinó també per a la preparació dels ciutadans en la presa de responsabilitats en una societat multicultural que troba la via de la integració sense sacrificar-ne en absolut la diversitat. Aquesta diversitat fa la riquesa de la cultura europea. Té les arrels en el nostre passat. Preservar-la és mantenir o restablir els lligams amb el nostre passat, a fi d'alimentar-ne el present i el futur. Aquest és el sentit de les celebracions d'aniversaris com la del setè centenari de la vostra universitat, a la qual he tingut l'honor d'haver estat convidat. Desitjo a aquesta institució, senyor rector, un futur encara més durador que el seu prestigiós passat, i formulo el desig que, en un futur pròxim, tingui un paper cada vegada més ferm en el projecte que tant ens interessa d'una universitat europea rica en diversitat i oberta a altres cultures.

HONORIS CAUSA

PETER ULMER

10 DE DESEMBRE DE 1998

SALA D'ACTES DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Santiago Espiau Espiau

Excel·lentíssims i Magnífics Senyors Rectors de les Universitats de Lleida i de Santiago, digníssimes autoritats i claustrals, professorat, estudiantat i personal de la Universitat, senyores i senyors.

Per la meua condició de catedràtic del Departament de Dret Privat de la Universitat de Lleida m'ha correspost l'honor de presentar la candidatura com a Doctor *honoris causa* del professor Peter Ulmer, la primera que, a més, hom proposa des de la Facultat de Dret i Economia. La institució d'un doctor *honoris causa* constitueix la culminació d'una vida acadèmica i el reconeixement per una determinada universitat dels mèrits del candidat. Es tracta, per consegüent, no tan sols d'un honor pel doctor investit, sinó també, i tant o més, per a la mateixa Universitat al Claustre de la qual s'incorpora.

Això és en particularment cert en el cas del professor Ulmer, catedràtic de Dret Civil i de Dret Mercantil de la Universitat de Heidelberg, universitat centenària com la nostra, de creació gairebé coetània ja fa set segles.

Amb el nomenament del professor Peter Ulmer com a doctor *honoris causa* de la nostra Universitat, es crea un vincle amb una il·lustre tradició de juristes alemanys. En efecte, el doctor Peter Ulmer, és fill de l'insigne Eugen Ulmer, mercantilista eminent i fundador, també, del Dret d'autor contemporani. És indubtable que el candidat, en vista de la seua obra i de la seua trajectòria científica, ha desenvolupat un paper igualment rellevant en l'àmbit del dret privat.

El professor Peter Ulmer va néixer a Heidelberg l'any 1933, ciutat on va realitzar els seus estudis i on va culminar la seua formació universitària, fins a assolir el grau de doctor i l'habilitació. Com ja he dit, és actualment catedràtic de la Universitat de Heidelberg, i abans ho fou de la Universitat d'Hamburg. Ha estat igualment cridat per les Universitats de Salzburg, Tübingen Colònia, càtedres que va declinar. Finalment, en els darrers anys ha estat investit doctor *honoris causa* per la Universitat Autònoma de Madrid i per la Universitat de Montpeller I.

A més d'altres càrrecs docents, ha assolit les més altes dignitats universitàries: degà de la Facultat de Dret i rector de la Universitat de Heidelberg i fins fa ben poc president de la Conferència de Rectors de l'estat Baden-Würtemberg.

La seua dedicació universitària ha culminat en l'assumpció de càrrecs institucionals tan assenyalats com la Presidència de la Secció Jurídica de la Comissió Nacional d'Investigació. Però, sobretot, cal destacar la seua condició de membre de la Comissió Permanent de Congrés Alemany de Juristes, institució les resolucions de la qual acaben per convertir-se en lleis en no poques ocasions.

Com a iusprivatista, l'obra del professor Peter Ulmer no solament abasta fites significadíssimes en el dret mercantil, sinó que es desenvolupa en la difícil frontera dels temes que compartim els civilistes i els mercantilistes, la responsabilitat del fabricant, el dret del consum i el dret de les condicions generals de la contractació.

Les matèries de què ha tractat el doctor Ulmer són molt diverses i ho ha fet amb tanta profunditat que resulta difícil destacar-ne alguna per sobre de les altres. Amb tot, i com a civilista, he d'agrair-li la seva contribució decisiva a la revitalització de la figura de la societat civil. Igualment devem al professor Ulmer la inserció de la moderna disciplina de la protecció del consumidor en el dret civil tradicional, cosa que ha convertit el dret del consum en el dret civil dels nostres dies, marcat per les directrius de l'economia i de la societat de consum.

Però sobretot, li devem la seua aportació extraordinària i decisiva a la doctrina de les condicions generals de la contractació. Precisament enguany en què es compleixen vint-i-un anys de l'entrada en vigor de la llei alemanya, s'ha promulgat a Espanya la primera llei sobre condicions generals. Des del primer avantprojecte, ha estat notòria la influència alemanya en el llarg procés de gestació de la nostra llei. Però l'*Allgemeinen Geschäftsbedingungen Gesetz* no ha estat només el model de la llei espanyola, sinó que ha esdevingut també la referència obligada d'altres lleis europees i, sobretot, de la legislació comunitària mateixa: així es palesa en la Directiva sobre clàusules abusives en els contractes amb consumidors, del 5 d'abril de 1993.

Doncs bé, els postulats del professor Ulmer han inspirat algunes de les disposicions essencials de l'esmentada llei alemanya. La més important sense dubte, atès que ha determinat la mateixa orientació legal, fa referència a la inclusió de la relació entre els empresaris en l'àmbit d'aplicació de la llei, de manera que sigui una llei protectora del mercat i no tan sols dels consumidors. El legislador va adoptar la proposta aprovada en aquest sentit pel Congrés de Juristes Alemanys, a iniciativa del professor Ulmer, tot entenent que la finalitat de la llei no s'havia de limitar a la protecció dels consumidors, sinó que calia que exclogués amb caràcter general la possibilitat que un dels contractants abusés de la facultat de preconfigurar unilateralment el contingut del contracte. Aquesta protecció general s'imposa perquè, contra el que predisposa, la mateixa necessitat de protecció té el consumidor com l'empresari.

En definitiva, allò que justifica la necessitat del control legal en aquesta matèria no és la distinta situació econòmica dels contractants, ans la superioritat funcional que permet imposar condicions generals. La nombrosa jurisprudència que s'ha dictat al llarg de tots aquests anys en l'aplicació de la llei al tràfic mercantil ha demostrat l'encert de la solució, que no solament no n'ha afeblit l'eficàcia com alguns temien, sinó que també, en la mesura que fa possible la valoració unitària dels contractes en massa, constitueix un dels seus aspectes més destacats.

També va resultar decisiva la intervenció del professor Ulmer en l'articulació dels mecanismes de control del contingut i de la validesa de les condicions generals. Va ser precisament una proposta del doctor Ulmer la que va determinar que el legislador acollís el principi que qui pretengués la ineficàcia de la clàusula discutida havia de demostrar-la. L'avantprojecte havia partit del principi contrari: en cas de controvèrsia, l'argumentació sobre la seua validesa anava a càrrec del predisposat. La inseguretat

jurídica que allò hauria provocat va ser posada en relleu pel professor Ulmer, cosa que va motivar que el legislador modifiqués el seu criteri oficial i adoptés el que finalment recullen les disposicions legals.

El paper que va tenir el professor Ulmer en la redacció de la llei alemanya de condicions generals de la contractació fa potser innecessària qualsevol referència a la seua influència en els àmbits doctrinals i jurisprudencials. Les tesis del doctor Ulmer, recollides en una munió de monografies i articles i en el seu monumental comentari a la llei, són repetides constantment en les obres dels autors que estudien el dret del consum i el dret de les condicions generals. N'hi ha prou en fullejar qualsevol llibre agafat a l'atzar per tal de confirmar-ho i el mateix pel que fa a les sentències del Tribunal Suprem alemany, en les quals són habituals les cites de doctrina científica i que recullen les seues opinions com a argument d'autoritat.

La personalitat i la transcendència del professor Ulmer són de tal entitat que no poden reflectir-se en aquestes paraules de presentació. Però no puc acabar la meua intervenció sense glossar la seua projecció europeïsta i comunitària. El doctor Ulmer ha destacat la conveniència per al mercat europeu comú, de la unificació del dret privat dels països comunitaris. Certament, no sembla possible arribar-hi per mitjà d'una codificació general; però sí que hom pot assolir una harmonització legislativa en matèries concretes. A fi d'atènyer aquest objectiu no n'hi ha prou amb els estudis de dret comparat. Cal, a més, remuntar-se als principis comuns a tots els drets nacionals per tal d'elaborar, a partir d'aquests, regles generals relatives a les institucions fonamentals del dret privat. Hom pot trobar ja aquests principis en el *ius commune*, fruit de la recepció del dret romà a l'edat mitjana, ensenyat i difós en les universitats d'Itàlia i França, d'Alemanya i Espanya i, és clar, als Estudis Generals de Heidelberg i Lleida.

Ara, com aleshores, la universitat no pot romandre al marge d'aquesta tasca. Si volem aconseguir l'europeïtzació del dret privat, ho hem de fer des de la formació de les noves generacions de juristes. En un moment com l'actual, en el que la universitat es replanteja els seus plans d'estudis, no podem desaproveïtar l'ocasió de potenciar un ensenyament que s'orienti cap al coneixement dels principis jurídics comuns als distints drets europeus. Amb el benentès que això no suposa menystenir o postergar l'estudi del dret propi, ans al contrari: hem d'aprofundir en el seu estudi, ja que només a través seu podrem descobrir aquests principis comuns de què m'acabo de referir.

L'exemple de les nostres universitats centenàries ens ha de servir de referència. Tornar aquest dret comú europeu constitueix un repte per la Universitat de Lleida, un repte per a la col·laboració interuniversitària i, al capdavant, un repte per a tots nosaltres, en la superació del qual les orientacions del professor Ulmer han de servir de guia segura.

Professor doctor Peter Ulmer, in Name der Universität Lleida, möchte ich Ihnen sagen, dass wir heute glücklich und zufrieden sind, weil Sie heute bei uns sind.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. Peter Ulmer

Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector, apreciats col·legues, benvolguts senyors i senyores.

M'han concedit la gran distinció de nomenar-me doctor *honoris causa* per la seua honorable universitat, refundada amb nova embranzida fa uns quants anys. Els confesso amb molt de gust que m'he alegrat molt d'aquesta notícia i del vincle resultant amb la seua universitat, ja que, en l'àmbit de la jurisprudència hom es recorda, encara avui dia i amb motius més que justificats, de la fundació de la seua universitat a les acaballes del segle XIII i del paper destacat que ha adquirit, com una de les més antigues universitats de l'àmbit espanyol i com la més antiga universitat de Catalunya, en la formació de juristes —m'hi referiré més endavant. Com a membre de la universitat més antiga d'Alemanya, la Universitat de Heidelberg, m'he acostumat des de fa temps a considerar el nostre any fundacional, el 1386, és a dir, ja fa més de sis-cents anys, com un fet certament extraordinari. És per això que estic encara més impressionat dels set-cents anys transcorreguts des de la fundació de la Universitat de Lleida, tot i les vicissituds que aquesta ha experimentat, com tantes altres escoles superiors de l'àmbit europeu, al llarg dels segles. Malauradament, això encara avui dia és la manifestació del fet, i no solament ho era al passat, que les universitats —independentment de la garantia constitucional de les llibertats de docència i de recerca aconseguides avui dia— formen part de l'Administració pública delegada. El fet que la potestat de l'emperador o del rei hagi estat substituïda per aquella del legislador democràtic o del ministre de finances, fa variar la forma jurídica però no el fet de la dependència. Per això, resulta agradable constatar que les escoles superiors són capaces de superar adversitats per fortes que siguin i de tornar a assolir nous reptes. Així va passar a Heidelberg durant la Guerra dels Trenta Anys, on els nostres avantpassats van patir la desgràcia que la Biblioteca Palatina, molt famosa ja en aquella època i de caràcter singular com a biblioteca universitària a Alemanya a causa de la seua varietat, va ser confiscada per ordre del duc bavarès Maximilià, i transportada en 184 caixes damunt de 50 carros a través dels Alps a Roma com un regal per al papa. Aquesta circumstància, juntament amb una sèrie d'altres conseqüències del conflicte bèl·lic, com ara la pèrdua de nombroses fonts financeres, va provocar que el nivell científic de la meua universitat baixés per molt de temps durant els segles XVII i XVIII. Afortunadament, però, aquesta situació va canviar ràpidament al segle XIX, després que l'acabat de fundar Gran Ducat de Baden, com a part del Sacre Imperi Romano-Germànic, havia proveït la universitat d'una sòlida base financera i va bastir, d'aquesta manera, els fonaments per a nous èxits científics. En aquest sentit els desitjo de tot cor que vostès i la seua universitat, amb el suport d'una gran tradició que es remunta fins a l'edat mitjana, tinguin sort en el camí cap a un futur científic esplèndid.

Pel que fa a la jurisprudència, aquest futur passarà, si més no, parcialment, pel dret comunitari. Per a un jurista resulta òbvia aquesta predicció pel sol fet que ell és ben conscient de les interdependències existents entre l'organització i el desenvolupament d'un estat, o bé d'una comunitat d'estats a l'estil de la Unió Europea, i la seua constitució legal. En tot cas, interrelacions d'aquest tipus es fan paleses quan

es tracta d'emprendre el camí cap a nous horitzons, és a dir, d'elaborar noves estructures de dret constitucional, tal com s'ha pogut observar progressivament en les últimes dècades en el marc de la Unió Europea. La unió econòmica, enllestida l'any 1970, ha esdevingut des de fa molt de temps una realitat que ningú no qüestiona, amb les seues llibertats bàsiques en els àmbits de la circulació de mercaderies, serveis i capitals al si del Mercat Comú, el lliure establiment d'empreses i la lliure circulació de treballadors. I els Acords de Schengen, juntament amb la supressió dels controls duaners en el trànsit de persones, han contribuït de manera positiva al fet que els canvis introduïts siguin, a hores d'ara, visibles per a tothom que traspassi les fronteres estatals. Un altre element està format per l'euro, que serà una realitat abans d'un any; causarà un altre canvi significatiu, lligat al nom de Maastricht. S'entén que processos tan significatius com aquests no serien possibles sense una preparació legal, en combinació amb una reorientació del marc legal.

Amb els exemples esmentats fins ara, però, ens hem mogut sempre en l'àmbit del dret públic. Es tracta, dit d'una altra manera, de l'elaboració del marc legal per als òrgans estatals i europeus, així com de les llibertats que concedeixen la Unió Europea i els seus estats membres als seus subjectes econòmics. En canvi, amb les reflexions següents sobre l'estat de l'homogeneïtzació legal a Europa voldria posar la mirada en els aspectes del dret privat d'una europeïtzació dels ordenaments jurídics dels estats membres. Es tractarà, per tant, de la qüestió de si la constitució d'una unió econòmica i monetària a Europa i la supressió de les fronteres interiors no fan necessari també arribar a unes relacions jurídiques homogènies i caracteritzades pel dret comunitari entre els subjectes de dret privat, i, d'altra banda, quina és la manera més adequada per tal d'aconseguir aquest objectiu. Com a exemples voldria esmentar el desenvolupament jurídic de contractes privats de compravenda de béns mobles o de prestació de serveis entre ciutadans de diferents estats membres, com ara el subministrament de vi espanyol a Alemanya o l'assessorament d'una empresa alemanya per advocats espanyols amb motiu de la fundació d'una filial a Espanya, així com la responsabilitat civil d'una empresa danesa per danys soferts per un italià a causa de la deficiència d'un producte danès, o les diferents formes jurídiques possibles en el cas que dues empreses de diferents estats membres es vulguin fusionar en una única empresa nova, com tot just acaba de passar amb la Hoechst AG alemanya i l'empresa francesa Rhône-Poulenc, SA. Encara que qüestions d'aquest tipus, a diferència dels esdeveniments arran de la unió econòmica i monetària, no siguin en el centre d'atenció de la política i del públic, no es pot dubtar de la seua eminent importància pràctica. Això es fa palès especialment quan sorgeixen problemes en les relacions regulades pel dret privat, quan el subministrament no arriba o quan els productes importats resulten ser deficients i ocasionen danys al client, o quan una fusió d'empreses es veu amenaçada pel fracàs a causa de la falta d'una normativa de fusió adequada i vàlida per als dos estats on aquestes empreses tenen les seues respectives seus.

La pregunta és, dit d'una altra manera, quines perspectives obren la Unió Europea o els ordenaments jurídics dels estats membres per aconseguir una homogeneïtat suficientment àmplia també per al dret privat europeu. Vinculada amb aquesta qüestió n'hi ha una altra d'afegida: si aquesta homogeneïtat és una cosa desitjable, o si, al contrari, mereix un tractament més crític pels seus efectes negatius sobre els ordenaments jurídics nacionals, formats durant dècades, si no durant segles, pels diferents estats membres com a part de la seua cultura jurídica.

Deixin-me començar amb aquesta darrera pregunta sobre els avantatges i els desavantatges d'un dret privat europeu comú. Donar-hi una resposta no resulta fàcil, i encara menys en el cas d'Espanya, perquè aquí, a diferència de la major part dels altres estats membres europeus, s'ha conservat, en forma de drets especials, una pluralitat considerable pel que fa al dret privat dins de l'estat nació comú. Segons tot el que se sent més enllà de les fronteres espanyoles, vostès saben tractar molt bé aquesta situació. Mentre que les grans codificacions nacionals del dret privat com el Code Civil de l'any 1804, el Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) de l'any 1900 i el Codice Civile del 1865, amb la seua fonamental reforma del 1942, formaven la base de la uniformització de normes jurídiques dels estats respectius, en el cas del Código Civil Espanyol del 1889 aquest efecte va ser menor. Amb això, el dret espanyol ha demostrat que també al si d'un mateix estat és possible la coexistència d'ordenaments de dret civil diferenciats —un exemple que ja coneixem en una sèrie d'àrees del dret privat als Estats Units d'Amèrica.

Si posem la pregunta en relació amb Europa com a comunitat econòmica i monetària, se sobreentén que una homogeneïtzació, donat el cas que fos desitjada, només seria aplicable als àmbits rellevants per al trànsit de mercaderies i serveis, com ara el dret dels contractes sinal·lagmàtics i dels béns mobles, però també el dret de la responsabilitat i el dret de revocació de contractes a causa de defectes i d'altres enriquiments injustos. En canvi, el dret de família i el dret successori, és a dir, el dret de contreure matrimoni i de divorci, la relació entre pares i fills, però també les qüestions d'herència i de l'establiment d'últimes voluntats, així com el dret de béns immobles com ara terrenys, es poden continuar resolent sense problemes sobre la base dels criteris divergents de les legislacions nacionals corresponents, ja que no qüestionen seriosament l'homogeneïtat de l'espai econòmic.

Prendre posicions respecte a la qüestió de si una homogeneïtzació de normes jurídiques d'aquesta naturalesa és desitjable, resulta difícil fins i tot en el cas que aquesta homogeneïtzació es limiti a les àrees centrals del dret general d'obligacions i del dret de béns mobles. Perquè la resposta no tan sols depèn del grau de dificultat que comporta l'establiment d'unes normes jurídiques comunes al si d'un mercat comú en expansió progressiva, sinó que, a més, s'ha d'analitzar quins costos de transacció i desavantatges legals per als subjectes del dret privat es derivarien de la persistència dels diferents ordenaments jurídics nacionals dins de la Unió Europea, i que s'eliminarien amb l'homogeneïtzació. Aquesta manera de procedir, habitual per a un jurista, consisteix en una deliberació del pro i el contra i sovint no dona un resultat inequívoc sinó que, en el millor dels casos, permet assenyalar unes tendències. Això també és aplicable quan ens preguntem si els efectes negatius o les càrregues que es deriven d'un dret europeu comú en els àmbits esmentats superen els seus beneficis. En tot cas, el debat sobre aquest tema, segons el seu estat actual, encara no ha donat resultats clars.

Per això, permetin-me, en lloc de respondre a aquesta pregunta, fer un repàs dels instruments d'homogeneïtzació disponibles dins de la Unió Europea i dels resultats obtinguts en aquest terreny. L'anàlisi es complica pel fet que a Europa disposem d'almenys tres instruments que són: en primer lloc, el dret dels convenis internacionals; en segon lloc, el dret supranacional, fet efectiu per mitjà dels decrets europeus i d'aplicació a tot el territori de la Unió Europea; i, finalment, l'homogeneïtzació del sistema normatiu de cada país mitjançant les directives.

Pel que fa al dret dels convenis internacionals, es mou, bàsicament, en un marc legal tradicional, existent independentment de la Unió Europea, ja que es basa en un acord voluntari d'aquells estats que s'adhereixen a la convenció consensuada col·lectivament. Com a exemples d'aquest tipus de convencions pertanyents al dret privat, que són totalment independents de la Unió Europea i que es remunten al passat, podria citar la Convenció de Berna per a la Protecció d'Obres Literàries i Artístiques de l'any 1886, la Unió de París per a la Protecció de la Propietat Industrial del 1883 o, també, el Conveni de Ginebra del 7 de juny de 1930 que va aprovar una llei canviària uniforme. Com és sabut, aquestes convencions van comportar un acostament significatiu dels ordenaments jurídics dels estats implicats en alguns dels àmbits considerats internacionalment com a particularment importants, i beneficiaven també les relacions jurídiques al si del mercat comú a l'època posterior a la fundació de la Comunitat Econòmica Europea. A més d'això, hi ha acords específics de la Unió Europea, com ara l'Acord de Brussel·les sobre la competència de tribunals i l'execució de decisions judicials en procediments civils i mercantils de 1968, o el Conveni de Roma de 1980 sobre el dret aplicable a les obligacions contractuals, que, en essència, són fruit de la tasca de la Comissió Europea i van ser ratificats per tots els estats membres. El seu futur desenvolupament, igual que el seu establiment o l'adhesió d'altres estats, requereix, naturalment, i en cada cas, el consentiment dels estats signants del contracte i, en conseqüència, van acompanyats generalment de llargues negociacions. Des de l'òptica de Brussel·les les convencions són vistes com a instruments de difícil maneig, només utilitzables en àmbits legals centrals i a les quals es recorre, sobretot, quan els òrgans de Brussel·les no disposen de competències pròpies basades en el Tractat de la Unió Europea.

A diferència del dret dels convenis internacionals, que necessita el consens dels estats implicats, en el cas del dret dels decrets comunitaris es tracta d'una font de dret autònoma dels òrgans europeus, la qual, com a dret comunitari secundari, és directament vinculant per a tots els subjectes del dret privat dels estats membres de la Unió Europea, sense requerir una transformació en dret nacional a través dels òrgans legislatius nacionals.

És ben cert que aquesta font del dret només s'aplica a unes poques matèries del dret privat. Fins ara, l'exemple més conegut d'un decret comunitari d'aquesta mena ha estat la creació de l'anomenada agrupació europea d'interessos econòmics per via de decret, és a dir, la difusió d'una nova forma jurídica per a la cooperació transfronterera d'empreses o professionals de diferents estats membres. Sobre un altre exemple, la *Societas Europaea*, o societat anònima europea, es delibera des de fa més de vint-i-cinc anys, sense que s'hagi produït, fins ara, l'emissió del decret corresponent. La causa d'això no és pas l'existència de dubtes genèrics dins del Consell de Ministres respecte a una forma d'organització d'aquest tipus per a fusions transfrontereres o fundacions col·lectives, sinó el fet que, al si de la Unió Europea, no s'ha arribat encara a un acord sobre la cogestió dels treballadors en empreses supranacionals, un acord que fins ara ha fracassat a causa de les diferències nacionals pel que fa al concepte de cogestió, però que, segons notícies recents de Brussel·les, podria quedar desbloquejat arran d'una proposta austríaca.

En un terme mitjà entre el dret convencional i el dret dels decrets comunitaris hi ha l'homogeneïtzació del dret privat sobre la base de directives comunitàries, és a dir, sobre la base de normes legals que no són directament vinculants per als subjectes del dret privat, sinó que es dirigeixen als estats membres i els obliguen a canviar el seu respectiu dret, segons les indicacions de la directiva. En el dret privat eren, inicialment, unes qüestions fonamentals del dret de societats de capitals i del dret del balanç de comerç

que eren l'objecte de l'homogeneïtzació. En els darrers quinze anys s'hi han afegit moltes àrees del dret de consum, com el dret de revocació i el dret dels crèdits de consum, el dret de responsabilitat en la venda d'un producte i el dret referent a clàusules abusives en les condicions de venda. Cal assenyalar que moltes vegades eren les directives comunitàries les que impulsaven la inclusió de les normes per a la defensa del consumidor corresponents a les legislacions dels estats comunitaris. A Alemanya són el dret de responsabilitat en la venda d'un producte, el dret dels contractes de viatge i el dret dels crèdits de consum els que deuen la seua existència a les directives comunitàries corresponents, i, fins i tot, la llei alemanya sobre la revocació de contractes fets a domicili, probablement, no hauria aconseguit una majoria parlamentària sense el suport de Brussel·les, encara que va ser acceptada pel parlament alemany, aproximadament per les mateixes dates.

A l'efecte d'una defensa eficient del consumidor s'han de valorar positivament aquestes tendències. De tota manera, no s'hauria d'oblidar que una homogeneïtzació d'aquesta naturalesa, des del punt de vista del dret civil nacional, planteja tota una sèrie de dubtes. Permetin-me que esmenti breument només els tres més importants. El primer d'aquests dubtes es refereix al caràcter puntual de les directives que van adreçades a certs àmbits delimitats com ara el contracte de viatge, el crèdit de consum o el control del contingut de clàusules abusives: aquest caràcter puntual ha comportat, parlant en sentit figuratiu, la formació d'algunes illes europees en el mar del dret privat nacional, sense que aquest mar, és a dir, l'estructura fonamental dels drets privats nacionals corresponents, hagi perdut, per això, el seu caràcter específic. Així, el dret nacional, per dir-ho en altres paraules, es fa més complicat i perd transparència; a la codificació homogènia del dret privat: S'afegeix un seguit de lleis especials aïllades, en el sentit d'un dret privat especial que no s'hi pot integrar fàcilment. Com a exemples cito el dret alemany de responsabilitat en la venda d'un producte, el qual solapa la regulació aplicable a danys causats per productes defectuosos del dret de la responsabilitat en el Bürgerliches Gesetzbuch i entra en competència amb aquesta. Pel que sembla, l'homogeneïtzació parcial també és el motiu de la partició del dret de les condicions generals de venda espanyol en normes del dret de consum, d'una banda, i en les normes establertes per una nova llei especial de l'abril d'enguany, de l'altra. Aquesta partició no facilitarà l'aplicació del dret al seu país.

El segon dubte resulta de la necessitat de crear les condicions per a una interpretació uniforme del dret homogeneïtzat pel Tribunal Europeu de Luxemburg. No hi ha dubte que el monopoli d'interpretació del Tribunal Europeu és necessari per evitar que l'homogeneïtzació estigui sotmesa a les forces centrífugues del respectiu dret nacional i, tard o d'hora, quedi buida de contingut. Les illes, per seguir amb el llenguatge gràfic, han de ser protegides per evitar que tornin a submergir-se en el mar del dret de cada estat a causa de l'erosió. El preu que s'ha de pagar per a això, però, és que l'aplicació del dret homogeneïtzat es complica progressivament ja només en l'aspecte temporal, perquè els tribunals d'última instància dels estats membres estan obligats, segons l'article 177 TUE, a demanar una decisió provisional davant del Tribunal Europeu en casos de dubtes d'interpretació. El tercer dubte, finalment, és, a parer meu, la complicació que resulta de l'efecte uniformitzador de les directives per a l'adaptació contínua del dret a noves circumstàncies en l'àmbit del dret homogeneïtzat. Perquè una modificació de la directiva pressuposa que s'arribi, en cada cas de nou, a un consens o, si més no, a l'assoliment de la majoria suficient necessària dels estats membres al Consell, el compliment de la qual condició es fa cada vegada més difícil en la mesura que la Unió Europea s'amplia per l'adhesió d'altres estats que en volen formar part.

Si es fa un balanç dels instruments per a l'homogeneïtzació del dret privat nacional, aquesta resulta, després de tot això, més aviat ambigua: el dret dels convenis internacionals només és adequat per a àmbits centrals com l'acord europeu sobre la competència de tribunals i l'execució de decisions judicials; el dret dels decrets és una opció vàlida només per a institucions jurídiques comunitàries especials, com ara l'agrupació europea d'interessos econòmics o la *Societas Europaea*, les quals competeixen amb les institucions nacionals corresponents; i el dret homogeneïtzat per via dels decrets comporta el perill d'esdevenir un objecte foraster dins del dret nacional persistent i de deslliurar unes forces centrífugues contràries. La pregunta és, per tant, si no seria millor que les forces comunitàries se centressin en una solució global. Com és sabut, un intent d'arribar a una solució d'aquest tipus seria el d'emprendre una codificació homogènia de tot el conjunt del dret general d'obligacions, tal com el Parlament Europeu ha demanat en repetides ocasions, i que és l'objecte de les deliberacions que du a terme la Comissió Landa sobre els principis del dret contractual europeu des de fa més de vint anys. Francament, resulta difícil fer una predicció sobre la qüestió si un tal intent tindria perspectives serioses de reeixir encara que s'emprengués amb més decisió que fins ara, deixant de banda els dubtes que es poden formular en contra seu en relació amb el principi de subsidiarietat del Tractat Europeu.

Davant d'aquest dilema innegable que va lligat als mètodes disponibles d'homogeneïtzació dels drets privats propis de cada estat al si de la Unió Europea, no cau lluny de recordar èpoques felices, també des del punt de vista del present, quan, gràcies a la recepció del dret romà tardà que es basava en el *Corpus Juris Civilis* justinià, hi havia un dret privat europeu homogeni. Aquesta recepció que començava al segle XII no era l'obra dels prínceps que governaven aleshores, ni dels seus consellers, sinó que es deu al treball de destacats juristes de la Universitat de Bolonya, fundada al segle XII com la més antiga universitat d'Europa, i al monopoli de formació de juristes que tenia aquesta universitat en aquella època. Els factors esmentats eren, com és sabut, la causa per a la difusió del dret romà com a *ius commune* o dret comú a tot Europa i per a la consideració general de la qual gaudia, tot i ser classificat generalment com a font de dret subsidiària davant del dret local respectiu. Les successives fundacions d'universitats durant els segles XIII i XIV a França i Espanya, com ara a Orleans, Montpeller, Salamanca, Valladolid i, evidentment, també Lleida, demostren fins a quin punt la unitat del dret era considerada com a fet establert. Perquè aquí regia des del principi el model de Bolonya; l'ensenyament de la jurisprudència s'hi orientava pel que fa a la matèria, el mètode i el procediment d'examen. Això queda documentat en uns dels estatuts universitaris més antics que s'han pogut conservar; em refereixo als estatuts de la Universitat de Lleida del 1300. En aquests hi diu: A Bolonya, que amb raó denominen *alma mater* del dret i de les lleis, veiem que amb coneixement de causa han estatuit que ningú no sigui admès a l'honor de la dignitat magistral en lleis fins que, prèviament i durant set anys sencers, no hagi escoltat com a estudiant les lleis de boca d'altri... Així doncs, el mateix estatut volem que s'observi en el nostre Estudi. L'èxit d'aquest enfocament homogeni també quedava demostrat per la gran difusió que van aconseguir els manuals jurídics d'aquella època molt més enllà del seu lloc d'origen. Així, per exemple, hom parla d'un manual de dret concursal de l'any 1653, escrit per un jutge castellà que es deia Salgado de Somoza, que hauria esdevingut la base per a l'ensenyament del dret concursal també a les universitats alemanyes. Exemples d'aquest tipus es podrien trobar per a nombroses àrees de dret, des del dret públic fins al dret privat i des del dret marítim fins al dret penal.

Mirant enrere aquesta evolució, percebuda com a fet natural en la seua època, no resulta fàcil, per a un professor de dret, suprimir un sentiment d'enveja respecte a la influència que aleshores tenia la jurisprudència. I hom es pregunta si la interconnexió progressiva de les carreres universitàries amb programes de la Unió Europea com ara Erasmus o Sòcrates i els futurs programes que pugui haver-hi, no pot contribuir a l'enfortiment de la sensibilitat entre els juristes joves, i això també sense regulacions supranacionals, respecte a uns principis i uns mètodes jurídics homogenis, i, d'aquesta manera, fomentar el reacostament dels sistemes legals dels diferents estats. Un paper destacat hi tindria, sobretot, el dret comparatiu, ja que està especialment facultat per analitzar les similituds existents dels diferents drets privats i remarcar-les a l'ensenyament del dret.

Aquestes reflexions, a molts de vostès els semblaran una utopia, i no vull negar que en cara hi ha un bon tros de camí per recórrer per tal de superar el pensament jurídic en categories nacionals que impera actualment als estats comunitaris, i, en lloc d'això, aconseguir que hom es torni a centrar més en les bases comunes del dret. De tota manera, ja s'hauria fet un bon pas endavant, si es pogués arribar a un consens respecte a l'objectiu, tot i que falta encara molt de camí per arribar-hi.

Sembla una cosa òbvia que, per damunt de tot, la intensificació dels contactes entre les diferents facultats de dret podria ser de gran utilitat per a l'establiment d'aquest consens. Dit això, m'agradaria tornar al punt de partida de les meues reflexions quan deia que, amb l'acte d'avui, es posen els fonaments d'un enllaç entre les facultats de Dret de les Universitats de Lleida i Heidelberg. I els asseguro que faré tots els esforços necessaris perquè els col·legues juristes de la seua universitat siguin benvinguts a Heidelberg i puguin comptar amb una acollida cordial en el marc de les nostres possibilitats. És, potser, d'aquesta manera, és a dir, mitjançant la remembrança de l'esperit de Bolonya i la seua recepció a Lleida i a altres universitats durant l'edat mitjana, que podem contribuir més a l'homogeneïtat del dret a Europa que no pas les directives que ja existeixen o que s'estan discutint en l'àmbit de la defensa del consumidor, la naturalesa de les quals és molt més puntual.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Jaume Porta Casanellas, rector de la Universitat de Lleida

Excel·lentíssim i Il·lustríssim Monsieur le Professeur Marc Richelle, Excel·lentíssim i Il·lustríssim Herr Professor Peter Ulmer.

Voldria destacar en primer lloc que la investidura *honoris causa* s'ha fet coincidir amb la data del 50è aniversari de la Declaració dels Drets Humans per explicitar el nostre posicionament institucional.

Una investidura d'un doctorat *honoris causa*, màxima distinció que atorga la universitat per decisió de la seua Junta de Govern, implica que persones rellevants entrin a formar part del Claustre de Doctors i Doctores de la Universitat. Un acte com aquest va més enllà d'una mera litúrgia, que es podria considerar ancorada en el passat. Ans al contrari, mirem al futur. És per això que voldria ressaltar la simbologia de l'acte d'avui i les seues implicacions amb vista de futur de la Universitat de Lleida.

La investidura d'un doctorat *honoris causa*, a més de ser una distinció envers unes persones, constitueix alhora un enriquiment per a la universitat que les acull. El rector, en demanar jurament o promesa als nous doctors, els invita a acceptar de bon grat el compromís de contribuir al desenvolupament i al progrés intel·lectual de la Universitat de Lleida quan se'ls ho demani. Aquest compromís significa que la nostra Universitat podrà comptar d'ara endavant amb aquestes persones, com a consellers amics. És la nostra responsabilitat com a universitaris i universitàries no malbaratar aquest valor i saber aprofitar en el futur la relació que avui segellem amb aquestes persones i això és el que estem fent.

El doctorat *honoris causa* constitueix una tradició de les universitats europees que, en la nostra opinió, calia restituir a la nostra Universitat, que és el que estem fent, aprofitant el marc de la Commemoració del 700 aniversari.

Tenir en compte aquesta tradició universitària no s'ha de contraposar amb la necessitat de pensar de forma permanent sobre el futur de la institució universitària, com a tasca indefugible.

En aquest mirar enrere per seguir avançant, veiem que tradicionalment, com afirma l'Informe Hans van Ginkel, publicat per la CRE l'any 1997, les universitats europees han estat sempre conglomerats d'unitats i d'individus molt autònoms, la qual cosa ha comportat que la identitat col·lectiva de la institució hagi estat sempre més aviat difusa. L'informe afirma igualment que les estratègies clàssiques de les universitats amb relació als seus respectius entorns ja no són adequades. En el moment actual es comença a intuir que la universitat, com a suma d'individualitats haurà d'anar evolucionant vers una institució que formuli uns objectius institucionals comuns. És als mateixos universitaris i universitàries a qui correspon engegar el procés de discussió que ha de conduir a aquesta explicitació d'objectius amb una visió col·lectiva.

En el llibre *La universidad en el cambio de siglo*, un conjunt d'universitaris i universitàries ens conviden a implicar-nos en aquest debat. Difícilment les solucions ens vindran des de fora.

Edgar Mori, en preguntar-se si la universitat ha d'adaptar-se a la societat o la societat ha d'adaptar-se a la universitat, afirma que hi ha complementarietat entre les dues missions. La universitat ha d'inocular en la societat una cultura que depassa la immediatesa; ha de defensar, il·lustrar i promoure a la ciutadania l'autonomia de la consciència, la problematització, la primacia de la veritat sobre la utilitat.

És en aquest marc de crisi en què es troba la universitat actual quan es fa més necessari enriquir-la intel·lectualment. La incorporació de personalitats com els professors Marc Richelle i Peter Ulmer, va en aquesta direcció.

No repetiré els mèrits expressats en la *laudatio* que ha exposat el doctor Darío Villanueva referent al doctor Marc Richelle, ni els destacats pel doctor Santiago Espiu, en relació al doctor Peter Ulmer, però sí que voldria destacar el simbolisme en l'elecció d'aquestes dues personalitats rellevants.

Pel que fa al doctor Marc Richelle, a més de la seua trajectòria acadèmica, vull remarcar el fet que hagi estat escollit per presidir una de les xarxes més importants d'universitats d'Europa, nascuda a Santiago de Compostel·la i per això coneguda com a Grup Compostel·la, que aplega a més de vuitanta universitats. És aquesta dimensió d'universitari europeu el que més voldria destacar.

Pel que fa al professor Peter Ulmer, a més de reconèixer la seua vàlua científica, en la seua persona volem rendir tribut a l'aportació alemanya a la modernització de la universitat a principis del segle XIX, per part de Wilhem von Humbolt, savi, pensador, filòleg, crític, poeta, polític i fundador de la Universitat de Berlín, que actualment porta el seu nom.

Els professors Marc Richelle i Peter Ulmer han viatjat a Catalunya, com ho feu Humboldt el març de l'any 1800, i ho va fer, al final del mes de febrer del 1923, un altre representant destacat de la ciència alemanya, Albert Einstein.

Esperem que tinguin ocasió de descobrir els encisos de Catalunya i puguin reafirmar les paraules de Wilhem von Humboldt en escriure al seu amic Goethe: "En aquestes contrades es pot gaudir de la netedat, l'elegància i tot de les poblacions i de les masies, que respiren de debò alegria i benestar. Un país on la natura ha estat realment pròdiga".

Nosaltres intentem descobrir la passió pel coneixement d'aquests homes, Wilhem von Humboldt, Albert Einstein, Marc Richelle, Peter Ulmer; la seua passió cap a les arts, cap a les ciències, cap als coneixements. La seua trajectòria ens ha de servir de guia, ha de ser per a nosaltres un referent i un estímul per a la Universitat de Lleida.

Sigueu benvingut, professor Marc Richelle.

Sigueu benvingut, doctor Peter Ulmer.

HONORIS CAUSA

ROC PIFARRÉ FLOREJACHS

28 D'ABRIL DE 1999

AUDITORI MUNICIPAL ENRIC GRANADOS DE LLEIDA

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Joan Viñas Salas

Magnífic i Excel·lentíssim Senyor Rector, excel·lentíssimes i il·lustríssimes autoritats, senyores i senyors.

És per mi un honor actuar com a padrí d'investidura de doctor *honoris causa* de la Universitat de Lleida del doctor Roc Pifarré Florejachs. També és un privilegi poder ressaltar, entre vosaltres, alguna de les virtuts de qui ha dedicat la seva vida al servei dels malalts i la ciència mèdica i a la docència.

La missió de la universitat és la creació i la difusió dels sabers al servei de la societat. Per això, és necessari l'esforç i la responsabilitat de tota la comunitat universitària en la recerca de la veritat i l'excel·lència professional. Amb major grau d'exigència, si és possible, succeeix en l'exercici de la medicina i la cirurgia a l'Hospital Universitari. Tractar de guarir el major nombre de persones i tornar-los la salut a la societat implica un alt grau de responsabilitat.

A l'Hospital Universitari, una de les missions essencials és la recerca per a la millora del grau de salut de la població a la qual serveix, tasca que és pròpia, també, de la Facultat de Medicina. Així doncs, la formació dels metges que la societat necessita i l'avenç en els coneixements en ciències de la salut a través d'una recerca de gran qualitat científica reben una importància cabdal.

El doctor Roc Pifarré Florejachs és un lleidatà il·lustre que ha aconseguit per mèrits propis les cotes més altes del reconeixement científic mundial dins del seu camp, la cirurgia cardíaca, la qual ha avançat gràcies a la seva recerca i quefer quirúrgic i humà.

Va néixer a Lleida, a la partida de Llívia, el 20 d'agost de 1929. Va estudiar als germans maristes de Lleida fins a l'any 1947, en què va entrar a la Universitat de Barcelona a estudiar medicina. Es va llicenciar el 1964.

De petit era molt i molt curiós i amant de la vida i la natura. El seu germà Pere m'explicà que Roc l'acompanyava i li demanava els ocells que ell, bon caçador, atrapava, per tal d'experimentar amb ells.

Ja metge va tornar a Lleida, on començà a exercir la medicina, tant a la Clínica Aliança com a la Seguretat Social, acabada de constituir, durant els anys 1954-1956.

Amb el seu amic i company de curs el doctor Josep M. Cava, va decidir anar a completar els seus estudis als Estats Units. Va entrar de metge intern rotatori a l'hospital Saint Mary de Nova Jersey el curs 1956-1957.

De seguida va saber moure's pel món americà i a aprendre ràpidament a utilitzar amb pragmatisme les ingents oportunitats que dóna aquest país a les persones molt treballadores, intel·ligents i espavilades. Per això, ja al curs següent va canviar d'hospital: com que li agradava va fer la residència en Cirurgia a l'hospital Príncep George de Cheverly, Maryland, durant els anys 1957-1959. L'any següent féu investigació en cirurgia cardiovascular a la Universitat de Georgetown, a Washington.

La tasca investigadora absorbia la major part del seu temps, que li passava sense adonar-se'n, amb el delit de nous descobriments, com ens recorda el senyor Ernest Torres.

Continuà la seva formació i aconseguí una plaça de cirurgià cardiovascular i investigador a la Universitat McGill de Mont-real, al Canadà, de 1961 a 1962, en acabar-se-li el visat dels Estats Units; passà a ser cap dels residents de Cirurgia Cardiovascular i Toràcica de l'hospital Royal Victoria de Mont-real, els dos anys següents. Allí va tenir de mestre el doctor Arthur Vineberg, i va començar a fer cirurgia de revascularització coronària, d'una banda, i la tesi doctoral, de l'altra.

Va tornar als Estats Units ja com a cirurgià cardiovascular i professor de cirurgia de la Universitat de Georgetown, a Washington, l'any 1965.

L'any 1969 va aconseguir la plaça de cap del Departament de Cirurgia Cardiovascular de la Universitat de Loyola de Chicago (Illinois), després de passar tres anys com a cap de la secció de Cirurgia Cardiovascular de l'Hospital de Veterans d'Hines (Illinois). Era la primera vegada que la cirurgia cardiovascular s'independitzava de la cirurgia general.

A la Universitat de Loyola ja es va quedar i és on ha desenvolupat la recerca i l'assistència puntera i reconeguda arreu del món. L'any 1985 va ser nomenat cap del Departament de Cirurgia Toràcica i Cardiovascular, on encara treballa —ara ja més tranquil, una vegada aconseguida la jubilació, fa quatre anys— i es dedica a escriure llibres i continuar la recerca.

A més de treballar com a professor de cirurgia cardíaca a la Universitat de Loyola, el doctor Pifarré compaginava la seva tasca essent director de Cirurgia Cardíaca de l'Hospital del Bon Samarità de Downers (Illinois) i de l'hospital d'Hindsdale, des del 1986, i del centre mèdic dels germans Alexian i Elk Grove, a Illinois, des del 1990. També ha estat consultor de cirurgia cardiovascular en altres hospitals americans, com ara l'hospital Cook County de Chicago, West Suburban d'Oak Park, La Grange Community de La Grange, Little Company de l'Hospital de Saint Mary, d'Evergreen Park i de l'Ingalls Memorial d'Harvey, tots ells a l'estat d'Illinois.

Ha ocupat els càrrecs acadèmics següents:

- Investigador en cirurgia cardíaca i professor de fisiologia de la Universitat McGill de Mont-real.
- Professor de cirurgia de la Universitat de Georgetown de Washington, del Col·legi Universitari de Medicina de Chicago i de la Universitat de Loyola de Chicago (Illinois).

És membre de diverses associacions científiques tant de cirurgia general com cardíaca o de trasplantaments: l'American College of Surgeons dels Estats Units i el Royal College of Surgeons del Canadà. També de la Societat Espanyola de Cardiologia, ja que ell mai no s'ha deslligat, del tot, del nostre país.

Li han estat concedits diferents mencions, medalles i honors com a reconeixement de la seva trajectòria personal i científica. Tan sols n'assenyalaré la medalla Rei Joan Carles al mèrit civil, a Madrid, el 1980; Strich Gold Medal de la Universitat de Loyola, el 1982; Lleidatà Exemplar, l'any 1991, Medalla Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya, el 1995, i Membre d'Honor del Col·legi de Metges de Lleida, el 1996.

Principals activitats científiques

El desenvolupament de la cirurgia cardiovascular ha anat al costat del doctor Pifarré, que és protagonista de moltes de les seves fites més importants que s'han aconseguit en aquesta segona meitat del segle XX, des del començament, en què no hi havia circulació extracorpòria, fins a l'actualitat, amb els trasplantaments de cor i el treball sobre el cor artificial, que ha representat una verdadera revolució de la medicina, amb anys per gaudir i qualitat de vida.

Les seves principals línies de recerca han estat la cirurgia de la revascularització coronària i ha estat el primer cirurgià a operar l'infart de miocardi enmig de la crisi, l'any 1972. S'ha dedicat, també, a la cirurgia del trasplantament de cor i de pulmó, després d'obtenir del govern dels Estats Units l'autorització per practicar-los; ha estat pioner en l'aplicació del cor artificial en malalts en fallida cardíaca que no poden esperar l'arribada del cor per a trasplantar. El doctor Roc Pifarré els posava com a pont mentre s'espera el cor definitiu. Actualment està investigant en nous anticoagulants.

Avorria els assistents si pretengués relatar tota la seva tasca científica, assistencial i de recerca, que pot resumir-se en més de dos-cents cinquanta treballs científics publicats en revistes de gran prestigi internacional i més de quaranta capítols de llibres escrits, així com diversos llibres sobre cirurgia.

Tasca docent

Molts han estat els cirurgians cardíacs que ell ha ajudat a formar-se. Entre ells, els principals cirurgians cardíacs del nostre país que van formar-se al seu costat, com ara el doctor Caralps, cap de Cirurgia Cardíaca de l'Hospital de Sant Pau i primer cirurgià espanyol que va fer un trasplantament de cor.

Conec diferents temptatives per aconseguir que el doctor Pifarré tornés a treballar a casa nostra, però malauradament no van reeixir, no pas per manca de voluntat del doctor Pifarré.

L'any 1993 va acceptar donar el seu nom i ser president honorífic vitalici de la Fundació Roc Pifarré de l'Hospital Universitari Arnau de Vilanova de Lleida. Va donar, en jubilar-se, tota la seva biblioteca, de més de tres-cents cinquanta volums, a la biblioteca de l'Hospital Universitari; va quedar, d'aquesta manera, a la disposició de tots nosaltres.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. Roc Pifarré Florejachs

Excel·lentíssims i Magnífics Senyors Rectors, Paer en cap, Honorable Conseller de Sanitat, distingides autoritats, Excel·lentíssim Doctor Oró, senyores i senyors.

Voldria aprofitar aquesta oportunitat per donar les gràcies a la Universitat de Lleida i al rector, Jaume Porta, per proposar-me com a doctor *honoris causa* i a tots els que han participat en aquest nomenament, proponents, etc. Em sento molt honorat i agraït.

L'any 1953, quan estava a l'últim any de carrera, es va realitzar la primera operació de cor a Barcelona. El malalt tenia una estenosi mitral. Se li va practicar una operació a cor tancat per obrir-li la vàlvula mitral. L'operació va ser reeixida i, així, va començar la història de la cirurgia cardíaca a Catalunya.

Durant aquests quaranta-sis anys, la cirurgia cardíaca ha progressat d'una manera tan extraordinària que no es podia ni somiar.

Avui voldria parlar de les fites més importants i de la importància que ha tingut la recerca en el desenvolupament d'aquesta especialitat.

Moltes de les tècniques quirúrgiques que s'utilitzen avui dia les va desenvolupar i perfeccionar el doctor Alexis Carrel.

El doctor Carrel va nàixer a Lió, i hi va estudiar medicina. Es va traslladar a Chicago i després a Nova York, a l'Institut Rockefeller, on va tenir l'oportunitat de muntar un laboratori de recerca experimental, com ell havia somiat. Durant molts anys va treballar desenvolupant tècniques noves per suturar venes i artèries, per trasplantar cors i ronyons i per a la circulació extracorpòria. Va treballar amb el famós aviador Charles Lindberg per perfeccionar un aparell de circulació extracorpòria, per realitzar operacions a cor obert. Com a reconeixement a la seva tasca d'investigador va rebre el premi Nobel de medicina l'any 1912.

L'any 1939, el doctor Robert Gross, de Boston, va operar una nena de set anys: li va fer una lligadura del ductus arteriosus. Aquesta va ser la primera operació que es feia per una malformació de cor congènita.

El doctor Alfred Blaloch, de Baltimore, l'any 1940 va crear un *shunt*, de la subclàvia esquerra a l'artèria pulmonar, a una nena d'un any, per al tractament de la malaltia de la tetralogia de Fallot (nens blaus). Aquesta operació va ser perfeccionada al laboratori de cirurgia experimental.

La primera operació per al tractament de l'estenosi mitral la va fer el doctor Charles P. Bailey, de Filadèlfia, l'any 1948. Aquesta operació es va fer sense parar el cor i, per tant, sense visió directa de la vàlvula. Quan aquesta tècnica es va publicar l'any 1949, va tenir una forta ressonància a tot el món i va representar el començament de la cirurgia cardíaca per al tractament de les lesions vasculares.

La primera pròtesi per al tractament de la insuficiència aòrtica fou implantada l'any 1951 pel doctor Charles A. Hufnagel, a la Universitat de Georgetown de Washington.

Durant el meu *fellow ship* a la universitat esmentada, amb el doctor Hufnagel, vaig tenir l'oportunitat d'auscultar un malalt operat setze anys abans i que es trobava molt bé. Aquesta operació també va ser possible després de molts anys de recerca al laboratori de cirurgia experimental.

El dia 6 de maig de 1953, el doctor John Gibbon Jr., de Filadèlfia, va operar una noia de divuit anys i li va tancar, a cor obert, una comunicació interauricular. Va fer l'operació utilitzant un aparell de circulació extracorpòria que ell havia dissenyat i havia provat al laboratori durant molts anys.

Aquesta operació va representar el veritable començament de la cirurgia de cor obert amb circulació extracorpòria.

L'any 1960, el doctor Albert Starr de Portland i un enginyer, M. Lowell Edwards, van perfeccionar la vàlvula del doctor Hufnagel per implantar-la al nivell de la vàlvula mitral. La primera operació es va realitzar l'any 1960. Es va conèixer com la "vàlvula de Starr-Edwards".

El doctor Arthur M. Vineberg, de Mont-real, va fer recerca per aportar sang al miocardi amb casos d'insuficiència coronària. Va demostrar que la implantació de l'artèria mamària dins del miocardi esquèmic formava anastomosi entre les artèries coronàries i l'artèria mamària implantada. D'aquesta manera, el malalt deixava de tenir el dolor conegut com a "angina de pit" i podia estar actiu sense molèsties.

La recerca i la demostració del doctor Mason Sones, de Cleveland, amb un malalt operat pel doctor Vineberg feia deu anys representa el començament de la cirurgia per al tractament de la malaltia coronària. El treball original del doctor Vineberg es va publicar l'any 1946.

La nova etapa dins de la cirurgia per al tractament de la insuficiència coronària va començar amb la recerca i l'aplicació clínica del *bypass* (pontatge) aortocoronari, que es va publicar l'any 1968. El doctor René Favaloro, de Buenos Aires, va realitzar la recerca a la Clínica Cleveland.

L'any 1970, el doctor Roc Pifarré va presentar, al Congrés de Cirurgia Cardiovascular, la seva experiència clínica del *bypass* coronari amb casos d'infart agut de miocardi, realitzada a la Universitat de Loyola de Chicago.

Aquest concepte d'operar un malalt amb un infart agut de miocardi està actualment acceptat per tothom, però l'any 1970 era un concepte revolucionari i va portar molta controvèrsia. Ara és una pràctica quotidiana arreu del món.

La recerca iniciada pel doctor Carrel per trasplantar el cor va ser continuada pels doctors Norman Glunway i Richard Lower, a Palo Alto (Califòrnia). Van descriure la tècnica que va utilitzar el doctor Christian Barnard, per fer el primer trasplantament de cor humà l'any 1967.

Aquest primer trasplantament de cor humà va ser una fita espectacular i, gràcies al progrés del desenvolupament de nous medicaments per controlar el rebuig, s'ha convertit en una operació acceptada a tot el món.

La recerca per al trasplantament del cor i els dos pulmons "en bloc" es va fer al laboratori del doctor Shumway. El doctor Bruce A. Reitz va publicar el primer trasplantament de cor i pulmons, l'any 1980. El trasplantament d'un sol pulmó el va realitzar, per primera vegada, el doctor Joel Cooper, de Toronto, l'any 1986.

La manca de donants per cobrir les necessitats dels malalts en llista d'espera va fer que s'intensifiqués la recerca d'un cor artificial. L'any 1984, el doctor William Devries va implantar el primer cor artificial. Es va comprovar que, tal com estava dissenyat, no es podia utilitzar com una solució permanent, però sí com a "compàs d'espera", fins que es pogués aconseguir un donant.

El nostre departament, a la Universitat de Loyola de Chicago, va ser seleccionat, amb altres quatre hospitals, de tots els Estats Units, per al projecte de recerca per a la utilització del cor artificial, com a pont cap al trasplantament de cor.

Bé, com podeu veure, en el decurs de cinquanta anys s'han fet grans progressos dins de la cirurgia cardiovascular. Quins són els reptes de futur?

El més important és la profilaxi per prevenir l'arteriosclerosi. Deixar de fumar, fer més exercici, vigilar la dieta, reduir l'estrès, mantenir un pes normal i tractar la hipertensió són les mesures més importants.

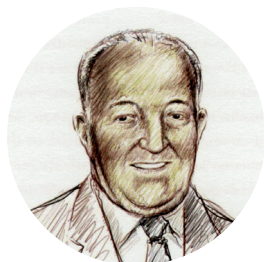
L'enginyeria genètica té molt futur dins de la medicina. La teràpia amb gens ja ha començat. S'estan creant noves artèries i hi ha la possibilitat d'arribar a crear òrgans com, per exemple, un fetge o un ronyó.

Alguns polítics s'han oposat al *cloning* per la por que s'arribi a abusar d'aquestes tècniques. Jo penso que el progrés ha de continuar pel bé de la humanitat.

El perfeccionament d'un cor artificial, totalment implantable, està en cara a uns anys vista. Requerirà més recerca i més inversió econòmica.

Per acabar, voldria animar els estudiants i els metges joves, aquí presents, perquè s'interessessin per fer recerca i ajudar al progrés de la medicina. Sense recerca no hi ha progrés.

Moltes gràcies per la seva atenció.

HONORIS CAUSA

JOAN ORÓ FLORENSA

28 D'ABRIL DE 1999

AUDITORI MUNICIPAL ENRIC GRANADOS DE LLEIDA

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Joan Estany Illa

Magnífic i Excel·lentíssim Senyor Rector, digníssimes autoritats i claustrals, senyores i senyors.

I

És una gran satisfacció per a mi fer l'elogi del professor Oró en aquest acte i, a més, fer-ho en nom de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Agrària. He de dir que sempre és gratificant representar una institució en actes tan unànimes i sentits com el que avui tenim el privilegi d'assistir-hi.

No crec que hi hagi ningú a la sala que no s'hagi preguntat en algun moment qui som i d'on venim, les mateixes preguntes que s'ha fet el professor Oró. A diferència de la majoria de nosaltres, però, ell ha tingut el valor de no bandejar aquestes qüestions a la primera; la perseverança per mantenir-les vives en el decurs de la seva carrera i, òbviament, la capacitat per fer-nos propostes convincents. Només això motiva amb escreix aquest doctorat honorari.

Dit això, demano, en conseqüència, que em sigui permès algun oblit acadèmic i introduir en lloc seu comentaris més personals. De fet, llegir sobre les inquietuds del professor Oró no deixa de ser una invitació a fer un viatge cap a la nostra més pregona intimitat: què érem quinze mil milions d'anys enrere, quan es produeix l'esclat de l'Univers?

II

No em remuntaré a èpoques tan llunyanes i diré que Joan Oró i Florensa va néixer a Lleida l'any 1923, al si d'una família d'origen pagès que les circumstàncies de l'època portaren a establir una pastisseria a pocs metres d'on precisament ara ens trobem. Després de completar els seus estudis en ciències químiques a la Universitat de Barcelona, el jove Oró decideix marxar als Estats Units per tal de donar resposta als mateixos interrogants que ja l'havien impel·lit a anar a estudiar uns quants anys abans a Barcelona: quin és l'ésser més senzill que mai ha existit? D'on va sortir? Un cop arribat a Houston, esdevé el primer doctor en bioquímica al Baylor College of Medicine. El 1956, en plena redacció de la tesi doctoral, s'incorpora com a professor al Departament de Química de la Universitat de Houston, on temps després, cap a l'any 1967, és nomenat catedràtic i director d'un nou departament, el Departament de Ciències Bioquímiques i Biofísiques, del qual actualment és professor emèrit. Durant tota la seva trajectòria professional a Houston, el professor Oró manté una estreta col·laboració amb la NASA, fet que li permet participar en les històriques missions espacials Apollo i Viking i dedicar-se a l'estudi dels orígens moleculars de la vida a la Terra i a la composició del cosmos. Sobre aquests temes, en col·laboració amb altres investigadors destacats, ha publicat més de dos-cents cinquanta articles científics i una trentena de llibres. No obstant això, la seva activitat s'estén més enllà del laboratori i sobresurt igualment en les aules de dife-

rents universitats, en el mestratge de futurs investigadors i en la promoció d'institucions científiques. Així, ha exercit el seu magisteri, entre altres llocs, a la Universitat de Califòrnia i a la Universitat Autònoma de Barcelona, d'on és catedràtic; ha dirigit més de cinquanta tesis doctorals i de mestratge, i ha estat vinculat a nombroses institucions científiques, com ara l'Institut de Biologia Fonamental de la Universitat Autònoma de Barcelona o l'Institut de Neuroquímica Analítica del Consell Superior d'Investigacions Científiques. Tota aquesta activitat ha fet que el professor Oró fos mereixedor, entre altres distincions, de la medalla Alexander Ivanovich Oparin, que reconeix el científic que ha tingut el millor programa de recerca sobre l'origen de la vida.

III

Tot químic, segons Primo Levi, té lligat el seu destí, indeleblement, a algun compost. Entre tots els que han topat amb Joan Oró, jo en destacaria un: l'àcid cianhídric, un component del "brou calent i diluït" que, segons Haldane, formava part de la Terra ara fa uns quatre mil milions d'anys. Com s'ha passat de l'inert a allò que és viu?

Tot just acabat de graduar, Joan Oró ja sostenia, resseguint la lògica darwiniana, que l'evolució química de l'Univers hauria de conduir a un augment de la complexitat. Temps més tard, pogué demostrar això, en comprovar com una molècula simple, l'àcid cianhídric, intervenia en la síntesi de molècules fonamentals per a la construcció de la vida. En una sèrie d'experiments que simulaven les condicions de la terra prebiòtica, en què es partia d'una mescla d'àcid cianhídric, aigua i amoníac, primer obtingué aminoàcids; després, l'adenina, una molècula d'importància biològica capital. Seguint el principi que les molècules complexes s'obtenen d'altres de més senzilles, durant els darrers trenta anys, en el laboratori del professor Oró, s'ha aconseguit la síntesi de diverses macromolècules biològiques; primer la de polipèptids i polinucleòtids; després, la de fosfolípids i coenzims, fins a arribar al desenvolupament teòric de models protocol·lulars.

L'àcid cianhídric torna a aparèixer en la vida del professor Oró quan elabora la teoria segons la qual els cometes haurien tingut un paper clau en l'aparició de vida a la Terra. Segons aquesta teoria, els cometes, que porten molt àcid cianhídric, haurien afavorit la síntesi prebiòtica de molècules bioquímiques en impactar sobre la Terra primitiva. Aquesta hipòtesi, avui àmpliament acceptada, ens endinsa encara més en el rastre dels nostres orígens, fins al punt que podem dir que som fills de les estrelles.

Des que inicià els treballs amb la NASA, el professor Oró quedà lligat també a dos instruments d'anàlisi química: el cromatògraf de gasos i l'espectròmetre de masses, que ell mateix contribuï a perfeccionar. Així, va tenir una intervenció decisiva en el desenvolupament dels models emprats per analitzar in situ les mostres marcianes recollides en el projecte Viking, els quals van haver de ser dissenyats a una escala cent vegades més reduïda del normal.

Amb aquest instrumental, el professor Oró ha dut a terme importants estudis sobre els compostos orgànics existents en sediments terrestres, meteorits i mostres de la Lluna i de Mart. Particularment notable fou l'explicació que donà a la producció d'anhídrid carbònic en mesclar mostres de sòl de Mart amb aigua i substàncies nutritives. Si bé això podia denotar l'existència de vida, ell va interpretar-ho com el

resultat de l'oxidació química de l'àcid fòrmic, un procés que ell mateix va descobrir en els experiments de la seva tesi doctoral. Aquesta interpretació química va descartar, almenys de moment, l'existència de vida en el sòl marcià.

IV

La investigació bàsica ens ajuda a entendre millor la vida, però també a fer progressar la humanitat, a solucionar problemes complexos. En aquest sentit, la visió del professor Oró ha estat pràctica. Ell mateix ha dit que sempre ha procurat donar als seus alumnes una formació dual, que inclogués tant la cosmoquímica com l'anàlisi química. Dit en altres paraules, que calia fer compatible el laboratori químic de l'espai amb el laboratori de química de les universitats i les empreses, el "d'on venim" amb el "cap on anem". En què ha transcendit l'activitat científica del professor Oró en l'àmbit agrari? És ben palesa la seva inquietud pels temes agraris, potser en el que seria un intent de retrobar-se amb els seus orígens familiars. Només cal veure el nom d'algunes institucions promogudes per ell, com és el cas de la Fundació Agrícola Catalana, o dels objectius d'altres, com els de la mateixa Fundació Joan Oró, entre els quals figura el de vetllar pel desenvolupament de l'agricultura i les ciències forestals. Tanmateix, és ben cert que no és tant en l'objecte de les anàlisis, sinó en les metodologies analítiques on hem de trobar la relació bàsica del seu treball científic en el món agrari. Si al cap i a la fi, tal com ell ens ho ha descrit, la vida resulta de l'evolució química cap a la complexitat, és fàcil advertir que per aproximar-nos a la complexitat d'un organisme viu no tenim més remei que remetre'ns a la química, a aquelles molècules bioquímiques que els donen l'estructura i en regulen el metabolisme. És evident que no trobarem res més delicat de destriar i compondre que un organisme viu, per més rudimentari que sigui. Així, ja en l'era de la biotecnologia, qui pot dubtar que la síntesi d'adenina no és també un tema d'interès agrari? Però encara podem afinar més: les implicacions de l'activitat professional del professor Oró en l'àmbit agrari es deriven del fet que l'argument de treball en tots dos casos és la vida.

V

L'activitat desplegada pel professor Oró ultrapassa els cercles científics. A més de preocupar-se per l'origen de la vida en general, ha estat també molt sensible als seus orígens i ha procurat, d'aquesta manera, harmonitzar el referent universal amb el particular. Cal recordar aquí que ha estat diputat del Parlament de Catalunya i que ha promogut arreu associacions culturals, com ara l'Associació d'Amics de Gaspar de Portolà o el mateix Institut d'Estudis Ilerdencs. A través de la Fundació Joan Oró, amb seu a Lleida, ha impulsat diverses activitats a la ciutat. A més a més, ara, la Fundació és l'entitat gestora del Projecte de l'Observatori Astronòmic i Centre d'Història Natural del Montsec-Cosmoparc. La ciutat, per la seva banda, ha reconegut la seva dedicació posant el seu nom a un centre escolar. En aquest punt és gairebé obligat esmentar la gran receptivitat mostrada pel professor Oró davant de qualsevol iniciativa educativa.

VI

Voldria acabar amb dues reflexions. La primera està relacionada amb el coratge mostrat pel professor Oró a l'hora de plantejar-se qüestions difícils i no fugir d'estudi. Crec que tots, estudiants i professors, ara que vivim en un temps en el qual tot sembla que té sentit en la mesura que tingui sentit a curt termi-

ni, hauríem de reflexionar sobre el magnífic ensenyament que ens transmet l'actitud del professor Oró quan insisteix a trobar resposta a unes qüestions que, si bé ens ajuden a entendre millor la vida, el cert és que difícilment ens la resolen en el dia a dia.

La segona reflexió té a veure amb les respostes que ens ha proposat per a alguns d'aquests interrogants. El professor Oró ens ha fet adonar de com és de meravellosa i polièdrica la història de la nostra evolució, en què un producte altament tòxic, l'àcid cianhídric, pot arribar a esdevenir fonamental per a la construcció de la vida; de com en són, de fràgils, els equilibris que la natura ha anat inventant en el decurs de l'evolució. Ara, repeteixo, quan tot sembla que és eficaç si s'obté ràpidament, hauríem de ser conscients que només som un instant d'una aventura —primer, còsmica i química; després, biològica— que fa quinze mil milions d'anys que dura i que ara continua per oferir-nos la possibilitat de l'evolució cultural, la de preguntar, aprendre i ensenyar, la que ens capacita per influir decisivament en l'avenir.

El professor Oró s'ha fet preguntes sobre tot això i n'ha après. Gràcies a ell, avui tots nosaltres en sabem una mica més.

ACTE DE DOCTORAT HONORIS CAUSA

A càrrec del Sr. Joan Oró Florensa

Excel·lentíssims i Magnífics Senyors Rectors, Paer en cap, Honorable Conseller de Sanitat, digníssimes autoritats, Excel·lentíssim Senyor Roc Pifarré, il·lustres col·legues, estimats familiars i amics, senyores i senyors.

1. Agraïment. En primer lloc vull donar les gràcies al rector i a la Junta de Govern per haver decidit atorgar-me aquesta alta distinció de doctor *honoris causa* per la Universitat de Lleida, una de les més antigues del món.

2. Reconeixement. Aquesta distinció és especialment entranyable per a mi i em causa emoció, perquè no solament representa un reconeixement professional de les meves contribucions científiques i acadèmiques, sinó també perquè simbòlicament reconeix en la meva persona l'herència cultural, l'esperit de treball, els somnis i les il·lusions que tenen les arrels en aquestab terra, és a dir, en els meus pares, familiars, amics i institucions de les Terres de Ponent, i específicament de Lleida, on vaig néixer.

3. Catalunya. Crec que és adient fer unes breus reflexions o pinzellades sobre el passat. Com sabeu, la meva formació en el treball, en l'estudi i en la recerca d'explicacions als fets fonamentals de la nostra existència també va tenir les seves arrels a Catalunya. A Lleida, vaig estudiar de jove als "germans maristes", vaig treballar al forn de pa dels meus pares, i vaig anar a l'institut de segon ensenyament i tot seguit a la Universitat de Barcelona, on em vaig llicenciar en ciències químiques.

4. Vers els Estats Units. Considero que la formació que vaig rebre en les tres institucions fou excel·lent, ja que em va permetre el fàcil desenvolupament en els estudis avançats i la recerca científica, tots ells realitzats durant la major part de la meva vida als Estats Units. L'any 1952 i després d'haver fet una selecció de diverses universitats americanes, les circumstàncies favorables em dugueren al Baylor College of Medicine de Houston.

5. Baylor. Entre el 1953 i el 1955, en el Departament de Bioquímica de Baylor, i amb el doctor Donald Rappoport, en un projecte patrocinat per l'Institut Nacional del Càncer, vaig fer el treball i la tesi doctoral en bioquímica. En l'absència temporal de la meva família, vaig poder dedicar bona part de les hores del dia als estudis experimentals sobre la bioquímica del càncer. Aquests estudis em donaren la clau analítica per a posteriors descobriments que vaig fer a la Universitat de Houston.

6. Universitat de Houston. Així, en els primers experiments realitzats a la Universitat de Houston, vaig poder aconseguir la síntesi de l'adenina i molts altres compostos bioquímics essencials per a la vida a partir de molècules molt senzilles d'origen còsmic, que es troben en els cometes. La inspiració concep-

tual sobre el procés d'evolució química la vaig tenir a Lleida, llegint el llibre de Darwin i llibres d'altres científics en els camps de la bioquímica i de l'astronomia planetària.

7. Astronomia planetària. Com a conseqüència d'aquests nous resultats experimentals que foren publicats en diverses revistes científiques, vaig desenvolupar una nova teoria sobre els cometes i la formació de compostos bioquímics a la Terra primitiva. Aquesta teoria considera que l'impacte de cometes a la Terra primitiva fou indispensable per al sorgiment i el desenvolupament de la vida al planeta. Aquest treball es publicà a la revista *Nature* el 1961, i des d'aleshores ha estat el treball pioner que ha induït la posterior investigació i la confirmació de la teoria per part de molts altres científics. D'acord amb el professor Armand Delsemme, en un treball publicat aquest any, els cometes que aportaren la major part d'aigua i compostos orgànics a la Terra primitiva provenien principalment de la regió de Júpiter.

8. Altres institucions americanes. Com a conseqüència d'aquests descobriments, el professor Melvin Calvin, premi Nobel pel descobriment del mecanisme de la fotosíntesi, em va invitar a la Universitat de Califòrnia a Berkeley; i la NASA em va patrocinar ininterrompudament la recerca a la Universitat de Houston durant tots els anys de professorat. Vaig fer recerca sobre l'origen de la vida a la Terra i sobre les possibilitats de vida en el sistema solar en tres centres de la NASA: el Johnson Space Center de Houston, l'Ames Research Center i el Jet Propulsion Laboratory, ambdós de Califòrnia. En aquests centres vaig participar en els projectes Apollo i Viking.

9. El projecte Apollo. Amb l'Sputnik, la Unió Soviètica encetà l'exploració espacial. El president Kennedy dels Estats Units acceptà el repte i digué que, al cap d'uns deu anys, els Estats Units enviarien naus espacials a la Lluna. Així fou el 20 de juliol de 1969, el bon amic, Neil Armstrong posava els peus per primera vegada sobre la Lluna, acompanyat d'Edwin Aldrin.

10. Les mostres lunars. Quan es reberen les primeres mostres de la Lluna a Houston, hi va haver una certa expectació als diaris, ja que semblava que, pel color fosc que tenien, hi podria haver matèria orgànica en abundància, que indirectament podria ser una indicació de vida en el passat. No fou així. Les primeres mostres analitzades en el nostre laboratori només demostraren minúscules quantitats de compostos de carboni molt simples, probablement residuals d'antigues col·lisions de cometes i meteorits.

11. El projecte Viking. Hi ha vida a Mart? Després de l'Apollo, l'interès de la NASA es va girar cap a Mart. El 20 de juliol de 1976, la primera de les dues naus no tripulades del Viking es posava sobre la "plana daurada" del planeta Mart. Els investigadors d'un equip biològic van creure haver-hi trobat evidència de respiració per microbis. No fou així, sinó que el que havien observat fou una oxidació química catalitzada pels òxids de ferro que són tan abundants a la superfície del planeta roig. Vint anys enrere, fent el doctorat a Baylor, un servidor havia descobert el mecanisme d'oxidació de l'àcid fòrmic, catalitzat pels enzims o els òxids de ferro. La confirmació indirecta d'aquesta interpretació química la van fer més tard científics russos i americans i també la vàrem obtenir amb l'anàlisi orgànica del material de la superfície de Mart. No hi vàrem trobar matèria orgànica; per tant, no hi podia haver evidència de vida. La "plana de la utopia" dona els mateixos resultats que els de la "plana daurada".

12. Ensenyament i recerca a la universitat. Aquests foren part dels primers anys a la Universitat de Houston. A part de crear el Departament de Ciències Bioquímiques i Biofísiques i ensenyar aquestes matèries a milers d'estudiants, vaig gaudir de treballs amb col·legues i uns cinquanta estudiants graduats que van treballar al meu laboratori fent el doctorat o el màster de ciència. Amb ells hem publicat uns tres-cents treballs de recerca en revistes científiques. A més de la participació en els projectes Apollo i Viking, altres àrees de recerca inclouen treballs sobre la síntesi de compostos bioquímics en condicions de la Terra primitiva, l'anàlisi orgànica de sediments terrestres precàmbrics, de meteorits carbonacis, de la zona asteroidal, i mostres biològiques i ambientals. L'objectiu principal ha estat entendre la universalitat de la química orgànica al cosmos, i el paper que va tenir l'evolució química en la generació de la vida a la Terra.

13. Unitat de la ciència. No deixa de ser sorprenent, gairebé paradoxal, que els treballs experimentals fets a Baylor, relacionats amb la bioquímica del càncer, més tard van il·luminar la meva recerca a la Universitat de Houston en camps totalment diferents. D'aquesta manera, algunes tècniques emprades a Baylor em van servir per descobrir com les bases de l'ADN es pogueren sintetitzar a la Terra primitiva a partir del cianur d'hidrogen, una molècula còsmica abundant a l'espai interestel·lar i en els cometes, i també molt tòxica per a la vida. D'altra banda, els estudis bioquímics sobre l'oxidació de l'àcid fòrmic també em serviren per donar una explicació purament química a la suposada evidència de vida al planeta Mart. Crec que els dos exemples demostren la unitat fonamental de la ciència en el nostre univers.

14. Exploració espacial. En resum, hom podria dir que vaig ser afortunat d'anar als Estats Units, i precisament a Baylor, a la Universitat de Houston i a diferents centres de la NASA, des dels anys cinquanta fins avui en dia. Aquesta ha estat —i és— l'etapa d'or de l'exploració espacial del sistema solar. Dubto que la meua vida com a bioquímic i com a cosmoquímic analitzant mostres extraterrestres de meteorits i de la Lluna i, robòticament, de la superfície de Mart, i fent estudis sobre l'origen de la vida, s'haguessin pogut realitzar en altres millors condicions i llocs.

15. Conclusions ètiques. Bé, i què en podem treure d'un millor coneixement de l'origen de la vida i del sistema solar? Crec que tres conclusions ètiques importants per al futur de la nostra continuada existència en aquest petit planeta blau: primer, humilitat, ja que la vida a la Terra té un origen molt humil, que ve de molècules molt senzilles; en segon lloc, solidaritat, ja que tots els éssers vius venim d'un tronc genètic comú i, per tant, tots som germans; finalment, cooperació, ja que, des de la Lluna, la Terra es veu com una petita boleta blava perduda en la immensitat de l'espai i amb recursos limitats.

16. El futur. La Fundació Joan Oró. Un cop presa la determinació de retornar a la meua estimada Catalunya, desitjo donar continuïtat a la meua tasca científica i acadèmica, a través de la Fundació que porta el meu nom, tot desenvolupant els ambiciosos projectes que ens hem marcat amb vista a la potenciació socioeconòmica i científica de les Terres de Ponent, amb la col·laboració de la Universitat de Lleida, la Paeria, la Diputació i la Fundació Catalana per a la Recerca i altres institucions.

17. Lleida i les arrels familiars. Crec que tinc el deure moral de donar les gràcies als meus pares i germanes, entre elles les meves estimades Teresina, Rosita, Maria i Juanita i tota la família; com també agrair l'educació rebuda i la inspiració de professors com Jordi Sirera, Josep Solans i Josep Pascual Vila.

18. Paquita i la família pròpia. Especialment del que em sento molt més orgullós és de la meva família més directa i sobretot de la meva muller Paquita, que com sabeu va néixer a les Borges Blanques i va morir a Houston, el 1990. Tots els nostres fills han estat un motiu de gran satisfacció. Tots junts a Houston vam mantenir el caliu de la nostra casa com si fos una petita Catalunya.

Tots ells es van graduar a la Universitat de Houston i després varen fer el doctorat en diverses universitats, cadascú seguint el seu interès. La Maria Elena en psicologia, en Joan en neurocirurgia, en Jaume en enginyeria elèctrica i en David en física teòrica. Avui en dia estant escampats pel món, des d'aprop de Londres i Washington fins a Columbia (Missouri) i Santa Fe (Mèxic).

19. Antonieta Vilajoliu. En aquesta nova etapa de retorn a la meva estimada Catalunya hi ha dos llocs i circumstàncies, a més de Lleida, que han tingut molta importància històrica i personal. L'un és Balaguer, on va néixer Gaspar de Portolà i la meva estimada nova esposa Antonieta Vilajoliu, amiga de la família des de fa temps i que ha fet possible la continuació de l'esperit català en la nostra família. L'altre lloc històric és el monestir de Sant Jeroni de la Murtra, prop de Badalona, on Cristòfor Colom va anunciar al món, davant de la presència dels Reis Catòlics, l'existència d'un altre món, i també on Mossèn Ramon Soler, rector de Balaguer, en presència de l'Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector Jaume Aymar, ens van posar els dolços llaços de lligament nupcials, el 13 de juny de 1995, amb el desig de celebrar joiosament l'entrada en el nou mil·lenni.

20. Acomiadament. Voldria agrair novament de tot cor aquest reconeixement al rector i a la Junta de Govern de la Universitat de Lleida. Em sento joiós d'estar amb tots vosaltres, estimats col·legues, familiars i amics, al si d'una universitat i una ciutat de tan antigues arrels històriques.

Moltes gràcies a tots.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Jaume Porta Casanellas, rector de la Universitat de Lleida

Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector de la Universitat de Zaragoza, Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector de la Universitat Ramon Llull, membres de la comunitat universitària, doctor Roc Pifarré, doctor Oró, Il·lustríssim Senyor Alcalde de Lleida, senyores i senyors.

L'acte d'investidura d'un doctorat *honoris causa* representa el manteniment de la tradició universitària europea, que va més enllà d'una mera litúrgica, que es podria considerar ancorada en el passat. Aquest acte constitueix un signe del compromís de la Universitat de Lleida de voler mirar cap de futur i cap al nostre entorn proper i llunyà.

La investidura d'un doctorat *honoris causa* constitueix la màxima distinció acadèmica que atorga la universitat, un reconeixement a la tasca feta per dos lleidatans rellevants, tal com han destacat els respectius padrins.

Suposo que tant l'un com l'altre científic, en la seua activitat investigadora, hauran d'haver donat resposta a la pregunta de si hi ha coses que no hem de saber. L'Estudi General de Lleida va ser la primera universitat de la Península a ser autoritzada a dissecar cadàvers, l'any 1391, el que representava per a l'època la possibilitat de transgredir el coneixement prohibit.

Però l'avenç de la ciència feia necessari aleshores, igual que ara, no obstaculitzar la recerca de nous coneixements ni la seua difusió. No hi ha dubte, però que el científic pot arribar a sucumbir a la seducció de la seua pròpia genialitat, en aquesta transgressió del coneixement prohibit i la recerca de la veritat, cosa que pot arribar a tenir conseqüències imprevisibles i devastadores. Però com afirmà Paul Valéry, "la recerca de la veritat és sempre el mateix: la inquebrantable recerca de signes que s'ajustin a la realitat". El tabú d'altres cultures sembla que és inacceptable en el món científic actual, i l'absència de límits a la llibertat sembla, també, una de les característiques del món de la comunicació o de l'espectacle. Segurament no hi ha d'haver restriccions, o no és la universitat el lloc per propugnar-les, tal com es desprèn de l'efecte retardatori que, per a la ciència, han tingut les que hi ha hagut en el passat de forma-desencertada. No obstant això, no hi ha dubte que hi ha àmbits de la recerca que preocupen o notícies que desagraden. És desitjable que qui es trobi a la frontera de la ciència tingui angoixes que li generin actituds de prudència, si bé cal evitar alarmes innecessàries, i incontrolables un cop generades.

Per comentar amb un exemple aquestes dificultats dels científics, em referiré breument a la controvèrsia a què va donar lloc la investigació sobre l'ADN recombinant en el món científic dels anys setanta. James Watson, premi Nobel, i John Tooze recullen en el llibre *The DNA Story* aquest tema, que constitueix el primer exemple de la història en què un grup de científics investigadors van adoptar restriccions voluntàries a la seua pròpia activitat. Alguns anys abans —en el cas de la bomba atòmica—, la invasió per Hitler de Polònia el setembre de 1939 i el començament de la Segona Guerra Mundial van fer que el projecte Manhattan del

president Roosevelt no trobés resistència per part dels científics, a priori, i que la reacció atòmica en cadena i la bomba atòmica arribessin a ser una realitat sense oposicions. La reflexió es va produir a posteriori, i la recerca va ser posteriorment lamentada, més per com havia estat emprada que no pas per la recerca en si. Les crítiques als científics resulten fàcils des d'una posició d'observador distanciat en el temps o fora de context, o adoptant una posició de doble negació, que sempre resulta més còmoda.

Però tornant a l'ADN recombinant, l'any 1976, tant a Harvard com al MIT, les autoritats de l'època van imposar una moratòria a tota investigació sobre l'ADN recombinant. Distingits premis Nobel, entre ells Watson, van adoptar posicions diametralment oposades. La pregunta és: hi ha coses que l'esperit humà no necessita saber?

Les tribulacions prudencials inicials dels biòlegs moleculars sobre l'enginyeria genètica als anys setanta, van produir un retard en la investigació de l'ADN recombinant. Malgrat l'alarma produïda, els riscos anunciats no es van fer realitat. L'any 1985 es començava a plantejar el que es denominà Projecte del Genoma Humà, com un pas més en aquesta transgressió continuada del coneixement prohibit per part de la investigació científica. La dualitat és evident, d'una part la necessitat de l'avenç de la ciència i, de l'altra, la necessitat d'una actitud responsable per part dels científics.

Suposo que tant el doctor Joan Oró com el doctor Roc Pifarré, en els seus respectius àmbits, al llarg de la seua activitat com a científics responsables, hauran hagut de donar resposta a com fer avançar la frontera de la ciència, des de la incertesa i amb la necessària prudència, cosa que mereix tot el nostre respecte, situacions que algun dia ens agradaria poder conèixer.

Per acabar, vull afirmar que, com a rector de la Universitat de Lleida, és per a mi una gran satisfacció que persones que han contribuït activament a l'avenç de la ciència s'incorporin al Claustre de Doctors i Doctores de la nostra universitat com a doctors *honoris causa*. Els dono la benvinguda i els felicito en nom de la Universitat de Lleida i meu i els demano que vulguin contribuir, amb la seua experiència, al desenvolupament i al progrés intel·lectual de la Universitat de Lleida, una universitat que ha estat mostrant un elevat i enriquidor esperit crític, que vol estar compromesa amb l'avenç del saber des de posicionaments ètics, amb l'educació, amb el món del treball, amb la defensa dels drets humans, amb la cooperació internacional, a aconseguir una major justícia mundial.

És la nostra responsabilitat com a universitaris i universitàries saber aprofitar la relació que avui segelem amb aquestes persones per aconseguir millor els objectius de la nostra institució.

La seua trajectòria ens ha de servir de guia. No hi ha dubte que l'acte d'avui serà un estímul per a la Universitat de Lleida.

Tal com Rafael Alberti diu a Pleamar, la Universitat de Lleida diu als nous doctors: "Yo soy, mar, bien lo sabes, tu discípulo. ¡que nunca diga mar, que no eres mi maestro!"

Sieu benvinguts, doctor Oró i doctor Pifarré.

Moltes gràcies.

HONORIS CAUSA

ELIANE VOGEL-POLSKY

13 DE DESEMBRE DE 1999

SALA D'ACTES DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Miquel Rodríguez Piñero

Magnífic i Excel·lentíssim Senyor Rector, digníssimes autoritats i claustrals, senyores i senyors.

En primer lloc, vull dirigir unes paraules d'agraïment a aquest antic Estudi General i jove Universitat de Lleida, per l'immerescut honor que m'ha concedit en confiar-me la grata tasca de presentar davant d'aquest Claustre de Doctors la doctoranda Eliane Vogel-Polsky, formulant la tradicional *laudatio* per destacar uns mèrits coneguts amb escreix i que han conduït la Facultat de Dret i Economia a proposar, i a la Junta de Govern a acordar, la concessió de la més elevada distinció acadèmica, el doctorat *honoris causa*, a la senyora Vogel-Polsky.

La nostra doctoranda és una jurista de talla internacional, com també un símbol d'una generació de dones que, pas a pas i superant grans dificultats i incomprensions, han anat traçant un camí fonamental per situar la dona en una posició d'igualtat respecte de l'home en la vida social, política i professional. La senyora Vogel-Polsky no ha estat una dona que hagi aconseguit, competint braç a braç amb els homes, realitzar una brillant carrera professional en el seu benefici propi, sinó que ha posat aquesta carrera al servei de la millora de la condició de les dones, tot assumint-ne els riscos i els costos pertinents. Sense persones com Eliane Vogel-Polsky, la consecució de la igualtat de gèneres no hauria avançat tant ni d'una manera tan ràpida. Ella, amb audàcia i fent ús dels instruments que tenia a les seves mans, ha posat de manifest l'abast real de la discriminació i ha utilitzat d'una manera intel·ligent i ferma els instruments per transformar la realitat discriminatòria.

Aquesta lluita militant i els combats judicials d'Eliane Vogel-Polsky en favor dels drets de les dones s'iniciaren a partir del que ella mateixa ha anomenat "el seu camí de Damasc", la revelació de la condició obrera de les dones, amb motiu especialment de la gran vaga de dones que es va fer el 1966 a la Fàbrica Nacional d'Armes de Heerstal i que va significar un profund canvi de mentalitat en la societat civil, les associacions femenines, les juristes i els comitès de dones dels partits polítics i dels sindicats. La professora Vogel-Polsky va crear aleshores el comitè "A Travail Egal Salaire Egal", que va ser un poderós grup de pressió per fomentar reformes legislatives, inspirar revisions dels convenis col·lectius i trencar els tradicionals estereotips, no solament en l'entorn de la patronal, sinó també i amb força en l'entorn sindical.

Bona part de la seva tasca acadèmica, en els aspectes docents i d'investigació, no s'entendria sense tenir present el seu compromís personal en la defensa dels drets socials de tots i, particularment, de la igualtat de la dona, als quals ha fet una contribució molt important.

Entre els seus èxits, cal destacar la brillant defensa que va realitzar davant del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees dels tres successius assumptes relatius al cas d'una hostessa de Sabena, Gabrielle Defrenne. Va obligar el Tribunal a pronunciar-se en tres ocasions i, malgrat que no va obtenir tot el que

s'havia proposat, sí que va aconseguir que el Tribunal admeté que l'article 119 del Tractat de Roma — que reconeix la igualtat de salari entre els sexes— conté un dret fonamental que és directament aplicable i invocable. Alhora, això va permetre posar de manifest les limitacions d'aquest article i va provocar la necessitat de completar l'insuficient precepte del Tractat. Aquesta necessitat va fer que s'aproessin directives comunitàries sobre la discriminació en matèria de gènere i que, posteriorment, es dugués a terme la reforma del Tractat, que ha consagrat d'una manera general el principi de no-discriminació. En les últimes reformes del Tractat, aquest principi ha rebut una base constitucional més sòlida.

De tota la regulació comunitària, la relativa a la discriminació per motius de gènere en el lloc de treball ha tingut una incidència molt directa i intensa en els ordenaments nacionals, i això hi ha contribuït decisivament la jurisprudència comunitària, en bona part tributària de l'audàcia, l'entusiasme, el rigor dogmàtic i la imaginació creadora d'Eliane Vogel-Polsky, que va saber trobar en l'ordre jurídic comunitari bases sòlides per a la tutela discriminatòria.

En aquest acte acadèmic em pertoca, tanmateix destacar especialment els mèrits pròpiament acadèmics de doctoranda. I a això passaré tot seguit.

La important obra científica de la professora Vogel-Polsky té una característica comuna: superar les fronteres pròpies del jurista, la part jurídica de l'ordenament nacional mateix. Eliane Vogel-Polsky no ha estat mai una jurista “pura”, limitada a la dogmàtica jurídica, a la mera anàlisi de les dades jurídiques, normatives, jurisprudencials o doctrinals, al marge de la realitat. Tampoc no ha estat una especialista d'una branca jurídica desconexada d'altres branques jurídiques ni tancada a elles, ni ha limitat els seus estudis a les fronteres del seu país.

Conseqüent amb els seus orígens familiars, des que va néixer ha estat una ciutadana d'Europa. En la seva obra ha dedicat una atenció especial al dret comparat i s'ha convertit en una de les autoritats més reconegudes en el dret internacional del treball. Vaig tenir l'oportunitat de comprovar-ho als anys seixanta, a l'Escola de Dret del Treball Comparat de Trieste —ara desapareguda però enyorada—, on vaig conèixer personalment l'extraordinària obertura de coneixements i de mires de la professora Vogel-Polsky. Aquesta gran obertura ha partit de la idea que els grans problemes socials del nostre temps requereixen un enfocament interdisciplinari que superi el camp pròpiament jurídic. L'actitud oberta d'Eliane Vogel-Polsky es va veure afavorida pel fet d'haver-se format i d'haver realitzat la seva carrera acadèmica a la Universitat Lliure de Brussel·les i, també, sobretot, per l'extraordinària personalitat del seu mestre, el professor Leon Elio Troclet. Troclet va saber conjugar una apreciable tasca acadèmica i de publicista amb una brillant tasca política en el seu país, a la Comunitat Econòmica Europea i en l'Organització Internacional del Treball. Troclet, segons paraules de la nostra doctoranda, fou un actor polític, però, alhora, va ser “constantment un investigador, un pensador que mirava d'analitzar críticament, amb objectivitat i clarividència, els problemes que havia experimentat”. La nostra doctoranda ha estat fidel als ensenyaments de Troclet, al seu compromís amb la solidaritat social i a la seva aposta per un futur europeu de rostres humans, i l'obra personal de Vogel-Polsky ha estat una continuació i un cert homenatge al seu inoblidable mestre, al qual em permeto recordar en aquest solemne acte.

Troclet fou el creador, al si de la Universitat de Lliure de Brussel·les, del Centre de Sociologia del Dret Social, que dirigí durant vint anys. Aquest prestigiós centre universitari es va proposar realitzar —i ho ha aconseguit— estudis interdisciplinaris sobre dret del treball i sociologia del treball, estudis amb una vocació d'aplicabilitat d'anàlisi de problemes i de propostes de solucions per a aquests problemes. Aquest mètode pluridisciplinari i amb perspectives aplicatives va tenir una influència molt directa en la nostra doctoranda, investigadora qualificada en aquest centre abans d'esdevenir directora d'investigacions, i la important tasca realitzada per l'esmentat centre no és de cap de les maneres aliena a la professora Eliana Vogel-Polsky. Gran part de la tasca investigadora que es realitza en aquest tipus de centres és discreta per pròpia naturalesa, amb renúncia a la pompa o l'ostentació del treball acadèmic i a la publicació nominada. L'elaboració d'avantprojectes de lleis a Bèlgica, per exemple, sobre els convenis col·lectius de treball, sobre les empreses de treball temporal, sobre els comitès de seguretat i higiene, etc., forma part d'aquesta tasca. El mateix succeeix amb els excel·lents informes, aquesta vegada amb la seva firma, que la doctoranda ha realitzat per al Parlament Europeu, la comissió de les Comunitats Europees, el Consell d'Europa o l'Organització Internacional del Treball. Es tracta sovint d'estudis pioners, que constitueixen les primeres anàlisis de temes no gaire explorats i que, més tard, prenen una gran actualitat.

El 1962 va realitzar un estudi per a la Direcció General V de la Comissió de les Comunitats Europees sobre “La prevenció i la conciliació dels conflictes col·lectius en els sis estats membres de la CEE” en la qual més enllà de l'examen dels drets positius, fa una reflexió global sobre el paper diferent que té la vaga en els diversos països i la relació existent entre la taxa de sindicalització i la institucionalització del conflicte.

El 1969 va realitzar amb Troclet l'estudi monogràfic “El treball en empreses de treball temporal a Bèlgica i els països de mercat comú”. És un estudi dels aspectes socials i els problemes jurídics que plantegen aquests nous fenòmens de treball temporal, que avui estan generalitzats. Si s'examina aquest estudi, es comprovarà que s'hi va realitzar un diagnòstic molt encertat dels problemes socials i jurídics que planteja aquesta forma de treball.

També per a la Comissió, Vogel-Polsky ha dirigit un estudi sobre “Els programes d'acció positiva com a estratègies destinades a integrar les treballadores i altres grups minoritaris en el mercat de treball”. L'estudi realitza una anàlisi teòrica prèvia que preveu els aspectes polítics psicològics, sociològics i jurídics dels sistemes d'acció positiva i, a continuació, passa a destacar els problemes de la seva aplicació pràctica i, específicament, pren en consideració el reclutament, el treball a temps parcial, la conciliació amb les responsabilitats familiars, etc. La qüestió no ha perdut vigència i la doctoranda no l'ha abandonada: la seva última publicació en llengua castellana, a cura de la doctora Pardell, ha estat precisament sobre la sentència Marschall.

Més recentment va realitzar un important estudi titulat “La Directiva del Consell 75/129/CEE sobre els conflictes col·lectius”, en el qual analitza els problemes de la transposició d'aquesta directiva en els diversos països i suggereix canvis i modificacions que, quan se n'ha fet la revisió, s'han pogut tenir en compte.

Voldria destacar, finalment, l'estudi que va realitzar per al Parlament Europeu sobre la "La política social en la perspectiva d'una unió europea", una anàlisi lúcida i un balanç crític del passat comunitari en matèria social en vigílies de la conferència de Maastricht. En aquest estudi, Vogel-Polsky remarca l'asimetria d'un dret social comunitari, l'equívoc estatut de la política social i les contradiccions resultants del tractament de les qüestions socials en l'Acta Única per proposar —amb motiu de les reformes institucionals en curs— unes noves bases i un nou contingut de la política social comunitària que defensi, en particular, l'estatut dels drets socials fonamentals i un nou paper dels convenis col·lectius a escala europea. Algunes d'aquestes idees van haver d'esperar a Amsterdam per ser incorporades finalment al Tractat. En les més de seixanta pàgines d'aquest important informe, la nostra doctoranda ha sintetitzat els centenars de pàgines que ha dedicat a l'Europa social i al seu futur, com diu el títol del llibre que, sota la seva direcció, es publicà immediatament després de la cimera de Maastricht.

Aquesta important tasca com a experta consultora no és sinó una conseqüència lògica de la brillant carrera acadèmica de la professora Vogel-Polsky i de la seva obra científica summament important i original. Després de compaginar durant uns quants anys la investigació, l'ensenyament i l'exercici de l'advocacia, l'any 1970 renuncia a exercir professionalment per centrar-se en la seva investigació i la docència. Així, el 1975 passa a ser titular de la càtedra de Dret Social de la UIL i hi obté la càtedra definitivament el 1978. Això demostra les dificultats de les dones, i encara més de les que tenen idees de progrés, per avançar en la carrera acadèmica. En aquells moments, la nostra doctoranda ja era una personalitat coneguda internacionalment i una participant activa en un gran nombre de congressos, seminaris i col·loquis, així com el referent habitual a Europa i a Amèrica per als contactes universitaris referents al dret del treball de Bèlgica. Centres universitaris i fòrums acadèmics de gran prestigi s'han pogut beneficiar de la seva docència com a professora convidada. Ja he assenyalat que la seva obra s'ha caracteritzat per la interdisciplinarietat, per la capacitat de moure's entre el que és pròpiament jurídic i el que és socioeconòmic amb la deguda atenció a les relacions laborals i les polítiques socials. Ens crida a l'atenció la versatilitat de l'autora que en cada un d'aquests dominis es mou amb desimboltura, amb rigor, sense diletantisme ni superficialitat, amb coneixement profund i segur. Que ningú no es pensi, tanmateix, que Eliane Vogel-Polsky no és també una jurista en voga. Cito com un testimoni la monografia "Permanence du droit civil en droit du travail", dirigida per ella i publicada a Brussel·les el 1983. És una anàlisi sobre la influència persistent del dret civil en el dret del treball, en temes com ara les fonts, la responsabilitat civil, l'incompliment del contracte, la protecció contra l'acomiadament, etc. La seva primera investigació important, a la qual dedica els primers anys de la dècada dels seixanta, es refereix a la conciliació dels conflictes col·lectius de treball. En primer lloc, estudia aquests "Conflictes col·lectius de treball en el dret comparat", matèria a la qual dedica la seva tesi de llicenciatura en dret social (una de les quatre llicenciatures de la senyora Vogel-Polsky), publicada el 1963, on mira de configurar uns models o grups de famílies del dret del treball, que anomena "família romanogermànica", "família anglosaxona", "família escandinava" i, aleshores, "família dels països comunistes".

De més abast i ambició, va ser l'estudi "La conciliation des conflits collectifs du travail en Belgique" que es va publicar el 1967. Es tracta d'un tema que no tenia regulació legal ni tan sols doctrina jurisprudencial que omplís el buit legislatiu. Per analitzar el tema era necessari endinsar-se en la realitat de les relacions laborals, com va fer la doctora Vogel-Polsky, que va partir, per fer-ho, d'enquestes realitzades en els nous sectors industrials més importants —la qual cosa li va permetre conèixer la tasca realitzada

a aquest efecte per les comissions paritàries i saber-ne els principis i els criteris—, i del resultat extreure'n els fonaments latents en un sistema d'autoregulació del conflicte que evita els inconvenients de la reglamentació de la vaga, però que, alhora, requereix una forta implantació i disciplina sindical. Això està relacionat, per cert, amb el delicat tema de la reserva de primers als sindicats, la comptabilitat de la qual amb el CEDH la nostra doctoranda qüestiona. Aquest estatut metajurídic de la vaga, com a realitat de fet més que no pas un dret fonamental, explica la tardana ratificació de Bèlgica dels instruments internacionals que reconeixen el dret, però sense que això hagi significat limitacions reals al seu exercici més enllà de la imposició del manteniment dels serveis essencials en cas de vaga. Des d'aleshores, la professora Vogel-Polsky ha dedicat la seva atenció als problemes de les relacions col·lectives de treball, en especial a la negociació col·lectiva, el tractament dels conflictes, la llibertat sindical i els consells d'empresa en la seva dimensió nacional i europea. Ha dedicat aquesta temàtica diversos estudis, dels quals potser el més conegut per la seva dimensió internacional fou el que es va publicar el 1994 al si del Consell d'Europa sobre la *Liberté d'association et démocratie sociale*.

La seva estreta col·laboració amb Leon Eli Troclet explica una característica molt rellevant de l'obra de la professora Vogel-Polsky: la seva atenció a la problemàtica específica del dret internacional del treball. Troclet, assistent assidu a les reunions anuals de la Conferència Internacional del Treball i que va ser membre i president del Consell d'Administració de l'OIT, havia publicat el 1952 una gran obra, el *Tractat sobre la legislació internacional del treball*. La nostra doctoranda fou una col·laboradora directa del president Troclet durant aquells anys, que acompanyava a les sessions de la conferència i del Consell, i això li va donar l'ocasió de conèixer personalment el funcionament dels mecanismes de control de l'OIT i seguir els primers passos del Comitè de Llibertat Sindical, que s'acabava de crear. Precisament, Vogel-Polsky és l'autora d'un dels primers estudis sobre el Comitè de Llibertat Sindical. Aquest coneixement directe i des de dins de l'Organització Internacional del Treball la portà a dedicar a aquesta organització la seva tesi doctoral, *Le tripartisme à l'Organisation Internationale du Travail*, publicada l'any 1966. Des del Tractat de Versalles, l'estructura tripartida ha estat una característica de l'Organització Internacional del Treball, que garanteix que en totes les decisions de l'Organització hi participin les representacions dels treballadors i de la patronal, molt particularment en l'acció normativa. Això pressuposa l'existència d'organitzacions sindicals i empresarials lliures, democràtiques i efectivament representatives. La professora Vogel-Polsky, a través de la doctrina de la Comissió de Verificació de Poders, ha realitzat una veritable història del desenvolupament i de les diferents formes de sindicalisme i d'organitzacions patronals des del 1919, els obstacles a la llibertat sindical en els països autoritaris o totalitaris, la visió comunista del qui dóna feina en un sistema que no admet l'empresa privada, els sindicats de tipus corporatiu o feixistes vinculats i controlats pels governs, etc. Especial interès tenen les reflexions de la nostra doctoranda sobre l'absència de llibertat sindical en el nazisme, el feixisme, el corporativisme portuguès i el cas espanyol. La nostra doctoranda també va dedicar altres estudis a temes relacionats amb l'OIT i va ser una col·laboradora freqüent de la prestigiosa *Revista Internacional del Treball*, publicada també en castellà i difosa arreu del món.

Aquesta atenció per la dimensió internacional dels drets fonamentals de caràcter social anima la doctora Vogel-Polsky a ocupar-se de l'eficàcia del dret social internacional en un interessant estudi de l'any 1973. Fa un seguiment exhaustiu dels deu primers anys de la Carta social europea en una monografia del 1976, que valdria la pena posar al dia. El seu profund coneixement de la Carta del Consell d'Europa

explica possiblement que sigui convidada a formar part del reduït grup d'experts que prepara la Carta comunitària de drets fonamentals del treballador, que finalment es va adoptar en la cimera europea d'Estrasburg el 1989, tot i que sense valor jurídic vinculant. Ella ha explicat que les discussions internes en el procés d'elaboració de la Carta van ser una experiència apassionant, donada la forta oposició dels uns i les dificultats adduïdes pels altres. A la superació d'aquestes crítiques, sens dubte, hi va contribuir la nostra doctoranda amb les fermes conviccions, la ductilitat i el sentit creatiu que posseïa. Aquesta experiència la va comprometre encara més en la recerca de bases jurídiques per a la protecció dels drets socials fonamentals en el Tractat de la Unió Europea, que en aquells moments estava als seus al·lors. Fruit d'aquestes reflexions són, entre altres publicacions, la seva important monografia *L'Europe sociale 1993: illusion, alibi ou réalité?* En aquest llibre va insistir en la tesi que va emprar en la defensa de l'assumpte Defrenne, la de la interdependència dels drets socials protegits a escala internacional, interdependència tant pel que fa al subjecte titular —que en tant que únic titular ho era d'un dret universal, indivisible i inderogable, i que per això havia de ser interpretat unitàriament i conjunta per l'òrgan que l'havia d'aplicar—, com des de la perspectiva del poder públic obligat en la seva responsabilitat davant dels altres estats, de les organitzacions internacionals i de les persones afectades. En el marc de la Unió Europea, dominada per la idea de mercat i de la lliure concurrència, no ha estat fàcil construir davant dels influents corrents neoliberals les bases constitucionals de l'Europa social. Des de sempre, la nostra doctoranda ha proposat l'adhesió de la Unió Europea a una sèrie de tractats internacionals fonamentals en matèria social, per integrar en l'ordre jurídic comunitari normes socials fonamentals que van adquirir l'estatut de les disposicions supranacionals pròpies del dret comunitari. Aquesta via d'instrumentalització dels drets socials fonamentals operada a través de la ratificació de tractats internacionals en la matèria no ha estat seguida d'una manera estricta, però ha permès posar de manifest la necessitat de crear unes bases constitucionals a l'aspecte social en el procés d'integració econòmica. La professora Vogel-Polsky va ser molt crítica amb els resultats obtinguts a Maastricht, en un estudi que porta un títol suggeridor, *Maastricht ou la voie étroite du social*, i ha continuat incansable la seva defensa en articulats, seminaris i informes i en el reconeixement efectiu en el Tractat dels drets socials fonamentals, tasca a la qual he tingut ocasió de donar suport personalment.

Durant aquesta dècada no s'ha aconseguit tot, però sí força, per la qual cosa la batalla de la nostra doctoranda no ha estat de cap de les maneres infructífera. Bona part de les seves investigacions s'han centrat en el treball de les dones. Ja el 1967, defensa l'aplicabilitat directa de l'article 119 del Tractat, tesi que el TJCE va fer seva posteriorment, quan ha posat de manifest els efectes de discriminació indirecta que resulten d'uns sistemes de Seguretat Social centrats en el supòsit de l'home sustentador de la família, ha analitzat des del punt de vista jurídic les dificultats reals de les dones treballadores per a la seva promoció i ha exigint polítiques socials i programes que afavoreixin no solament la igualtat de tractes, sinó també d'oportunitats, dissenyant estratègies per a una millor integració de les dones en el mercat laboral. També s'ha preocupat per la incidència de les activitats a la llar, com a tema que afecta les condicions de vida i laborals de les dones treballadores, i ha destacat la importància que, per a la tutela discriminatòria, té una descàrrega de la dona treballadora de les seves responsabilitats familiars, tant per mitjà dels serveis socials com per un millor repartiment d'aquestes càrregues. Eliane Vogel-Polsky, per la seva saviesa, és una primera autoritat en matèria dels drets de la dona, una autoritat que té una base científica, però també un important suport moral.

Finalment, i entre molts altres treballs que no he pogut esmentar, vull referir-me al seu suggeridor estudi titulat *El dret del treball i les noves tecnologies*, com a mostra de la seva capacitat per examinar les tendències de l'evolució jurídica quan aquestes encara no s'han reflectit ni en les normes legals ni en les resolucions judicials. En aquest estudi, la nostra doctoranda ha posat de manifest —i el temps li ha donat la raó— les modificacions espacials, temporals, de tipus de treball que comportaran aquestes noves tecnologies, les seves conseqüències en l'àmbit col·lectiu i individual i les respostes flexibles que s'han de donar per aconseguir que la modernitat econòmica vingui acompanyada d'una modernitat social, a la vegada que ha assenyalat els nous problemes —per exemple, amb relació a la protecció de la intimitat— que, per al dret del treball, significarà un món informatitzat.

Tota aquesta obra científica, que només he pogut exposar molt sintèticament, i també la seva elevada categoria personal justifiquen amb escreix la defensa dels mèrits de la professora Vogel-Polsky, que em permeto presentar davant d'aquest il·lustre claustre de doctors.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec de la Sra. Eliane Vogel-Polsky

Magnífic i Excel·lentíssim Senyor Rector, digníssimes autoritats i claustrals, senyores i senyors.

Reflexió crítica sobre la naturalesa, el significat i la importància dels drets de les dones

Per començar apuntaré una primera constatació: fins ara —és a dir, fins a l'any 2000—, els drets de les dones no han significat gaire cosa, ja que s'han abordat d'una manera jeràrquica i formal. Per il·lustrar aquest fenomen, podem assenyalar que es va haver d'esperar a la Constitució belga del 1994 perquè els drets de les dones, i especialment els econòmics i socials, fossin finalment reconeguts. Ara bé, quina mena de reconeixement és aquest que queda automàticament reduït pel fet que aquests drets s'han d'aplicar per llei perquè puguin existir?

Els drets fonamentals, reconeguts en els tractats internacionals i les constitucions europees, han de tenir un paper "instaurador". La gènesi i el desenvolupament dels drets fonamentals en els sistemes jurídics contemporanis coincideixen històricament amb l'auge de l'economia de mercat, de l'estat liberal, del sistema polític de la democràcia i de l'individualisme. La noció de dret fonamental no té cap significat en el sistema jurídic d'un estat teocràtic o totalitari. L'aparició del subjecte de dret com a persona autònoma dotada amb drets subjectius fonamentals, inalienables i no derogables provocarà un nou condicionament. Una característica important que la doctrina contemporània reconeix als drets fonamentals és la seva indivisibilitat. La indivisibilitat es basa en una coherència jurídica i intrínseca amb relació al conjunt dels drets fonamentals de la persona (dret a la vida, dret a la creació d'una família, dret a la integritat física, etc.). Cap d'aquests drets reconeguts no es pot fer efectiu mentre la resta de drets fonamentals no estiguin garantits. La premissa de la indivisibilitat pretén afirmar una obligació general de l'estat, del poder polític, que és la de garantir el gaudi efectiu de tots aquests drets pel fet de considerar-se essencials. Una segona característica important dels drets fonamentals és la interdependència. La interdependència correspon a un altre tipus de coherència jurídica, la que veu la persona com un subjecte de dret, titular d'un conjunt de drets i de garanties fonamentals. En aquesta segona aproximació, la qüestió pertinent no és tant determinar quines són les obligacions de què s'han d'encarregar les autoritats públiques responsables (a quins nivells i fins on han d'actuar), sinó, més aviat, quines són les garanties que el subjecte de dret, la persona, pot reivindicar.

La interdependència situa el centre de l'anàlisi dels drets fonamentals en els destinataris del dret, les persones, d'acord amb el text fundador, la Declaració Universal dels Drets de l'Home, que defineix els drets indispensables per a la dignitat humana i per al lliure desenvolupament de la personalitat i afirma que les persones són titulars en qualitat de membres de la societat.

És fonamental insistir en aquest punt de vista, totalment nou en el discurs jurídic, que basa el naixement i la legitimació dels drets fonamentals de la persona en el fet de pertànyer a la societat.

En les nostres societats occidentals desenvolupades de finals del segle XX, el recurs als drets fonamentals pot semblar paradoxal, ja que apel·la a una refundació dels sistemes polítics i econòmics. Tradueix la confusió que ens oprimeix quan observem les derives econòmiques i la fractura social.

Cal destacar la importància de la noció de dret fonamental perquè és infinitament més pertinent que la vaga noció de “principis fonamentals generals”. Parlar del dret fonamental és remetre a l'individu mateix, és a dir, al dret de qualsevol persona.

En la jerarquia de les fonts de qualsevol sistema jurídic, els drets fonamentals ocupen un lloc preeminent, sovint reconegut per la constitució. Són també fonamentals pel fet de ser compartits per tots els sistemes jurídic comparables.

La qüestió del respecte dels drets fonamentals concerneix a la fundació d'un règim polític, a les fonts del poder i al seu exercici. No es tracta tant de crear drets suplementaris, sinó d'intentar donar als drets existents, mitjançant noves eines, una efectivitat real, una capacitat de justícia i de factibilitat.

Per crear aquesta nova aproximació cal treure profit de la crítica dels models i de les eines conceptuals que fins avui han prevalgut en la matèria i cal inspirar-se, també, en els experiments més innovadors que s'han posat en pràctica en alguns països.

L'anàlisi crítica de la creació contemporània del dret a la igualtat entre les persones pot proporcionar-nos pistes interessants per aplicar activament els drets econòmics i socials, així com els drets cívics. En aquest sentit, en relació amb la igualtat de les persones pel que fa a la garantia i el gaudi dels drets, la perspectiva conceptual més habitual ha estat i continua sent la prohibició de discriminacions. És convenient, per tant, analitzar els orígens i el desenvolupament del concepte jurídic d'igualtat en els sistemes contemporanis.

PRIMERA PART: ORIGEN I DESENVOLUPAMENT DEL CONCEPTE JURÍDIC D'IGUALTAT EN ELS SISTEMES ACTUALS

La construcció de la igualtat entre els sexes s'ha desenvolupat mitjançant quatre formes successives d'instrumentació:

1. La igualtat davant la llei
2. La igualtat de tracte en la llei sense discriminació
3. La igualtat d'oportunitats
4. La igualtat de resultats

Passarem revista a tots aquests punts destacant les confusions i els estancaments als quals han donat lloc.

1. La igualtat davant la llei

El desenvolupament del dret de la igualtat té el seu origen en el reconeixement d'una "igualtat formal" entre els ciutadans o les persones: la igualtat davant la llei, que constitueix una primera etapa en el reconeixement de la igualtat. Gràcies a aquest reconeixement, el legislador porta a terme classificacions i relacions: és ell qui decideix les característiques individuals i col·lectives dels beneficiaris de la llei. Es tracta d'un enfocament segmentari de tipus lògic que accepta les desigualtats substancials més flagrants i les justifica legalment mitjançant l'exclusió d'algunes persones —per exemple, les dones, els estrangers, els jueus, les persones de color, etc.—, de les quals afirma que no compleixen les característiques previstes en la classificació. Aquestes, doncs, no podran pretendre la mateixa protecció d'una llei que no els té en compte. D'aquesta manera, una llei que té en compte únicament els treballadors assalariats exclou els treballadors autònoms i els funcionaris.

La teorització jurídica de la igualtat, en aquest primer estadi, ve a dir que a les persones iguals els correspon quelcom igual, i a les persones diferents els correspon quelcom diferent. Normalment, la llei fixava normes diferenciades segons el sexe i creava, d'aquesta manera, categories sociolegals que podien pretendre un benefici d'igualtat davant la llei. Ara bé, es tracta d'una llei amb normes diferents (estatus diferenciat dels esposos en el matrimoni, el divorci, etc.).

La construcció de la igualtat de les persones davant la llei pretén ignorar les diferències socials, però la supeditació de les qüestions de les dones al poder masculí i les relacions socials de sexe permeten mantenir una igualtat formal considerant les dones, per naturalesa, fora del camp jurídic i negant-los la qualitat de subjectes de dret autònoms.

La diferència sexual apareix, doncs, com la màxima divisió que recau directament sobre la identitat de la persona i que explica i justifica el fet d'apartar les dones del discurs universalista jurídic dels drets de l'home. Des del punt de vista de la tècnica jurídica, pel seu sexe, les dones no són subjectes de dret, són l'objecte del dret, de normes i de regles jurídiques i metajurídiques, però sense aconseguir mai —en cap moment de la seva vida— una autonomia d'individu. Els drets que els seran reconeguts com a esposa, filla o mare no seran drets subjectius, drets propis, sinó drets exercits sota tutela o drets derivats de la seva condició de dependència d'un o d'altre estatus civil o social. Són membres passius d'una societat jerarquitzada organitzada pels homes, que governen els seus cossos, la reproducció, el fruit de les seves entranyes, els seus béns, la seva educació, etc. Són eternes menors sota tutela, unes incapacitades en el sentit legal del terme. No estan presents en cap dels tres poders i no participen en l'elaboració de les lleis i les regles de la cooperació social.

2. La igualtat de tracte sense discriminació

L'eliminació de les discriminacions sexuals per aconseguir la igualtat de tracte sense discriminació és un procés complex i aleatori. Conceptualment, la igualtat de tracte suposa una comparació.

Per comparar es necessita un model de referència que molt sovint serà implícitament, el model del tracte donat a l'home. En la majoria de les legislacions contemporànies, la definició de subjectes de dret a qui se'ls aplica es fa d'una manera neutra quant al gènere, o abstracta, per aconseguir una pretesa igualtat formal.

D'aquesta manera, s'esborren les relacions socials de sexe que determinen les condicions de vida dels subjectes de dret i la distribució sexual de les funcions que cal desenvolupar en les esferes pública, econòmica i privada de qualsevol societat.

Perquè els tribunals reconeguin que un tracte diferenciat desfavorable s'origina per motius de sexe, és necessari que cada situació discriminatòria sigui objecte d'una avaluació segons els criteris que la jurisprudència tingui en compte. Tot i que els tribunals consideren objectives les diferències de tracte, només seran condemnades en relació amb la persona discriminada, i això si el jutge no considera que el tracte qüestionat persegueix uns objectius legítims o necessaris per a la realització d'un objectiu general de política social o fiscal.

S'oposa així l'"interès general", definit com a tal per unes instàncies de decisió integrades majoritàriament per homes, a un "dret individual" considerat particular, i sempre en detriment d'aquest últim.

El principi d'igualtat dels sexes no és considerat com un dret integrat en l'avaluació de l'interès general o com un valor substancial de l'interès general. Ho demostra un gran nombre de decisions del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees, principalment en l'àmbit de la seguretat social (règim de jubilació o d'atur).

L'enfocament antidiscriminatori és reductor i fragmentari perquè, insistint en la judicialització de l'eliminació de discriminacions individuals, imprimeix un sentit negatiu al contingut de la igualtat de drets.

La igualtat se sotmet a una lògica reactiva, molt limitada, que no permet construir el dret d'igualtat mitjançant unes mesures obligatòries proactives i imposa les autoritats públiques i els particulars que les adopten per transformar les relacions socials entre els sexes.

És sabut que la concepció clàssica de la discriminació crea una distinció entre les discriminacions directes o ostensibles i les discriminacions indirectes.

L'anàlisi crítica de les conseqüències jurisdiccionals i pràctiques d'aquesta distinció demostra que, en la majoria dels casos, les discriminacions directes són neutralitzades per criteris pseudoobjectius que dissimulen el veritable motiu de la discriminació.

Les discriminacions indirectes, tanmateix, són d'origen sistemàtic i és particularment fàcil eliminar-les mitjançant una aproximació individual del dret a la igualtat limitat a cada cas aïllat. Si una persona discriminada per raons de sexe guanya un procés, l'abast de la decisió serà estrictament individual. El legislador no haurà de canviar cap llei i les disposicions discriminatòries d'una convenció col·lectiva o d'un reglament de treball no seran de ple dret *ergo omnes*.

La debilitat d'aquest enfocament es posa de manifest quan observem que són els grups que estan en desavantatge els qui pateixen col·lectivament els desavantatges socials.

En el cas de la discriminació sexual, aquest aspecte col·lectiu es complica, en primer lloc, pel fet que les discriminacions sexuals afecten les dones pel seu gènere, és a dir, per les relacions socials de sexe i, en segon lloc, perquè al si de qualsevol grup, sigui privilegiat o estigui en desavantatge, les dones són objecte d'un tracte "de gènere" o diferenciat que, d'alguna manera, duplica la resta de possibles situacions de discriminació.

Si prenem com a exemple l'estatus de les dones que migren, les disminuïdes o les que pertanyen a una minoria ètnica, les observacions sociològiques i les estadístiques demostren que, al si de cada un d'aquests grups socials, les regles formalment iguals que s'apliquen no tenen els mateixos resultats (escolarització, formació, salaris, condicions de vida, etc.) per a les dones que per als homes del grup estudiat.

A més a més, l'enfocament antidiscriminatori està dividit en categories dins d'un mateix sector; exigeix demostrar l'existència d'un tracte discriminatori en comparació del tracte donat a un home en una situació similar. Aquesta lògica aïlla aquesta anàlisi i la situa exclusivament en un context especial: condicions de treball, jubilació, atur, crèdits, allotjament, etc. Jurídicament, és impossible tenir en compte les relacions socials de sexe que, en altres esferes de la vida en societat, han concorregut en la discriminació reprotxada.

En els textos jurídics que tracten sobre la igualtat de les persones, és un error monumental continuar situant el sexe entre altres motius de discriminació com poden ser la raça, la religió, l'opinió, la política o la nacionalitat. El sexe els duplica i els supera, i el mitjà per erradicar la discriminació d'origen sexual no pot ser de cap manera l'enfocament antidiscriminatori clàssic.

3. La igualtat de possibilitats i les accions positives

Per més que es digui, mai no s'insistirà prou de quina manera el concepte vague i imprecís d'igualtat d'oportunitats ha perjudicat la igualtat en general. En efecte, aquest concepte té la referència a la igualtat com a premissa fundadora. Davant la constatació recurrent i il·limitada de les situacions de desavantatge o diferencials que viuen les dones com a dones, l'estratègia plantejada és la d'una igualació gradual, progressiva, limitada a alguns sectors de la vida, generalment, a les condicions de treball. En aquest sentit es pretén, mitjançant mesures específiques destinades a alguns grups de dones, que arribin a obtenir les condicions donades als seus homòlegs masculins en un lloc de treball. No obstant això, cal prestar-hi atenció, ja que la igualtat d'oportunitats no permet cap tipus de discriminació en el sentit contrari respecte als homes. Això seria atemptar contra l'esperit sagrat de la igualtat formal. Les accions positives només poden constituir mesures temporals, sota una estricta vigilància, ja que aquestes normes són tolerades i tolerables en la mesura que constitueixen una derogació de la igualtat formal. En la majoria dels casos, es tracta de mesures voluntàries, no obligatòries, i no poden garantir una igualtat de resultats, és a dir, no garanteixen l'obtenció de resultats immediats. En aquest sentit, el veredicte del cas Kafanke del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees del 17 d'octubre de 1995 (C-450/93 Kafanke/Freie Hansestadt Bremen) és molt indicatiu.

És així com, al cap de gairebé mig segle, els jutges han deixat la presa a l'ombra i tenen prou amb la progressiva lentitud del procés d'igualació. Afirment que les dones de les societats democràtiques gaudeixen efectivament del dret d'igualtat, o, millor dit, de drets iguals o dels mateixos drets que els homes.

No es pot deixar la igualtat dels sexes en aquest punt mort, sinó que cal construir el dret fonamental a la igualtat sobre unes bases noves que aprenguin dels fracassos del passat.

4. La igualtat dels resultats

Fins avui, en cap cas no s'entén ni interpreta la igualtat de resultat com el principi d'un equilibri estricte entre dones i homes repartits igualitàriament en totes les funcions polítiques, econòmiques i socials.

El consens polític i social que pretén assolir l'objectiu de la igualtat entre els sexes com a dret fonamental està només establert. El mecanisme falla i, per tant, s'hauran d'adoptar mesures concretes amb vista a l'efectivitat pel que fa als resultats.

La igualtat entre els sexes estarà paralitzada mentre no es reconegui com a dret fonamental autònom i mentre la prova de la legitimitat o la constitucionalitat de mesures específiques que busquin la igualtat de resultats estigui englobada en una anàlisi que postuli que unes mesures com aquestes no poden violar la mateixa protecció que exerceixen les lleis sobre el conjunt de ciutadans sense distinció de sexe.

El cas de les quotes

El punt de partida d'aquesta secció és la constatació de la desigualtat flagrant que persisteix entre sexes. La mesura de fixar quotes es va prendre precisament per restablir la igualtat. No obstant això, tots els arguments contraris a les quotes es fonamenten en una petició inicial: la igualtat de sexes davant la llei està reconeguda i, per tant, les quotes violarien aquesta igualtat formal.

A partir de la valoració jurídica de la legitimitat de les quotes, cal considerar que, a priori, no busquen afavorir o donar avantatge a les dones en un camp determinat, sinó que pretenen recuperar i compensar l'absència constant de consideració de les dones, tan qualificades com els homes, en les diferents esferes de la vida en societat. Es tracta d'una mesura que, en part, restableix l'equilibri creat per la difusió sociosexual de la societat en detriment de les dones.

En el fons, es constaten les limitacions i, a vegades, els efectes de deriva dels sistemes de quotes per fer real la igualtat. Les quotes procedeixen d'una lògica restrictiva. Si es volen fer servir les quotes de sexes per intentar assegurar una representació equilibrada de dones i homes en un àmbit polític i en una categoria professional, s'adopta, de fet, una lògica restrictiva. Es pretén fixar la part corresponent d'individus definits com a categoria, segons el sexe, en el 25, el 30 o el 40 %. D'aquesta manera, s'entra en una lògica que genera a continuació problemes vinculats a la pertinència de la massa fixada i molts altres problemes que mostren el caràcter perniciosos per a les dones d'una mesura l'objectiu de la qual és, teòricament, afavorir-les.

Vegem, concretament, com passen les coses en realitat. Les quotes, en els sistemes jurídics que les accepten, només són lícites perquè constitueixen una derogació temporal de la igualtat de tracte, almenys quan es tracta de quotes de sexes. De fet, però, una vegada assolides les quotes establertes resulta gairebé impossible superar-les perquè no han estat concebudes per a la igualtat. Les quotes tenen l'únic objectiu de constituir un compromís "acceptable" i res més. Pot afegir-s'hi també que, si l'objectiu que es persegueix és fer justícia a les dones i posar fi a l'exclusió o a la baixa representació, simbòlicament no és positiu recórrer a un terme restrictiu.

D'altra banda, les dones designades d'aquesta manera hauran de presentar característiques idèntiques o comparables als homes. Per exemple, quan es tracta d'una quota que cal aconseguir per reequilibrar la presència de les dones en un nivell superior de la funció professional, s'intentarà avaluar els mèrits, les qualificacions i els potencials de la candidata amb més possibilitats de ser designada que un candidat masculí i s'agitarà l'espectre de les discriminacions en relació amb els homes.

Una dona que ha entrat en una funció, un grau o una assemblea gràcies a una quota serà estigmatitzada; és una nova forma de *fragilis sexus* o *d'imbecilitas sexus*. S'acusarà la beneficiària de la quota de deure els seus èxits "al seu sexe i no als seus mèrits o al seu talent". A la pràctica, doncs, la via de les quotes porta també a un punt mort.

SEGONA PART: CONSTRUIR LA DEMOCRÀCIA MITJANÇANT LA DEMOCRÀCIA PARITÀRIA

1. Els valors substantius de la democràcia: la paritat dels ciutadans

Com a valor central de la democràcia, proposo una concepció revisada de la igualtat de la dona i l'home, del seu significat en l'àmbit de la institució imaginària de la societat. Es tracta, en primer lloc, d'assegurar i garantir la paritat, "la dignitat inherent de tots els membres de la família humana i dels seus drets iguals inalienables" segons s'estableix en el primer paràgraf del preàmbul de la Declaració Universal dels Drets de l'Home adoptada el 10 de desembre de 1948 per les Nacions Unides. La igualtat de sexes ha de donar sentit a la vida de les persones i dels grups humans, a les seves activitats i a la societat on viuen. La igualtat entre la dona i l'home en qualitat de persones és una institució social històrica, evolutiva, tot i que està lluny d'haver existit sempre, com la igualtat entre els éssers humans. Des del punt de vista jurídic, aquesta igualtat de sexes ha de rebre, en forma de principis i de drets fonamentals, un enunciat, un contingut, una interpretació i una pràctica.

Aquestes característiques no tenen res d'absolut però constitueixen avui l'actualització social dels valors fundadors de la democràcia. El marc d'aquesta anàlisi s'inscriu en el significat de la democràcia com a règim. És indissociable d'una concepció sociohistòrica dels objectius de la institució política i d'una visió de les corresponents relacions socials entre els éssers humans.

La paritat no es limita a un problema de representació de les dones en les esferes de poder, sinó que respon a una qüestió prèvia fonamental: qui és la persona a què es refereix la Declaració Universal del 1948? Des del punt de vista jurídic, aquesta qüestió es converteix en la següent: qui és el subjecte dels drets inalienables? Tots els juristes saben que el dret en si no és de caràcter immutable (cf Norbert

Rouland, "Penser le droit", *Droits*, núm. 10, p. 77). El dret no és tant un objecte de contorns immutables, sinó més aviat una forma de pensar les relacions socials. El dret és necessàriament una creació contextualitzada que pretén crear i fer aplicar les normes apropiades als valors i les relacions humanes de la societat que regeix. El dret no és en absolut ontològic. Actualment, el fet de dir que la igualtat dels sexes necessita recórrer a la paritat per ser garantida efectivament no és xocant ni impossible. Quan afirmem que l'ésser humà té "gènere" i que el subjecte de dret, el ciutadà, té "gènere", ens limitem a qualificar, en l'àmbit jurídic, el caràcter universal de la dualitat sexual i de les relacions socials de sexe que genera.

Una definició com aquesta permet introduir el gènere en l'estructuració del dret i de l'espai jurídic. El gènere actua d'una altra manera en l'espai jurídic, o bé, el fet de pertànyer al sexe femení és suficient per separar la dona de l'estatus buscat (ho demostra la llarga exclusió de les dones del dret polític només pel seu sexe), o bé, el fet de pertànyer al sexe femení justifica un tracte diferenciat al si d'una mateixa categoria sociolegal regida per un dret especialitzat (dret civil, dret laboral, etc.).

La contextualitat jurídica actuarà d'una manera diferent segons el sexe; només funciona seguint una regla de similitud o d'identitat amb subjectes de dret del mateix sexe i reflecteix sempre les relacions socials de sexes.

Sobre el mateix principi simbòlic la igualtat dels subjectes de dret en una societat democràtica podem observar que el sexe haurà pres un significat diferent en la construcció del sistema jurídic. Durant més d'un segle, el fet de pertànyer al sexe femení ha justificat la construcció sociosexuada dels drets especialitzats. A les portes de l'any 2000, està prohibit "sexuar" l'exercici d'un dret fonamental o d'un dret especialitzat argumentant que la igualtat dels drets sense discriminació no permet privilegiar un sexe més que un altre.

La paritat s'expressa jurídicament mitjançant la igualtat d'estatus de les dones i els homes. La igualtat d'estatus és contextual, com tot allò que està regit pel dret. L'estatus és més que un conjunt de disposicions jurídiques formals. La igualtat d'estatus imposa una obligació de resultat en el conjunt de les institucions polítiques i socials, és a dir, consisteix en una "obligació de fer", de la qual són responsables les autoritats públiques (en els àmbits executiu, administratiu, legislatiu i judicial), que hauran de prendre mesures obligatòries amb la finalitat de fer-la efectiva. La paritat elimina tota lògica de comparació i d'avaluació entre els sexes. Semànticament, el canvi és molt important; d'ara endavant, es tracta de garantir el dret a la igualtat dels subjectes de dret ("de gènere"), mitjançant la paritat i no com abans, quan es tractava de buscar la igualtat jurídica formal entre homes i dones.

El reconeixement de la dualitat de sexes, com a estructurador del conjunt de les relacions humanes en les esferes públiques, econòmiques i socials, no és en cap cas un dret a la diferència, una reinscripció de la diferència en el bastió de la universalitat dels drets. La diferència destaca l'antagonisme, l'oposició i la jerarquia dels sexes: és una font d'exclusió, de dominació. La dualitat sexual destaca la paritat, és a dir, el valor igualitari en dignitat i drets dels dos components de la societat humana. En efecte, la diferència sexual, inscrita en el dret i en les institucions, ha justificat i ha mantingut la supremacia masculina del passat, el menyspreu del "sexe dèbil" o "mentalment més dèbil". En canvi, la dualitat sexual inscriu en el

dret el reconeixement del gènere, és a dir, de l'existència de relacions socials de sexe que s'han de prendre en consideració per construir una igualtat d'estatus de les persones sexuades.

2. La democràcia paritària

a) La democràcia com a règim

La democràcia tradueix el projecte d'una societat tan lliure i justa com sigui possible i garanteix l'autonomia dels individus que la componen. No obstant això, l'autonomia dels individus és impossible sense l'autonomia de la col·lectivitat.

L'exercici i la realització de la llibertat i la igualtat de les persones implica unes disposicions institucionals concretes, incloses unes disposicions formals i de procediment. Si, com proclamen els tractats internacionals i les constitucions democràtiques, la igualtat de la dona i de l'home constitueix la base essencial de la democràcia, convé adoptar les mesures institucionals i jurídiques adequades a aquest objectiu fonamental per instaurar la igualtat d'estatus. Fins aquí arriba el que les nostres democràcies han assegurat en l'àmbit de les regles de processos de composició, de designació i de funcionament de les institucions de poder. Es tracta d'una igualtat teòrica que consisteix en el mateix gaudi dels drets polítics sense discriminacions pel sexe.

En un article titulat "La democràcia com a procediment i com a règim", Castoriadis insisteix en la necessitat absoluta de tenir en compte els valors que inspira el projecte de democràcia. L'autor ressalta l'articulació entre els drets i les llibertats individuals dels ciutadans (subjectes de dret) i l'autonomia col·lectiva de les institucions. La democràcia és una creació contínua que es basa en aquesta interacció entre l'autonomia individual i la col·lectiva.

b) La democràcia paritària com a procés

En aquest cas, es tracta de traslladar al pla polític l'obligació d'una igualtat d'estatus en la representació, la participació i el funcionament de les institucions dels tres poders de l'àmbit polític.

El ciutadà, com a subjecte de dret, té un "gènere". Ell o ella integren a parts iguals el poble i l'exercici del poder polític es basa en la paritat. Totes les relacions socials són de gènere i no es pot construir una democràcia que no tingui en compte els diferents gèneres.

Voldria insistir en un aspecte de la democràcia paritària central des del punt de vista jurídic i institucional. Es tracta del fet que planteja clarament l'activitat de les diferents branques del poder. Posa fi a l'oposició estèril i formal entre la igualtat formal de sexes (que seria de l'ordre dels valors, els principis i els drets fonamentals) i la igualtat material concreta (que seria de l'ordre dels processos), una distinció insostenible en l'àmbit juridicopolític. No existeix cap llei qualificada de processal que no s'elabori i finalment es decideixi sense tenir en compte els valors substancials. Una llei decideix sempre sobre qüestions substancials, per exemple, en matèria d'organització dels drets polítics, sobre les condicions d'elecció i d'electorat, que teòricament són iguals per a tots, malgrat que les lleis estaran organitzades

d'una manera diferent en un estat unitari o federal. L'exercici dels drets polítics dels ciutadans d'una societat es veu condicionat en els processos per un equilibri entre els partits polítics, els grups lingüístics o la representació de minories. Qualsevol dret fonamental, per més que sigui universalment enunciat el dret a la vida, el respecte de la dignitat humana està envoltat de múltiples condicions, qualificacions, excepcions o restriccions.

Podem citar a tall d'exemple la qualificació de l'avortament com a crim. Es tracta d'una derogació estrictament controlada amb la finalitat de no atemptar contra la vida de la mare o d'un acte que procedeix del dret a escollir lliurement pel que fa a la reproducció? Això demostra clarament el caràcter previ dels valors fonamentals i col·lectius que una societat considera que ha de fer respectar. Passa el mateix no solament amb l'enunciat de la llei, sinó també amb la interpretació que fa el jutge i amb l'aplicació que en faci l'executiu. Vet aquí el recurs freqüent a la voluntat del legislador, a les seves intencions i als valors substantius que el sistema jurídic pretén garantir i assegurar.

La llei compromet el futur, construeix el futur, i aquí novament els valors, les opcions substantives, són inseparables de la promulgació de la llei. El dret processal està al servei de les esmentades opcions.

La democràcia es fonamenta en la participació igual de tots els ciutadans, subjectes de dret, en l'elaboració de la llei, en l'exercici dels tres poders. L'exigència del valor substancial de la igualtat de tots els individus necessita, per posar fi a la divisió sexual del poder, però també des de l'òptica de la creació del futur, reconèixer el gènere dels ciutadans i fer que els dos gèneres participin paritàriament en les institucions polítiques.

Els processos polítics s'han de prendre amb aquesta voluntat. La democràcia del futur ha d'instaurar les condicions reals i permetre a tots els subjectes de dret sexuats l'exercici efectiu dels seus drets polítics, econòmics i socials.

El fet d'adoptar els règims de representació paritària transcendeix i supera les representacions per grups, fins i tot si es tracta de categories sociolegals (els nacionals, les persones majors d'edat, els grups lingüístics, les minories, etc.). Totes les categories legals, sense excepció, estan constituïdes per subjectes de gènere (d'un sexe o de l'altre) situats en la dinàmica de les relacions socials de sexe.

Si el valor substantiu de la democràcia com a règim és que tots els ciutadans han de participar en el poder, només el sistema jurídic d'una democràcia paritària podrà materialitzar aquest valor. Quan la discussió sobre la representació pel sexe enfoca la qüestió de l'organització del poder polític, de la ciutat o de la comunitat mitjançant regles jurídiques, no pot estar vinculada a consideracions ontològiques o biològiques però, evidentment, sí que pot estar vinculada a relacions socials de sexe. Les dones no representen a les dones i als homes; paritàriament, representen el poble, a tot noble ciutadà.

El respecte a la dignitat i a la persona imposa la garantia concreta, mitjançant regles jurídiques immediatament obligatòries, del repartiment paritari i equilibrat del poder per exercir activament el conjunt de les prerrogatives de la ciutadania política, econòmica i social.

Les formes de designació dels representants del poble i de la nació, les prescripcions electorals, etc., formen part de les regles especialitzades. En aquest sentit, s'han de correspondre amb els principis de la democràcia i el dret fonamental de la igualtat dels sexes. Imposar la paritat constitueix una reforma processal històrica que avui dia és acceptable. No podem retenir l'argument que afecta la llibertat d'elecció dels electors o dels partits polítics; la seva llibertat ha estat sempre limitada per regles especialitzades en l'organització i per condicions legals que han anat evolucionant al llarg dels segles. El fet que aquestes regles, equilibrades amb una neutralitat sexual aparent, donin lloc sistemàticament a la monopolització del poder polític i de les institucions democràtiques per part d'un únic sexe demostra que s'han de modificar per donar als subjectes de dret femenins, a les ciutadanes, el poder polític i les responsabilitats indispensables per a la instauració d'una democràcia real.

TERCERA PART: ELS COMPONENTS DEL DRET FONAMENTAL A LA IGUALTAT ENTRE L'HOME I LA DONA

1. La igualtat, un dret fonamental

El dret a la igualtat de la dona i de l'home, com a valor substancial que institueix la democràcia, és un dret fonamental superior dins de la jerarquia de les fonts del dret.

Aquest dret s'ha de reconèixer d'acord amb el text fundador contemporani, la Declaració Universal dels Drets de l'Home, del desembre de 1948, que basa l'anàlisi dels drets fonamentals de la persona en els valors primordials de la societat.

En efecte, aquesta declaració afirma que totes les persones són els seus mateixos titulars en tant que són membres de la comunitat humana. Parlar de drets fonamentals és referir-se al tema en si, és a dir, al dret de cada persona inscrita en la societat a la qual pertany, al dret d'una persona de "gènere", home o dona, que està sotmesa a relacions de gènere.

Considerant que el gènere produeix i constitueix un estatus social, legal i personal diferenciat per a l'home i la dona, sense relació amb el seu sexe genètic sinó com a resultat d'una actitud cultural, històrica i religiosa, d'uns factors sociològics i de l'actitud dels mitjans de comunicació, entre altres factors, és indispensable traduir-ho mitjançant conceptes jurídics i legals adaptats a la complexitat de la igualtat entre la dona i l'home.

Aquesta construcció d'un dret fonamental s'ha de realitzar introduint la dimensió del gènere en les institucions polítiques i jurídiques. Això significa, concretament, que deixa de ser necessari basar-se en objectius com la igualtat dels drets o els drets iguals que, reconeguts abstractament, no permeten considerar la construcció "de gènere" d'una societat determinada i que, fins ara, han demostrat la seva ineficàcia a l'hora de realitzar una igualtat real dels sexes.

El concepte central del dret a la igualtat és la igualtat. Ja no cal buscar amb el punt de mira una igualtat de tracte entre homes i dones o entre un home i una dona dins d'un context concret sinó que, per concebre la igualtat de les persones de gènere en la seva dimensió individual i col·lectiva, cal garantir la igualtat

dels subjectes de dret, la igualtat dels ciutadans i les ciutadanes, com un dret fonamental que s'imposa, transversalment, al conjunt de les institucions democràtiques.

2. Instrumentació de la igualtat

Perquè aquesta igualtat deixi de ser abstracta i formal, s'haurà de recórrer a tres eines principals:

- a) La igualtat d'estatus
 - b) El mètode proactiu
 - c) La democràcia paritària
- a) La igualtat d'estatus

Des de la segona meitat del segle XX —que ha proclamat la igualtat de la dona i de l'home en l'àmbit de la igualtat formal i abstracta—, s'ha desenvolupat una magnífica corrent de crítica legal feminista en els països anglosaxons, escandinaus i europeus. Les etapes jurídiques que l'han seguit i acompanyat i han intentat garantir millor la igualtat de les persones han adoptat la fórmula de la igualtat d'oportunitats, de programes d'accions positives i, als Estats Units, de les *class actions*. Després de gairebé un segle i la constatació d'un nou fracàs flagrant, s'ha desenvolupat una reflexió crítica en els països escandinaus, a Austràlia, a Nova Zelanda i al Canadà.

En els països escandinaus, aquesta reflexió s'ha centrat essencialment en les desigualtats socials, econòmiques i sociològiques que pateixen les dones i han desembocat en una regeneració del dret de la igualtat de sexes, formulat com una igualtat d'estatus. La igualtat d'estatus permet sortir de l'esquema de la igualtat formal entre subjectes abstractes i neutres per tenir en compte una obligació fonamental: garantir el respecte a la dignitat i als drets de les persones en el seu originari context cultural, econòmic i social.

La igualtat d'estatus marca una ruptura important amb l'enfocament instrumental clàssic de la igualtat. Decideix conformar-se amb els valors fonamentals que institueixen la democràcia. En una societat basada en la igualtat, és responsabilitat activa i directa dels poders polítics prendre totes les mesures legals, administratives i judicials necessàries perquè aquesta igualtat d'estatus sigui real.

La construcció d'aquesta igualtat d'estatus no és fàcil si tenim en compte les mentalitats, les demores i l'assimilació dels estereotips culturals, filosòfics i religiosos. Per tant, és necessari preveure, per a totes aquelles persones interessades a ser representades i participar activament en l'elaboració de les normes que regeixen la societat sota la forma de la democràcia paritària, o fins i tot per als que temen aquest qualificatiu, el dret a la representació equilibrada de dones i homes en les institucions de la democràcia.

La democràcia del futur ha d'instaurar unes condicions reals que permetin a tots els ciutadans, homes i dones, mitjançant unes regles jurídiques immediatament obligatòries, compartir el poder per exercir activament el conjunt de les prerrogatives de la ciutadania política, econòmica i social.

La qüestió de la instrumentació és vital. Mentre domini el punt de vista conceptual de la igualtat formal serà impossible aconseguir imposar una igualtat de resultat. La constatació de la insuficiència dels mètodes voluntaris o negociats de la igualtat pot observar-se en tots els estats democràtics. Les resistències són enormes i s'aferren a una visió limitada i reactiva del "gaudi dels drets sense discriminació".

Les estadístiques que inclouen tota la població mundial, que Nacions Unides ha publicat fa poc, demostren la persistència de les desigualtats sexuals i, fins i tot, el seu augment.

Imposar la igualtat d'estatus representa encara per a la majoria un ultratge a la igualtat formal, una mena de cop d'estat.

En altres zones, la reflexió crítica ha desembocat en una noció potser menys radical, però de naturalesa dinàmica: la de les legislacions proactives.

b) Les legislacions proactives

Des de fa uns quants anys, al Canadà (Ontario, Manitoba, Quebec) s'experimenta un nou tipus d'instrumentació.

El concepte de legislacions proactives està estretament vinculat a la igualtat d'estatus. En lloc de considerar aquesta igualtat com una derogació limitada i sota vigilància, qualsevol mesura d'acció positiva tendeix a restablir progressivament una determinada igualtat entre homes i dones.

La mesura proactiva és aquella que imposa la llei obligatòriament per posar fi a les desigualtats d'estatus, principalment les col·lectives.

La diferència essencial radica en el fet que les accions positives procedeixen d'una lògica d'igualació progressiva i gradual, mentre que les mesures proactives procedeixen d'una lògica que busca la igualtat de resultat.

En la majoria dels drets contemporanis de les societats democràtiques, la instrumentació de la igualtat entre homes i dones no significa una igualtat, sinó una tendència cap a la igualació i la tolerància aplicada en la mesura que no atempta contra els drets adquirits dels homes.

En el marc del dret fonamental a la igualtat entre homes i dones i el seu corollari, que és la igualtat d'estatus, la llei proactiva està destinada a garantir la igualtat immediatament. No obstant això, aquest concepte només reeixirà si es reconeix l'existència del "gènere", és a dir, de les relacions socials de sexe que regeixen transversalment totes les relacions humanes.

El gènere, les relacions socials de sexe, s'inscriuen en un sistema d'interpretació cultural i simbòlica de les normes legals, polítiques i socials. Fins que el gènere no hagi culturitzat la democràcia, no superarem l'estadi primitiu de la desigualtat dels sexes.

El concepte de legislació proactiva prové d'una voluntat d'instrumentar la igualtat a partir del reconeixement de l'existència del gènere, és a dir, de relacions socials de sexe. Per aquells que no estan familiaritzats amb el concepte de gènere, cal recordar que, en l'àmbit de les ciències i els *women's studies*, s'ha produït un canvi de la categoria "dones" cap al concepte general de "gènere". Les investigacions han evidenciat que no n'hi ha prou de fer "visibles" les dones. Existeix una connexió molt forta entre els diferents poders dels homes i de les dones en termes d'accés als recursos i les relacions socials de sexe s'inscriuen en un sistema d'interpretacions culturals i simbòliques que regeixen les normes de la masculinitat i de la feminitat.

No obstant això, aquest concepte no es basa en una visió tan radical com la de la igualtat d'estatus. La seva aplicació reposa sobre un sistema de queixes que poden emanar d'un individu o un grup o d'una associació que defengui els interessos del mencionat grup i, en últim terme, reposa també sobre una comissió oficial responsable d'aplicar la llei. Ara bé, si no hi ha queixes, no hi haurà cap procés compromès en la verificació de les situacions.

Quan la llei és proactiva, el cap haurà de demostrar que les seves pràctiques no són discriminatòries i, a partir de l'entrada en vigor de la llei, estarà obligat a pagar la diferència de salari als treballadors membres dels grups discriminats. La possibilitat d'una sanció com aquesta pot actuar de forma dissuasiva sobre qualsevol queixa.

Paral·lelament, una llei d'Ontario, que posteriorment ha estat abrogada, imposava als caps un pla d'equitat salarial en deu etapes que havia de servir per identificar les mancances, les categories de treball de valor similar, la preponderància masculina o femenina i els ajustaments necessaris per arribar a l'equitat salarial. S'havien previst uns reajustaments salarials corresponents a l'1 % de la massa salarial de l'any anterior.

Aquest exemple demostra que poden existir eines específiques més eficaces i operacionals per instrumentar la igualtat dels drets. Calen, tanmateix, dues condicions prèvies indispensables:

- El reconeixement jurídic dels drets fonamentals com a drets essencials de la persona, garantits pel fet de formar part de la societat.
- L'obligació de les autoritats públiques de prendre mesures per fer realitat una igualtat d'estatus, principalment a través de mesures proactives.

Només podrem parlar d'una nova generació de drets cívics i socials quan es compleixin també aquestes dues condicions i obliguin les institucions i el poder judicial.

e) La democràcia paritària

La democràcia paritària permet sobrepassar l'esquema de la igualtat formal entre els subjectes abstractes i neutres per tenir en compte una obligació fonamental que sorgeix d'un dret fonamental: garantir el respecte a la dignitat humana i als drets d'una persona en un context.

Només podrà existir una igualtat real dels estatus si la representació i la participació dels ciutadans “de diferents gèneres” està assegurada d’una forma paritària en totes les instàncies del poder. El poble el componen paritàriament homes i dones. Segons el dret fonamental a la igualtat, els correspon participar paritàriament en l’elaboració de les normes —les regles socials col·lectives—, definir paritàriament els objectius de la societat en què viuen, definir les seves prioritats i assumir la seva protecció social i cultural.

L’obligació processal de crear una democràcia paritària es desprèn del valor substancial que institueix la democràcia: la igualtat de les persones que s’inscriuen en la dimensió del “gènere”.

En el marc de la present conclusió general, només he pogut abordar breument els enfocaments originals i refundadors del dret a la igualtat dels sexes.

Mutatis mutandi, quines lliçons podem extreure de tot això? Bàsicament, el punt de vista de la doble perspectiva dels drets fonamentals, que són, principalment, els valors que institueix un règim polític o una federació d’estats, els valors que es dona a ella mateixa una societat.

Ara bé, si aquests valors fonamentals han d’impregnar les lleis i el funcionament de les institucions, ajudar a definir les prioritats i garantir els drets de les persones per motiu de la seva pertinença a la societat, cal adoptar els processos que garanteixin la seva efectivitat en l’esfera jurídica i institucional.

Amb aquest obstacle xoquen sovint les associacions de defensa dels drets fonamentals de les persones. La garantia dels drets fonamentals no penetra d’una manera obligatòria i implícita, segons l’avaluació de l’interès general, en la base del contracte social.

És absolutament necessari reconèixer-los com el que són, és a dir, com veritables drets situats al cim de la jerarquia de l’ordre jurídic. Així mateix, és absolutament imperatiu preveure’n la instrumentació, és a dir, el control i els mètodes de govern imposant a les instàncies decisòries que integren i mesurin l’impacte que qualsevol decisió o política té sobre la garantia d’aquests drets. El respecte dels drets fonamentals econòmics i socials de la persona s’hauria d’inscriure com a base dels nous mètodes de govern i, per tant, transformar-los profundament. Per arribar a això cal saber com transformar la producció i l’aplicació de les normes i polítiques i com contextualitzar-les en la perspectiva dels drets fonamentals. Queda encara un llarg camí per recórrer, i per fer-ho és necessari que es deixi un espai més ampli a la societat civil en els processos polítics i decisoris.

Les autoritats públiques ja no tenen el monopoli de la definició de les solucions aplicables als problemes que es plantegen en les nostres comunitats ni dels mitjans necessaris per resoldre’ls. Per garantir una nova generació de drets econòmics socials i culturals s’han de trobar noves fórmules de participació col·lectiva, de coordinació i d’integració dels diferents objectius. S’han de buscar noves fórmules que reunixin els punts de vista, els interessos i els valors dels diferents components de la societat.

HONORIS CAUSA

JOHN H. ELLIOT

13 DE DISEMBRE DE 1999

SALA D'ACTES DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz

Excel·lentíssim i magnífic rector de la Universitat de Lleida, honorable comissionat de la Generalitat de Catalunya, excel·lentíssim president del Consell Social de la Universitat de Lleida, il·lustríssimes deganes de la Facultat de Lletres i de Dret i Economia, doctores i doctors, digníssimes autoritats, senyores i senyors.

Ja fa molts anys, més o menys uns vint-i-cinc, una tarda plujosa de tardor em vaig refugiar en una llibreria de la Diagonal de Barcelona. Tot i que sé prou bé que les llibreries no són indrets d'asil com abans ho eren les esglésies, en aquest cas els asseguro que el refugi era del tot justificat. Fora, al carrer, la policia estava passant comptes amb algunes desenes d'estudiants que reclamàvem les llibertats democràtiques. Atordit per la situació i amb un ull posat a la porta d'entrada, vaig fer veure que mirava llibres amb l'atenció de l'erudit. Al cap d'una estona, per pur atzar, va caure a les meves mans una obra titulada *La España imperial*. La signava un tal Elliott, John Elliott. En aquesta primera trobada casual, els he de confessar que la meva inexperta intuïció d'aquells anys em va fer pensar que tenia a les mans un llibre que lloava les glòries imperials, un llibre més de la historiografia adscrita al règim franquista. Era —si la memòria no m'enganya— l'any 1974. Jo estava als últims mesos del curs d'orientació universitària i ja havia decidit estudiar història, una llicenciatura que els meus amics de pupitre consideraven “perfectament inútil”.

Al cap de dos anys, a les classes del meu professor Carlos Martínez Shaw, *La España imperial* tornava a ressorgir davant meu. Entre sorprès i avergonyit, vaig recordar de seguida l'anècdota de la llibreria. Ara, tanmateix, les coses quedaven clares, i el meu mestre sentenciava: “Heus aquí la millor síntesi que tenim sobre els segles XVI i XVII feta per l'excel·lent hispanista John Huxtable Elliott”. Ho recordo bé, ho va dir incloent “Huxtable”, amb solemnitat, amb admiració, amb orgull de col·lega. I sent el meu professor un destacat militant antifranquista, no podria ser que el susdit Elliott fos un seguidor de les primitives idees del dictador. Les setmanes següents, l'apassionada lectura d'aquella obra em va confirmar això amb escreix. Finalment, Elliott quedava ben ubicat en el meu tauler intel·lectual.

En qualsevol cas, poc es podia pensar aquell estudiant de l'esquerra esperançada que, un dia, es trobaria en la tessitura de dictar una *laudatio* acadèmica en una llunyana universitat situada en terres estranyes a les de la seva infantesa. Poc s'imaginava aquell estudiant que seria el presentador del prestigiós i des d'aviat admirat Elliott, davant de l'insigne Claustre de Doctors de la Universitat de Lleida, veterana i alhora jove. Ningú, per descomptat, no l'hauria convençut que al cap d'uns quants anys passaria pel difícil tràngol d'haver de conjuminar l'honor d'haver estat escollit per a aquesta empresa amb el compromís gegantí que significa parlar d'algú davant d'ell i de la comunitat científica de la qual ell és capdavanter sense parió.

Però, una vegada encarregada i acceptada la missió, anem prestos a complir-la, si no volen córrer el risc que els pogués cansar amb anècdotes personals de menor transcendència.

Diguem, primer, a títol de somera biografia, que Elliott va néixer a Reading el 23 de juny de 1930. És, per tant, un anglès. És també fill de mestre d'escola, nét de rellotgers i deixeble de llatí i grec del rector del seu poble. Tots ells, per descomptat, protestants. Amb els seus mèrits com a estudiant i amb l'atzar de la seva part, va poder obtenir una beca per estudiar durant cinc anys en el prestigiós i elitista Eton College, on, malgrat que era conscient que la seva butxaca era diferent de la dels seus companys, no es va sentir mai marginat i, d'aquesta manera, va demostrar un fet que després ha estat una constant al llarg de la seva vida: una gran capacitat d'adaptació a diversos ambients sense perdre, per això, la pròpia identitat.

Tot i que confessa que no va ser un nen amb vocació prematura per la història, el cert és que es va acabar llicenciant en aquesta disciplina a la Universitat de Cambridge el 1952. I ho va fer amb la distinció de primera classe, una cosa gens fàcil d'aconseguir. En aquesta institució, més concretament al seu Trinity College, va estar ocupant diversos càrrecs docents fins que, el 1967, va assolir la càtedra d'Història Moderna del King's College de la Universitat de Londres.

Després d'aquests anys d'atapeïda i fecunda docència, sempre compaginada amb la investigació, Elliott es va veure obligat a reflexionar seriosament sobre el seu futur. El fet va tenir lloc quan l'Institut d'Estudis Avançats de Princeton li va proposar incorporar-se a la tranquil·la però estimulante Escola d'Estudis Històrics. Certament, l'oferta era temptadora i, difícilment, la resposta podia ser negativa. Corria l'any 1973 quan Elliott solcava l'Atlàntic amb rumb als Estats Units. No va ser, per descomptat, una estada efímera. Durant disset anys, allà va elaborar bona part de les seves millors investigacions, al mateix temps que complia, amb la seva habitual amabilitat, la tasca d'amfitrió de nombrosos investigadors que, més tard, es van convertir en veritables pilars de la historiografia modernista.

Quan molts pensaven —potser fins i tot ell mateix— que aquella era la seva destinació final, una trucada del govern anglès per tornar a la seva terra natal va arribar als seus sentiments patriòtics. Potser també a la seva nostàlgia illenca. Fos per la raó que fos, Elliott decideix acceptar l'alt càrrec acadèmic de *regius professor* a la Universitat d'Oxford. Malgrat les il·lusions dipositades en el retorn i la bona acollida dispensada, aviat va poder comprovar els primers efectes de la política pressupostària thatcheriana, una política que tanta degradació ha suposat per a molts universitaris britànics. Era l'any 1990. Elliott iniciava la seva última estada docent. El recorregut fins aleshores no havia anat gens malament. Gens malament vol dir de Cambridge a Oxford, passant per Londres i Princeton: vet aquí, estimats doctors i doctores, la prestigiosa trajectòria educativa d'Elliott.

Ara bé, aquesta travessia que he exposat en tan poques línies conté, en realitat, tota una vida d'esforçat servei al saber històric. Un esforç que ha donat com a fruit una producció historiogràfica impossible de detallar en aquest discurs, si no volem córrer el risc de convertir aquest acte acadèmic en un mer recital bibliogràfic. I un esforç que, al seu torn, li ha estat reconegut internacionalment amb una llarga i prestigiosa sèrie de premis i distincions. Entre els premis, crec que no vaig errar si dic que el Príncep d'Astúries de ciències socials, atorgat l'any 1996, representa la culminació de tots ells. Entre les distincions, n'hi ha prou de recordar els doctorats *honoris causa* per Madrid, Gènova, Portsmouth, Barcelona o Warwick, la

Gran Creu d'Alfons X el Savi i la seva investidura com a cavaller per la reina Isabel II. Quant al reconeixement acadèmic i social, com es pot apreciar fàcilment, poc més s'ha d'exigir a ningú.

És merescut aquest conjunt d'honors que Elliott ha anat acumulant al llarg de la seva trajectòria vital i acadèmica? La importància de les seves aportacions a la humanitat és tan gran per ser subjecte receptor d'uns honors semblants? Com pot tenir tanta importància, si Elliott no és un cineasta famós, ni un polític de masses, ni tan sols un heroi esportiu o un tertulià radiofònic? Com són possibles uns reconeixements com aquests si Elliott no és més que un simple historiador, un home absorbit per papers vells i florits, a vegades fins i tot pudents, aquells mateixos papers que el comú dels mortals ignora si no menysprea? Per estar entre lligalls, tantes distincions?

Permetin-me una nova confessió: poques vegades he sentit tanta emoció com quan vaig tenir l'oportunitat de contemplar per televisió el lliurament dels premis Príncep d'Astúries al senyor Antonio Domínguez Ortiz i a Sir John Elliott. Emoció no solament perquè s'ho mereixessin per les seves destacades contribucions realitzades, emoció no tan sols per conèixer el tarannà bondadós i liberal de tots dos, sinó emoció, també, de sentir que la societat reconeixia la validesa del nostre treball, la nostra emoció i el nostre orgull quan pensava que tots els historiadors estàvem representats en els dos premiats, ben representats, tan ben representats com es pugui estar.

Respectada comunitat acadèmica, Elliott no és res més que un historiador. I això hauria de sonar a paraules majors entre les persones de pensament i en la societat. Que Elliott és un historiador, un dels més grans historiadors vius, vol dir, a parer meu, que és una peça axial en el progrés de la humanitat. Sé que l'afirmació pot semblar altisonant, i fins i tot pedant. Malgrat això, estic plenament convençut que, sense conèixer el pretèrit de forma rigorosa i científica, correm l'enorme perill de no entendre el nostre present, un present en el qual el passat sobreviu d'una manera imperceptible però efectiva. I també estic fermament persuadit que abandonar l'estudi dels nostres antecedents suposaria no poder traçar les grans avingudes per les quals voldríem que transcorregués el nostre creatiu avenir. Sense aquells científics de llapis i paper que som els historiadors, la comunitat humana caminaria sense brúixola i sense nord, a la deriva.

Elliott ha estat, a parer meu, un bon paradigma de la utilitat social de l'ofici d'historiador. Gràcies als seus esforços en els arxius, compremem una mica millor la condició humana en societat, les seves grandeses i les seves limitacions. Mitjançant els seus esforços divulgatius, tots coneixem una mica més de nosaltres mateixos. Gràcies a la seva constant reflexió com a historiador, entenem millor la gènesi del nostre present i podem fer propostes més racionals per fonamentar amb una amplitud, una flexibilitat, una profunditat i un rigor majors les bases sobre les quals hem d'erigir el nostre futur com a espècie.

I és que, en efecte, a l'estil dels més grans historiadors, Elliott no es dedica a la historiografia només per gust, per complaure una intriga personal o per satisfer la vanitat d'un país, una classe social o una religió. Elliott s'aboca plenament al seu ofici des del profund convenciment que existeix un interès suprem de caràcter axiomàtic: no hi ha cap societat constituïda que pugui aconseguir la comprensió racional del seu present si prescindeix del coneixement rigorós del passat. I el seu primer present i la seva col·lectivitat humana més pròxima va ser la Gran Bretanya de la postguerra, país creador d'un imperi que,

durant aquella època, els anys cinquanta del nostre segle, es trobava davant de la necessitat urgent de reconstruir-se.

És veritat que en la definitiva elecció de la seva vocació també van contribuir casualitats que el van impactar emocionalment. No va ser menor, per descomptat, la commoció que va sentir en visitar la tan-cada Espanya franquista l'estiu del 1950, quan un jove estudiant de vint anys, en una sala del Museu del Prado, es posava davant del retrat eqüestre del comte duc d'Olivares, un impactant quadre pintat per la genial mà de Velázquez. Malgrat que aquesta anècdota és important, la part substancial era la lectura reflexiva del present considerant el passat. Segons creia Elliott en aquells anys, els camins de la reconstrucció nacional que havien d'emprendre els abatuts britànics després de la Segona Guerra Mundial podrien trobar indicacions profitoses estudiant la situació viscuda pels imperials espanyols a mitjan segle XVII. Una època històrica apassionant en la qual una perfecta consciència de decadència, de pèrdua de l'hegemonia mundial, havia dut uns quants governants i pensadors hispans a fer esforços valents per trobar les claus renovadores de la seva monarquia.

Que se m'entengui bé. No estic dient que Elliott faci historiografia des del nefast vici del presentisme. No dic que analitzi el passat des dels valors del present. Afirmo que el primer valor de canvi del seu treball és haver realitzat la seva producció historiogràfica amb una preclara finalitat última: ajudar, amb tota la modèstia que es vulgui, però ajudar al capdavant, a comprendre el present, el present que va viure. Elliott va del present al passat, però es deixa pel camí les alforges dels valors i les apreciacions morals de l'avui per no contaminar, d'aquesta manera, la comprensió de l'ahir. De fet, Elliott és un historiador a qui interessa la transsecularitat dels processos històrics, les pervivències tant com els canvis, els fils comunicatius entre les diverses èpoques tant com les seves ruptures. L'interessa, primer de tot, que la història sigui una escola d'aprenentatge serè per als éssers vius.

Així doncs, que quedi clar: és possible que la figura de Velázquez influenciés en el fet que Elliott es fes hispanista, però, sobretot, allò que el va encaminar cap als arxius peninsulars va ser l'interès a comprendre millor el que passava al seu país. Va ser la preocupació del jove Elliott pel futur de la seva pàtria el que li va donar energies per enfrontar-se amb una llengua que a penes coneixia i amb uns documents la lletra dels quals representa un veritable repte.

Això va ser, sens dubte, el primer impuls. Però, després, al llarg dels anys successius, va venir el contacte emocional i intel·lectual amb el món hispànic. Encara que no va desaparèixer el seu primer impuls, cada vegada es va fer més present l'interès directe pels assumptes d'Espanya. El 1952, dirigit amb un sistema liberal per Herbert Butterfield, Elliott comença a llegir sobre la història moderna d'Espanya a la Biblioteca Britànica i, d'aquesta manera, va millorar el seu castellà i l'endimoniada paleografia del segle XVII. Després va venir la visita a Simancas, amb més decepcions que no pas alegries, ja que, al segle XVIII, el foc havia fet desaparèixer els papers d'Olivares que buscava. Més tard, va haver d'escollir entre Barcelona i Lisboa. El coneixement que tenia de la ciutat comtal li va facilitar la decisió, la qual va tenir repercussions importants en el seu compromís amb la historiografia. A la capital de Catalunya, Ferran Soldevila va fer de primer amfitrió en el vell arxiu de la Corona d'Aragó, però la figura que realment influeix el jove Elliott és el brillant, dinàmic i emprenedor Jaume Vicens Vives, el nostre gran historiador del qual Elliott ha dit reiteradament sentir-se un deixeble més.

En definitiva, partint d'un interès genèric pel present britànic dels anys cinquanta, el nostre insigne hispanista acabava immers en els memorials del comte duc d'Olivares i en la documentació que feia referència als orígens de la revolta catalana del 1640. I gràcies a la seva àrdua, meticulosa i intel·ligent tasca investigadora, Elliott ha aconseguit llegar-nos fins al dia d'avui importants ensenyaments historiogràfics. Permetin-me, sense voluntat d'exhaustivitat, que citi aquelles que em fa l'efecte que són més rellevants.

Elliott ens ha mostrat que Espanya és també les Espanyes, i que qualsevol anàlisi del passat hispànic que es faci obviant aquesta realitat secular està condemnada al fracàs. Ens ha ensenyat que l'Espanya uniforme i homogènia proclamada sota el pal·li pseudointel·lectual del franquisme era senzillament inexistent des del punt de vista històric. L'Espanya d'Elliott no és Castella, sinó una terra d'una diversitat enorme que atresora una gran varietat de riquesa cultural. El món hispànic d'Elliott és alhora un i vari. És més, ens ha mostrat com la història de l'Espanya moderna es defineix, en especial als primers segles, per la tensió permanent entre el centre i la perifèria, entre els desigs de la Cort i els anhels dels regnes perifèrics, sobretot de la Corona d'Aragó i, d'una manera més particular encara, de Catalunya. Ens ha ensenyat que les línies de progrés que els uns i els altres proposaven per al conjunt de la monarquia, i per a cada un dels seus pobles, no sempre eren coincidents. És precisament aquella dialèctica la que explica, en bona part, la història de l'Espanya dels Àustries. Són les convergències i les desavinences existents, des dels reis catòlics fins a la Guerra de Successió, allò que finalment il·lumina la comprensió de molts dels fets històrics dels dos primers segles de la modernitat. És la varietat i no la uniformitat allò que il·luminava les Espanyes del segle XVII.

No crec que les paraules que acabo de pronunciar siguin vanes. Poden comprovar-ho, distingits doctors i distingides doctores, fàcilment a través de la lectura de *La revolta catalana*, excel·lent investigació i òpera prima d'Elliott publicada en anglès el 1963, traduïda al català tres anys més tard i al castellà el 1977. Una obra que ens recorda, per la seva concepció i qualitat, el llibre *Felipe II y el Franca Condado*, escrit pel nostre admirat Lucien Febvre. És un estudi que analitza una etapa fonamental del passat de Catalunya, quan el Principat es qüestiona amb una radicalitat més gran la seva manera d'inserció a la monarquia hispànica. Una investigació realitzada a l'estil i la manera de la clàssica història narrativa anglesa i que, de segur, hauria entusiasmat Vicens Vives per l'agudesia de les propostes interpretatives i per representar un punt d'inflexió enfront de les posicions de la historiografia romàntica catalana.

I si vostès no quedessin satisfets amb aquesta primera demostració, poden tornar a comprovar el que acabo de dir en la seva monumental, fascinant i paradigmàtica biografia del *Comte duc d'Olivares*, una obra que es va fer conèixer en anglès el 1986 i que, quatre anys més tard, es va publicar en castellà. Si bé confessa no tenir gaire debilitat en el terreny personal pel comte duc d'Olivares, Elliott va escriure aquesta biografia comprensiva, no pas complaent, d'un governant pel qual és capaç —fent gala del seu reconegut distanciament brechtia— d'intentar comprendre en tota la seva complexitat i en el seu context històric, un context canviant, que es debatia entre la necessitat de centralitzar el poder per fer front a les altres potències europees i el desig dels regnes perifèrics de mantenir la idiosincràsia jurídica i política, els drets i les llibertats tradicionals que tenien. En realitat, la revolta catalana i la biografia del comte duc són dues cares d'una mateixa moneda: l'etern debat que al llarg de la història s'ha generat

entre la tradició i la innovació. En el cas de la monarquia espanyola, per causes diverses i complexes, aquest debat es va convertir en un enfrontament irreconciliable.

En conseqüència, podem afirmar que Elliott ens ha ensenyat que la història d'Espanya no era diferent ni excepcional, que el que va passar aquí al segle XVII s'ha d'entendre en tenint en compte el que estava passant en altres països d'Europa, sigui la França de Lluís XIII o bé la Gran Bretanya de Carles I. Ens ha permès comprendre que no és cert que el geni nacional fos la causa de les grandeses d'Espanya, ni tampoc que la decadència de l'imperi hispànic fos el producte —com tantes vegades s'havia argumentat, sobretot des d'historiadors de matriu protestant— de la debilitat intrínseca del caràcter nacional i de la religió dels espanyols. Els revessos demogràfics, econòmics, socials i polítics es van viure també en altres països europeus en les mateixes dates i per causes molt similars. Elliott ens va voler recordar, en un moment especialment oportú, que Espanya estava a Europa. Encara més, que Espanya era cofundadora històrica de l'europaïtat.

Dit d'una altra manera, molts dels problemes que Olivares va haver d'abordar, com a favorit de Felip IV van ser similars als que va haver d'encarar Richelieu com a favorit de Lluís XIII. Entre altres problemes, no van ser menors la permanent manca de recursos de la hisenda estatal, els desafiaments perifèrics cap a l'autoritat reial, les aclaparadores despeses militars per mantenir la política exterior i la necessària reactivació de la vida econòmica en el marc d'unes societats poc favorables a valorar la vida comercial. Richelieu va guanyar i Olivares va perdre, és cert, però el més important de tot, des del punt de vista històric, és comprovar com homes educats en un mateix ambient intel·lectual van haver d'encarar dificultats similars i van cercar solucions força semblants. Eren, senzillament, homes que estaven vivint i fent les seves tasques de govern en el precís període històric en què es formaven els grans estats europeus. Aquest tema, sens dubte, resulta nuclear en la historiografia elliottiana, molt centrada des de sempre en els afers del poder polític. Els convido a llegir, a fi de verificar el que s'ha dit fins aquí, l'extraordinària lliçó d'història comparada que representa l'obra *Richelieu y Olivares*, publicada l'any 1984.

En realitat, Elliott ens ha demostrat que, fent història comparada, és possible interpretar millor la història de cada país. Aquesta és una altra de les seves grans lliçons: la combinació de la monografia i la síntesi interpretativa a través del procés metodològic de la història comparada. Una història comparada que obliga a esclarir horitzons, a tenir una visió panoràmica, a vegades fins i tot transsecular; una història comparada que repercuteix necessàriament en la monografia científica. En l'àmbit d'Europa, en el marc planetari fins i tot, res no es pot entendre amb rigor sense recórrer a la comparació i a la recerca de les similituds i les diferències que la naturalesa humana crea quan es desenvolupa en societat. Catalunya en l'Espanya moderna, Espanya en l'Europa moderna, Europa en el món modern: aquesta és la consigna comparativa moderna d'Elliott.

I, quan seguim aquesta consigna, descobrim que hi ha processos generals que impliquen diverses realitats nacionals. Descobrim que no es pot fer història d'una comunitat des d'una visió autàrquica: ningú no està sol en societat i cap poble no viu aïllat en el planeta. Com tampoc no es pot fer la història d'una comunitat des d'una òptica maniquea; cap nació no és un compendi de virtuts ni, tampoc, un cúmulo de defectes. El desig legítim de voler mantenir la identitat no justifica la perniciosa mania de no reconèixer que es comparteix, en períodes històrics determinats, un horitzó similar de civilització que produeix

causes que afecten d'una manera semblant moltes societats. La legítima pretensió de no diluir-se en una universalitat imposada no ha de ser un pretext per refusar la necessària autocrítica de la mateixa col·lectivitat, ni tampoc una excusa per anul·lar la imprescindible comprensió racional dels interessos dels veïns. Aquesta profunda creença d'Elliott en la història comparada l'han poguda comprovar, sens dubte, els que han compartit els seus esforços en el Centre d'Estudis Atlàntics. I més que ningú, l'han poguda entendre en la seva pròpia pell els seus múltiples deixebles.

Potser, aquesta insistència en la història comparada ha influït en una altra de les aportacions més importants del nostre hispanista: malgrat pertànyer a un país amb un fort sentiment nacional, Elliott no ha participat mai en l'elaboració d'una historiografia nacionalista. Això vol dir, en primer lloc, que és un anglès que ha sabut veure la història hispànica en si mateixa, sense prejudicis, des de la seva pròpia lògica, sense caure en la temptació de jutjar-la des de la idiosincràsia d'un altre poble i d'una altra cultura. Elliott no ha tingut una visió apriorística de la història d'Espanya, ni tampoc de la història de Catalunya. I vol dir també, en segon lloc, que Elliott és un historiador que ha procurat distanciar-se clarament de les historiografies nacionalistes, sempre carregades de teleologisme i anacronisme, tots dos defectes que fan molt de mal als ciutadans del present i a les relacions entre els pobles.

No afirmo que Elliott no faci historiografia a partir del subjecte nació-estat, no dic fins i tot, si es vol, que nom faci història nacional, sinó que dic que no ha fet historiografia nacionalista. En aquest sentit, Elliott ha seguit els passos de Vicens Vives: l'historiador ha de buscar desesperadament la veritat històrica en què creu, l'historiador té l'obligació social i deontològica de no acceptar els mites creats pel comú dels mortals, tot i que aquests algú els pugui considerar, en algun moment concret, políticament convenients. L'historiador vetlla, sobretot, per aconseguir la màxima objectivitat possible a través dels millors mètodes racionals disponibles. L'historiador no ha d'estar al servei de cap poder, de cap ideologia concreta. Aquesta és, admirats doctors i admirades doctores, la premissa bàsica en la qual s'ha de reconèixer aquest científic social que és l'historiador. La veritable contribució d'un investigador a la seva comunitat és l'assoliment d'un coneixement de la realitat nou i objectiu, que en el nostre cas —els historiadors—, es refereix a la realitat passada. Potser, aquesta fita no es pot assolir mai del tot, certament, però, si l'historiador no la intenta aconseguir de bon cor, situant-la en la cara visible de la seva tasca, queda desnaturalitzat en les seves funcions, alhora que la seva utilitat social roman qüestionada.

No resulta tampoc una contribució menor la que ens ha dictat Elliott a favor de la col·laboració entre les diverses branques de les humanitats: entre la historiografia i la filologia, entre la historiografia i la història de la literatura, entre la historiografia i la història de l'art. En aquest sentit, és ben cert que el nostre hispanista no forma part dels qui practiquen una historiografia tancada en si mateixa, autosuficient i posseïdora monopolística del pretèrit. Ans el contrari, Elliott creu que les innombrables petjades del passat han de ser explorades en col·laboració amb altres especialistes.

Una mostra inequívoca i fecunda d'aquesta concepció interdisciplinària és l'obra mancomunada amb Jonathan Brown, *Un Palacio para un rey. El Buen Retiro y la corte de Felipe IV*, publicada en anglès el 1981 i traduïda al castellà un any més tard. És un llibre exemplar, bell i deliciós on es mostren les poliformes relacions existents entre l'art i el poder, i en el qual també es proclama una esperança personal que comparteixo plenament: que la reconstrucció del Salón de los Reinos permeti custodiar conjuntament de nou

tots els quadres que Velázquez va pintar per a aquest efecte. És una esperança que desitgem que, algun dia, els pressupostos generals de l'Estat puguin convertir en realitat per al nostre delit.

Aquestes són contribucions que tenen a veure, totes elles, amb el món de les investigacions monogràfiques. Tot i això, digníssims doctors i digníssimes doctores, no acaben aquí els mèrits elliotians. Hem parlat anteriorment de la docència, però no hem dit que els seus fruits s'han deixat sentir amb una força singular en la producció literària perdurable. Influència a l'hora de reinterpretar la formació de l'Estat espanyol, com va ocórrer amb *La España Imperial*, apareguda el 1965 enmig d'un desert historiogràfic en el qual a penes destacaven autors com ara Domínguez Ortiz, Maravall o Vicens Vives. Influència a l'hora d'incardinarnos dins de la història d'Europa, com ens va passar quan vam llegir la seva obra *La Europa dividida*, publicada en anglès el 1968 i traduïda al castellà cinc anys més tard. I influència, finalment, en la nostra percepció sobre les relacions d'Europa —i particularment d'Espanya— amb Amèrica, ja no en el sentit clàssic de l'escantell creat pels europeus en el nou continent, sinó del tardà però fecund impacte intel·lectual que la nova realitat indiana va produir en el vell món europeu. La fecunditat d'aquest impacte es pot apreciar en llegir aquesta petita meravella que es titula *El viejo mundo y el nuevo*, obra impresa el 1972.

Tota aquesta influent producció ens ha estat transmesa pel nostre hispanista a través d'una ploma exemplar. Elliott no ha escrit mai per a ell. Tampoc no es pot dir que ho hagi fet especialment per a l'acadèmia. Elliott ha escrit per als ciutadans. S'ha preguntat, i ha preguntat sempre als seus deixebles: "Qui llegirà això? Com ho llegirà millor?" El seu afany principal ha estat ser entès, ser comprès amb facilitat pels seus contemporanis. La seva ploma ha estat sempre al servei de la divulgació generalista del coneixement històric. Potser per això s'ha afanyat perquè fos una ploma neta, clara, precisa, plena de rigor analític però no exempta de bellesa literària. La senzillesa expositiva d'Elliott és el fruit d'anys de proves i correccions fins a esdevenir un gran escriptor, algú que ens proporciona un veritable plaer quan llegim la seva serena prosa, sempre allunyada dels excessos. La seva predilecció per la història narrativa no és solament una opció metodològica, és també —si m'ho demanen— una derivació literària. Davant de la seva obra, una part de la historiografia postmoderna, de ben segur, s'ha de treure el barret. I això també ho hauran fet sovint, al llarg d'aquests anys, els seus múltiples traductors, entre els quals podem citar, en l'àmbit del castellà, l'historiador sevillà Rafael Sánchez Mantero i, en l'àmbit del català, el nostre admirat literat Josep Vallverdú, que va fer una magistral traducció de *La revolta catalana*.

Hi ha, respectables doctors i doctores, un últim agraïment que hem de fer a l'historiador Elliott. És un reconeixement que, de ben segur, alguns dels aquí presents farien amb més delit, si això és possible, que qui té el privilegi de parlar amb vostès. Elliott ha sabut ser un mestre de diverses generacions d'historiadors. No em refereixo ara a la mestria exercida indirectament a través dels seus llibres, sinó a la mestria que s'exerceix personalment, en carn i ossos, dia a dia, en la bella tasca d'aixecar un deixeble i créixer amb ell. No parlo aquí d'una posició de lideratge d'una escola historiogràfica nascuda al seu entorn, convençut com estic, a més, que no s'ho passaria gaire bé sent considerat un líder historiogràfic: "Espero no haver d'exercir el paper de Braudel!", diuen que va dir una vegada. No. Em refereixo a això que senten i proclamen, entre altres, Richard Kagan, James Amelang, James Casey, Geoffrey Parker o Xavier Gil. A allò que deia i sentia el nostre malaguanyat José Francisco de la Peña. A això mateix que ja deu estar pensant i sentint la nova generació de deixebles que giren en aquests moments entorn d'Elliott. La mestria de

qui suggereix temes audaços, corregeix proves amb una gran dedicació, escolta amb una atenció liberal quan sobrevenen les crisis creatives i avala professionalment fins a situar el deixeble en el procel·lós món acadèmic. És a dir, la mestria que fa alumnes crítics abans que seguidors escolàstics, la mestria de qui sap molt bé que tot coneixement és provisional, i que els deixebles estan, també, per repensar el que s'ha escrit, fins i tot el que ha escrit el mateix mestre.

En el cas de la historiografia hispana, hem d'agrair-li particularment aquest generós exercici de dedicació a l'obra d'altres investigadors, perquè ha estat la causa que aquests últims ens llegeixin un elenc d'excel·lents estudis sobre l'Amèrica hispànica, l'Espanya peninsular, Catalunya o València. Si em permeten una expressió col·loquial, dita amb una gran admiració i estima, molts dels deixebles d'Elliott han passat a formar part d'aquella beneïda mà d'obra gratuïta que ha representat per a nosaltres l'hispanisme anglosaxó.

Arribem a la fi d'aquesta *laudatio*. Els confesso que no sé ben bé com acabar-la. Voldria trobar un final brillant i emotiu que estigués a l'alçada del nostre nou doctor, de la seva delicadesa intel·lectual i de la seva empremta humana. No sé ben bé què haig de concloure sobre aquest protestant anglès, becari d'Eton, professor de Cambridge, Londres, Princetown i Oxford, que un dia va decidir dedicar cinquanta anys de la seva vida a l'estudi del passat de la catòlica Espanya dels Àustries, una Espanya que ha acabat per convertir-se, segons que ha confessat ell mateix, en la seva passió intel·lectual i en la seva segona pàtria. No sé ben bé què puc concloure sobre aquest historiador sempre preocupat per conèixer, comprendre i comparar per oferir, d'aquesta manera, un coneixement nou del passat que es pugui utilitzar per a la millora del present i la construcció del futur. Potser, la manera més simple d'acabar però, potser també, la més justa i sentida sigui dient-li, en nom de tots els modernistes espanyols i d'aquest claustre acadèmic, que gràcies a vostè, Sir John Huxtable Elliott, tots hem crescut una mica més com a éssers humans. Gràcies, doncs. Moltes gràcies.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. John H. Elliott

Excel·lentíssim i magnífic rector de la Universitat de Lleida, honorable comissionat de la Generalitat de Catalunya, excel·lentíssim president del Consell Social de la Universitat de Lleida, il·lustríssimes deganes de la Facultat de Lletres i de Dret i Economia, doctores i doctors, digníssimes autoritats, senyores i senyors.

Voldria començar per agrair al professor Roberto Fernández Díaz, d'una manera ben calorosa, les seves generoses paraules en aquesta esplèndida ocasió. Em sento summament privilegiat en rebre l'honor que aquesta universitat ha volgut conferir-me durant l'any en el qual està celebrant el setè centenari dels seus orígens, la fundació de l'Estudi General de Lleida. Aquest Estudi General va formar moltes figures distingides durant els segles previs a la seva supressió i veig la seva renaixença en forma d'Universitat de Lleida com un símbol de la renaixença general de Catalunya a finals del segle XX.

De senyals d'aquesta renaixença, al nostre voltant n'està ple, i és una satisfacció molt particular trobar-me de nou a Lleida, una ciutat que és molt diferent de la Lleida que recordo de quan vaig passar aquí uns quants dies com a estudiant de doctorat l'octubre de 1955. Guardo records molt vius d'aquella visita, durant la qual em vaig allotjar a l'Hotel Agramunt, per vuitanta pessetes al dia, un preu que aleshores em va semblar molt alt. La ciutat em va encantar, i m'agradava caminar pels seus carrers, remenar per les llibreries, que, sorprenentment, eren molt nombroses, i, sobretot, visitar la Seu Vella —llavors en un trist estat de ruïna—, i dibuixar-ne esbossos. Havia estat una caserna fins només cinc anys abans de la meua arribada, i els militars havien deixat rastres de la seva presència per totes bandes de la catedral i del claustre. Els treballs de restauració tot just estaven començant, hi havia piles de pedres a terra, i recordo que em vaig parar a recollir el que semblaven dues calaveres de pedra, però que van resultar ser de veritat.

Vaig treballar amb profit a l'arxiu, on intentava trobar informació sobre la ciutat durant els anys previs a la revolució del 1640. Tant a l'arxiu com a la Biblioteca d'Estudis Lleidatans vaig rebre un tracte que em va fer sentir com a casa, i suposo que, com a jove anglès que s'esforçava a parlar en català, era objecte d'una certa atenció. A l'arxiu vaig conèixer el senyor Josep Lladonosa i recordo molt bé una meravellosa passejada amb ell, al vespre, per la ciutat i de les seves fortificacions, durant la qual va prodigar per a mi informació sobre el passat i el present de Lleida i de Catalunya. Experiències com aquesta eren impagables. Em van proporcionar una penetrant visió del caràcter de la societat catalana i de la memòria col·lectiva del passat català, i estic enormement agraït tant al senyor Lladonosa mateix com a tots els historiadors i els arxiviers locals que em van fer partícip d'un dipòsit tan ric en tresors com aquest.

Estudiar la història d'una societat diferent de la pròpia constitueix una experiència exigent, però també immensament gratificant. Vaig tenir ocasió de comprovar-ho de seguida, quan vaig emprendre les meves

investigacions el 1953 i, en particular, quan, poc després, em vaig instal·lar a Barcelona, on tot era nou per a mi. Ja he expressat altres vegades —i aprofito aquesta oportunitat per expressar-la de nou— la meua gratitud a Jaume Vicens Vives i als seus deixebles, els quals em van fer un curs accelerat d'història catalana, tant des del punt de vista tradicional dels principals historiadors catalans del segle XIX i de la primera meitat del XX com també segons la veien ells mateixos.

Hi havia una marcada discrepància entre ambdues visions, i aquesta discrepància va tenir un paper important en la meua formació com a historiador. D'una banda, em trobava davant d'una historiografia fortament nacionalista, que havia acomplert un important paper permetent que Catalunya conservés la seva pròpia identitat al llarg dels últims quatre segles. D'altra banda, em trobava entre dos historiadors ansiosos per desmitificar la història catalana, en vista de la documentació que estava trobant als arxius, i que atenien a causes tant internes com externes per explicar la trajectòria històrica de Catalunya. Com a estranger, em vaig trobar immers enmig de tant debat intern, que tenia implicacions importants per al futur de Catalunya. Una de les primeres lliçons que un historiador estranger aprèn, o hauria d'aprendre, és la diplomàcia, i vaig travessar de la manera més curosa que vaig ser capaç el camp de mines intel·lectual i emocional en el qual es desenvolupava aquell debat. Però, malgrat que totes les meves simpaties estaven amb els catalans durant els anys foscos del règim de Franco, els resultats de les meves pròpies investigacions em situaven fermament al costat de Vicens Vives i dels seus companys revisionistes, en els meus esforços per alliberar-me dels estereotips que encara dominaven les explicacions del passat català, i per penetrar en les complexitats de la Catalunya del segle XVII, a mesura que sorgien dels documents que anava trobant en els arxius.

Potser la lliçó històrica més important que vaig aprendre d'aquesta experiència va ser la dels dos perills de l'excelsionisme; i és més fàcil aprendre aquesta lliçó quan un es troba estudiant la història d'un país que no és el seu. Tots solem pensar que el nostre país és excepcional, pel que fa al caràcter, els triomfs i els patiments, i en el seu sentit de diferència, característiques que ens confereixen la nostra consciència d'identitat col·lectiva. N'hi ha prou de mirar, per exemple, la manera com s'ha escrit la història dels Estats Units per veure com generacions d'historiadors nord-americans van estar influenciades per la idea del "destí manifest". La mateixa perspectiva excelsionista ha influenciat la historiografia del meu propi país, del qual es deia que era únic com a llar d'institucions lliures i persones lliures.

Els mites nacionals poden resultar reconfortants, però la tasca de l'historiador és sotmetre'ls a la prova de l'anàlisi rigorosa. Quan s'ha efectuat això, pot ser que alguns continguin un fort element de veritat. Altres, ans al contrari, no podran resistir la llum directa del dia. En explorar la història de Catalunya durant aquelles turbulentes dècades prèvies a la revolució del 1640, per exemple, no em semblava que les pressions que Madrid exercia sobre el Principat, tot i que eren molt fortes, suposessin una explicació completa o suficient dels orígens de la revolució i del curs que va prendre. N'hi havia prou de mirar les tensions de dins de la mateixa Catalunya del segle XVII, que apareixien ben manifestes no solament en els documents emanats del govern virreinal, sinó també en correspondència privada i en registres municipals, com els de Lleida o Cervera, per veure que hi havia profundes divisions al si d'aquesta societat, que enfrontaven ciutats contra la noblesa local, canonges contra bisbes, ciutats contra el camp i municipis contra Barcelona.

Unes divisions com aquestes realment no eren estranyes. Al contrari, eren característiques de les societats europees de l'edat moderna, unes societats que es trobaven alhora articulades verticalment i dividides horitzontalment per xarxes familiars rivals de patronatge i clientelisme. Potser, atès que era coneixedor de les tensions i les divisions de la societat anglesa durant els anys que portaren a la guerra civil i als conflictes polítics i socials de la dècada de 1640, em vaig sentir—naturalment— escèptic quan vaig llegir una afirmació com la següent, que pertany a un discurs de Ferran de Sagarra a l'Ateneu Barcelonès el 1931, sota el significatiu títol de *La unitat catalana el 1640*: “Fou tot el poble, sense distinció d'estaments ni classes socials, qui esdevingué unit en la defensa comuna dels drets i les llibertats de la terra. Nobles i plebeus, rics i pobres, laics i eclesiàstics, tots rivalitzaren en aquella defensa, constituint una veritable unió sagrada per lluitar i sacrificar-se per la pàtria oprimida i anorreada.” És fàcil entendre per què Sagarra estava tan ansiós per encarir el 1931 la unitat de la Catalunya del 1640 i, de fet, a continuació va dir: “Les lliçons de la història, concretant-la als esdeveniments d'aquell any, són d'una gran actualitat en el nostre moment de refermar la República i el govern català.” I, seguidament, insistia que “els que tenen l'alta responsabilitat de la reconstrucció nacional convé que s'apartin del sectarisme...”. Uns pronunciaments d'aquest tipus eren importants en les circumstàncies en què es van fer, però no ajuden a escriure una bona història, com bé sap qualsevol que hagi treballat en arxius municipals i diocesans amb documents relatius a les violentes passions i conflictes de la primavera, l'estiu i la tardor del 1640.

Amb una càrrega i un compromís emocionals menors, és més fàcil per a un estranger que per a un historiador autòcton desmitificar el passat d'una nació. Però, davant d'això, s'han de ponderar les moltes dificultats que un historiador estranger ha de sortejar. Comencen, per descomptat, amb les dificultats idiomàtiques, però potser són les menys importants, i amb temps i diligència es poden superar. El que és molt més difícil és apreciar la importància d'aquells elements d'una societat aliena que estan tan integrats a la vida d'aquesta societat, que simplement es donen com una cosa sabuda pels seus habitants i que, per aquesta raó, amb prou feines es comenten en els llibres. Aquest és un problema, per descomptat, que afecta tant els antropòlegs com els historiadors, i només es pot resoldre mitjançant una immersió intensa en la societat que s'està estudiant. Durant el període que vaig viure a Catalunya, per exemple, vaig adquirir un profund sentit de la importància central de la família en la vida de la societat, i amb això el paper tradicional del fadrister d'ajudar a preservar la integritat de la unitat familiar i, a la vegada, de fer una contribució decisiva a la vida i a la creativitat de la societat en el seu conjunt. També vaig començar a apreciar la importància física i, a la vegada, simbòlica de la masia, sobre la qual no semblava que s'hagués publicat gaire en aquells moments. I —potser el més important per a mi— vaig captar almenys part del significat de la pàtria, amb les seves diverses connotacions, quan vaig conformar les respostes catalanes al passat i al present. La pàtria i la seva importància històrica eren conceptes en els quals no havia pensat abans, potser perquè l'idioma anglès no té un equivalent autèntic de la paraula, i el meu propi descobriment tardà de la pàtria fou crucial perquè pogués entendre la història no solament de Catalunya, sinó també d'Europa, durant els segles XVI i XVII.

Si vaig aconseguir entendre la Catalunya del segle XVII, o, a aquest efecte, la del segle XX, fou a causa de l'esforç que vaig realitzar per aconseguir una immersió en tots els aspectes de la vida catalana durant aquest període d'intensa investigació històrica. L'historiador d'un país estranger ha *d'estar-hi*, en el major grau possible, a la vegada que ha d'admetre que mai no podrà *ser-ne* per complet, a causa de l'accident del seu lloc de naixement. Per consegüent, sempre hi haurà algunes coses sobre aquell país

que no podrà acabar de conèixer d'una manera instintiva ni comprendre per complet. Tanmateix, aquest és un preu que s'ha de pagar. I enfront d'aquest preu, s'ha de posar el fet que és necessari algun factor de distància per a tot bon historiador. En última instància, cal un cert espai entre l'observador i allò que observa.

L'observació de la Catalunya del segle XVII a través dels ulls d'un anglès del segle XX conté inevitablement confusions, distorsions i errors; i, a mesura que va transcorrent el temps, espero i, de fet, confio que la meua obra, *La revolta catalana*, sigui corregida i modificada en vista de noves investigacions i noves perspectives. Així és com progressa la història. Cada treball històric és un reflex del seu autor i del temps en el qual viu, i nous temps portaran nous coneixements, noves comprensions i nous punts de vista, els quals, a la llarga, no es poden incorporar al paradigma acceptat i condueixen a la seva substitució.

Una ocasió com aquesta proporciona l'oportunitat per a la mirada retrospectiva personal, i quan ara miro a la dècada de 1950, el període durant el qual em vaig embarcar en les meves investigacions sobre la història de la Catalunya i l'Espanya modernes, no puc sinó pensar que vaig ser molt afortunat amb el meu calendari. Malgrat que aquell va ser un període en el qual una nova generació d'historiadors espanyols —notablement Jaume Vicens Vives, Antonio Domínguez Ortiz i José Antonio Maravall— estava marcant el seu camí, em vaig introduir en el que era un territori gairebé desert durant aquells anys inhòspits de la postguerra. Tota la història d'Espanya estava a punt per a noves apreciacions. Els arxius eren rics i es trobaven gairebé buits d'investigadors. Les oportunitats, per tant, eren enormes i hi havia molt a fer.

Però crec que la tasca més important no era tant descobrir nova informació, tot i que era prou important, sinó integrar el que ja sabíem sobre la història d'Espanya en el context més ampli del que estàvem pensant i aprenent sobre la història d'Europa. Això és el que Fernand Braudel va voler fer en el seu llibre *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, i era natural que jo —que vaig començar les meves investigacions cinc anys després de la publicació d'aquell treball capital— intentés, a la meua manera, seguir els seus passos. Venint des de fora, i intensament conscient del tremend debat historiogràfic que llavors hi havia entaulat a Anglaterra i a altres parts d'Europa —sobre l'al·legada primacia en la història humana dels factors materials sobre els no materials, sobre la transició del feudalisme al capitalisme i sobre els orígens de la modernitat— no podia deixar d'aplicar aquestes preocupacions a la meua aproximació pròpia a la història d'Espanya. Això em va portar instintivament a buscar connexions i semblances, més que no pas ruptures i diferències, entre la història de la península Ibèrica i la de la resta d'Europa.

La reincorporació de la història espanyola al si de l'europea, que ha transcorregut paral·lela a la reincorporació de l'Espanya mateixa en el concert europeu, ha constituït —i així ho crec— el triomf suprem tant dels historiadors estrangers com dels espanyols durant els últims cinquanta anys. L'excepcionalisme inherent en l'eslògan oficial de l'època de Franco, "Espanya és diferent" ha estat descartat efectivament en tota una sèrie de fronts. Fins i tot la "decadència d'Espanya", aquell estereotip comú de la historiografia tradicional, apareix d'una manera diferent quan els problemes socials i econòmics espanyols són considerats al costat del d'altres societats europees del segle XVII. Tanmateix, a mesura que ens acostem al final del segle i del mil·lenni, potser aquest és un bon moment per assajar un balanç. Crec que ara hi

pot haver un perill autèntic de passar a l'altre extrem i caure en un tou conformisme europeu, que pot conduir, tal com va succeir amb el vell excepcionalisme, a una paròdia històrica. Si bé tots formem part de la civilització europea, ho fem cadascú a la nostra manera, i aquestes maneres estan marcades per la nostra geografia, la nostra història, les nostres institucions i —m'atreveixo a utilitzar una expressió que va ser extremadament popular el segle XIX i que ha caigut en desús— el nostre “caràcter nacional”.

En valorar la història d'Espanya, per exemple, no podem permetre'ns ignorar la presència islàmica a la Península durant molts segles, o el fet que els jueus fossin expulsats molt tard, en comparació d'altres societats europees. Ambdós fets són crucials per entendre el caràcter i les respostes de l'Espanya de Felip II als desafiaments de l'època. Actualment, hi ha una tendència, per exemple, a igualar les activitats de la Inquisició espanyola amb la repressió religiosa practicada en altres parts d'Europa, i a donar per bo que totes les societats del segle XVI compartien la mateixa actitud envers els dissidents i la manera com s'havien de tractar. Tanmateix, no crec que aquest supòsit d'un grau d'humanitat europea més o menys comú permeti realment fer avançar el coneixement històric. Sens dubte, no hi havia gaire on escollir entre el patiment de les víctimes catòliques de la repressió a l'Anglaterra d'Isabel I i les víctimes herètiques o heterodoxes de la repressió a l'Espanya de Felip II. Però, per contra, és impossible imaginar Felip II dient, com va dir Isabel, que “no volia obrir finestres per penetrar a l'interior de l'ànima dels homes”. No hem de passar per alt aquestes diferències de sensibilitat, i un cop les hàgem identificat, s'han d'explicar. Això és una cosa que només podem portar a terme referint-nos no solament a les personalitats en qüestió, sinó també al diferent caràcter de les societats sobre les quals governaven i els diversos contextos històrics en els quals actuaven.

En efecte, necessitem comparar i, al llarg de la meua carrera professional, m'he anat persuadint cada cop més de la importància d'una aproximació comparativa al passat. Una aproximació així busca a la vegada similituds i diferències, i tant les unes com les altres, de la mateixa manera, necessiten anàlisi i explicació. Sospito que aquesta aproximació comparativa procedeix, en primera instància, de les meves experiències com a jove historiador que treballava sobre el passat d'Espanya i de Catalunya. Aquesta és una experiència que ha marcat tota la meua vida i la meua carrera professional, una experiència per la qual em sento enormement agraït.

La vida acadèmica, com bé sabem tots, té les seves dificultats i tribulacions. Una de les més comunes es va esmentar en una fascinant entrevista que va tenir lloc a Madrid el 1638 entre el senyor Francesc Virgili, d'aquesta ciutat de Lleida, i el protonotari Jerónimo de Villanueva, la mà dreta del comte duc d'Olivares. Part d'aquesta entrevista, el relat de la qual vaig trobar a l'arxiu municipal, la vaig citar a *La revolta catalana*, però vaig deixar en el tinter l'intercanvi següent, que pot resultar de cert interès. La conversa va derivar cap a la Universitat, i el protonotari va observar: “És una llàstima que, sent la més antiga i més gran universitat, estigui acabada. Jo l'ajudaré molt. Ara la volen visitar per treure els abusos i tantes coses dolentes que hi ha en els excessos i els abusos dels estudiants”. Es referia al judici de *visita*, un dels procediments de control administratiu, i Virgili va replicar: “Molt just és que la visitin, però el dany més gran està en no tenir menjar els catedràtics. Amb 130 lliures, com pot el catedràtic de prima atendre la seva lectura i els deixebles?”

Tots compartim els sentiments d'aquest infortunat catedràtic, però també hem de reconèixer que les dificultats i les tribulacions de la vida acadèmica tenen les seves compensacions. Una d'elles i pel que a mi respecta, i que supera amb escreix qualsevol tribulació, és haver tingut l'oportunitat d'emprendre el tipus d'investigacions que he descrit, en un país en el qual vaig començar com un observador portat pel seu interès, però que s'ha convertit en la meva segona casa. Aquesta experiència, primordialment a Catalunya, va influir més que qualsevol altra, en fer de mi el tipus d'historiador que sóc. L'altra compensació, encara més gran, està perfectament representada en la cerimònia d'aquesta tarda. No hi ha un honor més gran per a un estranger que rebre un reconeixement oficial pels seus intents de comprendre un país que ha arribat a estimar i admirar. En atorgar-me un doctorat, aquesta universitat està manifestant justament aquest reconeixement, i a la Universitat de Lleida, i a vós, Excel·lentíssim i Magnífic Senyor Rector, us expresso el meu agraïment més sentit.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Jaume Porta Casanellas, rector de la Universitat de Lleida

Excel·lentíssim i magnífic rector de la Universitat de Lleida, honorable comissionat de la Generalitat de Catalunya, excel·lentíssim president del Consell Social de la Universitat de Lleida, il·lustríssimes deganes de la Facultat de Lletres i de Dret i Economia, doctores i doctors, digníssimes autoritats, senyores i senyors.

L'any 2000 es compliran set-cents anys que l'Estudi General de Lleida va iniciar la seva activitat acadèmica. L'acte d'avui forma part de la commemoració d'aquest 700 Aniversari, que hem projectat celebrar entre 1997 i l'any 2000, amb voluntat de situar la Universitat de Lleida oberta al progrés del coneixement, allà on aquesta tingui lloc. És per això, i com a símbol de la tradició universitària, que la nova doctora i el nou doctor *honoris causa* rebran la medalla commemorativa del 700 Aniversari, portadora específica de significacions no tan sols espirituals i emocionals, sinó també de dimensió social.

Com he dit en altres ocasions, un acte d'investidura d'un doctorat *honoris causa*, màxima distinció acadèmica que atorga una universitat, representa el manteniment de la tradició universitària europea, que va més enllà d'una mera litúrgia ancorada en el passat.

Per a la Universitat de Lleida constitueix un gran honor que la professora doctora Eliane Vogel-Polsky, de la Universitat Lliure de Brussel·les, i el professor Sir John Elliott, de la Universitat d'Oxford, hagin volgut acceptar ser investits doctora i doctor *honoris causa* per la nostra universitat.

Agraeixo als respectius padrins, el doctor Miguel Rodríguez-Piñeiro i el doctor Roberto Fernandez, les seves encertades *laudatios*.

Voldria aprofitar aquesta ocasió per fer algunes reflexions. Antoni Lloret, en la seva obra que acaba d'aparèixer, *El Café Metropol*, recorda que, al Zuric de començament del segle que està a punt d'abandonar-nos, les joves que estudiaven tenien un mèrit excepcional: ho feien amb unes perspectives de futur professional molt minses, ja que només podien esperar esdevenir professores de secundària en un col·legi de noies. Malgrat seguir estudis universitaris, no se'ls concedia cap diploma d'estat, únicament un senzill certificat. Les condicions d'incorporació de la dona al món del treball han estat dures arreu. A Bèlgica, per citar un exemple que la doctora Vogel-Polsky coneix molt bé, es perllongà fins a molt avançat el segle, concretament fins a l'any 1966.

Hem de reconèixer que avui en dia, encara en massa ocasions, els drets de les dones, si bé reconeguts, no sempre són respectats. El segle XXI deixarà darrere seu un segle fèrtil en esdeveniments històrics, alguns extremadament tràgics. Un segle en el qual la lluita per l'emancipació de la dona ha fet passes de gegant, tot i que els avenços es refereixen als països desenvolupats.

La lluita ve de lluny. Les dones que durant el segle XIX han estat al capdavant del moviment per a la reivindicació dels drets de la dona eren pioneres, com ara la nordamericana Florence Kelley, o la revolucionària russa Alexandra Kollontai. I és dins d'aquest moviment en defensa dels drets de la dona que s'ha de situar l'activitat de la professora Eliane Vogel-Polsky, que, des del món del dret del treball, ha contribuït activament a afermar aquesta lluita centenària. És per destacar els seus posicionaments intel·lectuals i per insistir en la necessitat d'una conscienciació creixent en defensa dels drets de la dona que avui la investim doctora *honoris causa*.

Tot i això, hem de reconèixer que encara queda molt camí per recórrer, per atènyer la igualtat de tots els éssers humans, siguin homes o dones. Però tenim l'esperança d'aconseguir-ho. Václav Havel —defensor de la no-violència, antic president de Txèquia i premi Nobel de la pau— en la seua obra *És permès esperar*, afirma que “l'esperança en el sentit més profund del terme no ve de fora, és abans de tot un estat d'esperit, independentment de la situació en la qual ens trobem immersos”. L'esperança està lligada al sentit que donem a la nostra vida. Una vida plena de sentit la de la doctora Vogel-Polsky, la qual suposo que no tindrà inconvenient a compartir les paraules de Václav Havel, quan afirma que “els únics valors veritables són aquells pels quals l'home i la dona són capaços, si cal, de fer certs sacrificis”.

Conèixer els processos històrics passats ens permet situar-nos millor en el present que ens toca viure. El doctor John Elliott ha dedicat una part molt important de la seua vida a estudiar el passat del nostre país. Les relacions actives entre la Universitat de Lleida i algunes universitats americanes, tant del nord com del sud, m'han portat a visitar algun d'aquells països i a interessar-me per l'obra del professor John Elliott, concretament *El Viejo Mundo y el Nuevo* i *La España Imperial*, ambdues situades a l'època que va transcórrer del segle XV al segle XVII.

Quan ara, amb motiu d'aquest acte, i en una situació posterior a la caiguda del comunisme a causa de les lluites d'alliberament nacional al si del bloc soviètic, he rellegit el treball del professor Elliott *La nueva frontera*, la seua lectura m'ha portat a relacionar els dos fets. Com afirma el professor Elliott, “l'ajustament del Nou Món dins dels horitzons mentals, econòmics i polítics d'Europa va constituir un procés lent i va suposar una certa alteració de les fronteres del pensament establert”. Hi va haver una interacció bidireccional, que el professor Elliott ha investigat detingudament. No hi ha dubte que la gran frontera d'Amèrica va modificar i transformar la civilització occidental.

A Europa, des de fa uns quants anys, estem tornant a viure un moment de nova frontera, però, en aquest cas, la que durant tant de temps ha separat l'oest i l'est. Ben bé es pot dir que hem passat novament a una situació de món nou. Un món multipolar i multicultural, molt més complex i difícil d'entendre que abans, amb pobles que emergeixen com entitats nacionals que, fins no fa gaire, ens eren desconegudes.

Els treballs del professor John Elliott ens han fet veure que entre l'Europa i l'Amèrica dels segles XVI i posteriors hi va haver una influència mútua. Ara, a l'Europa de l'oest hauríem de ser capaços d'entendre que el que està passant a l'est ens afecta. I hi ha d'haver una “alteració de les fronteres del pensament establert”. Però hi ha una diferència essencial respecte al segle XVI: el desenvolupament vertiginós de la civilització actual accelera els processos de canvi. En el món d'avui les coses succeeixen molt de pressa. Václav Havel, en l'obra citada anteriorment, es lamenta de la manca de clarividència la lentitud de refle-

xos de l'oest envers l'est. L'oest mostra una incapacitat per comprendre la naturalesa de la situació nova i una manca d'imaginació i de coratge per buscar-hi solucions originals.

La devallada de l'est té indefugiblement un impacte envers l'oest. Si el paper d'Europa occidental va ser dedicar-se al desenvolupament econòmic, a l'avenç tecnològic i a l'expansió mundial a finals de l'edat mitjana, com ens mostra el professor Elliott, ens podem preguntar quina ha de ser l'actitud i la implicació de l'Europa actual respecte a la nova frontera. Reflexionant sobre els conflictes que ja hem viscut o estem observant massa passivament, podem posar en dubte que estigui aflorant la nova actitud necessària. Václav Havel ens parla de "la capacitat de sacrificar una part de l'interès personal per l'interès general, de la voluntat de guanyar la pau". I és que en el moment actual, més enllà d'Europa, hi ha la història de la humanitat, que s'ha de veure tota interdependent. La nova frontera s'ha ampliat, per la qual cosa cal una responsabilitat mundial, basada en el respecte mutu, en la igualtat de drets, en la coexistència multicultural com a objectiu.

No hi ha dubte que, en aquesta necessària conscienciació per fer emergir noves actituds, les universitats hi hem de tenir un paper que no podem eludir. Basarab Nicolescu, director del Centre Internacional de Recerques i Estudis Transdisciplinaris, afirma que, per contra, "el coneixement transdisciplinari és sensible als valors i a l'esperit científic".

Aquestes paraules ens haurien d'induir a veure la presència necessària de les ciències humanes en l'educació científica, i viceversa. Aquest compartir els coneixements ens ha de conduir a poder entendre millor el món actual i a "alterar les fronteres del pensament establert".

Per acabar, vull afirmar que, com a rector de la Universitat de Lleida, és per a mi i per a tota la comunitat universitària una gran satisfacció que persones que han contribuït activament a l'avenç del dret del treball i del coneixement del passat s'incorporin avui al Claustre de Doctors i Doctores de la nostra universitat, com a doctors *honoris causa*. El seu testimoniatge ens ha de fer reflexionar, entre altres coses, sobre la necessitat del coneixement transdisciplinari a l'educació universitària, que fa un moment reclamava.

Dono la benvinguda a la doctora Eliane Vogel-Polsky i al doctor John Elliott i els felicito en nom de la Universitat de Lleida, una universitat que està demostrant un elevat i enriquidor esperit crític, que vol estar implicada en l'avenç del saber des de posicionaments ètics, compromesa amb l'educació, amb el món del treball, amb la defensa dels drets de la persona, amb la cooperació internacional i amb la consecució d'una major justícia mundial.

És la nostra responsabilitat com a universitaris i universitàries saber aprofitar la relació que avui segelem amb la nova doctora i el nou doctor *honoris causa*, per aconseguir millor els objectius de la nostra institució.

Sieu benvinguts, doctora Eliane Vogel-Polsky i doctor John Elliott. Moltes gràcies.

HONORIS CAUSA

ALÍCIA DE LARROCHA DE LA CALLE

14 DE MAIG DE 2001

SALA D'ACTES DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Manuel Ballester Rodés

Magnífic senyor rector, excel·lentíssima Sra. Alícia de Larrocha, membres del claustre, senyors i senyores.

En un escrit de Joaquin Turina, reproduït en el programa del primer recital d'Alícia de Larrocha a l'Acadèmia Marshall quan la nena tenia 5 anys, es llegeix "Imagina quina va ser la meva sorpresa quan Frank Marshall em va presentar una mini figura humana en qualitat de presumpta pianista. I que fa aquesta nena?, vaig preguntar al Sr. Marshall, aquesta nena es diu Alicia de Larrocha" i des de l'edat de 26 mesos demostrà les seves aptituds cantant tot el que escoltava i tocant-ho al piano. Marshall va demanar que la portessin a la seva Acadèmia per examinar-la. Això va ser el juliol de 1927. Es tractava d'un cas excepcional i al començar el curs, al novembre, va iniciar la seva educació musical.

Alícia de Larrocha seu davant d'un instrument i comença a tocar pulcrament amb les seves petites mans però no arriba amb els peus dues obres de Granados. La música que toca en lògica i musicalitat sense que manquin els matisos expressius. No hi ha en la seva interpretació cap mena de captació, ni tampoc pressa, toca amb l'aplom d'una persona gran. Anys després el reconeixement a la labor de concertista brillant de la música clàssica, d'aquesta llavors nena de 5 anys, es materialitza en una llarga llista de premis rebuts en l'àmbit nacional i internacional, i per la seua incessant labor artística la qual després en farà menció.

Ara tirem enrere, situem-nos al principi d'aquesta història, i per això cal començar on avui som, a Lleida. A Lleida va néixer Enric Granados, l'any 1867, i amb ell un dels que a finals del segle XIX i primers del XX serà una de les persones més destacades d'aquest nucli de pianistes i compositors d'alt nivell artístic i interpretatiu que configuraran el panorama de la música espanyola per a piano. Granados es formà musicalment a Barcelona, a l'Acadèmia Joan Baptista Pujol, de la qual sorgiran els que després seran alguns exponents d'una escola pianística i de composició espanyola excepcional com Enric Granados, Isaac Albéniz, Joaquim Balasch, Ricard Vinyes i altres. A 15 anys, Granados guanya el premi d'interpretació de l'Acadèmia Pujol, i es perfila ben aviat una trajectòria pianística important. Les seves virtuts com a compositor es posen de manifest en la publicació a l'edat de 16 anys de les seves danses espanyoles.

La mort prematura del seu pare però ha canviat radicalment aquestes circumstàncies i l'empeny a utilitzar els seus dots interpretatius en cafès, reunions musicals i classes particulars per tirar endavant la seva família. Una beca li permet viatjar a París juntament amb altres components de l'Acadèmia Pujol el lleidatà i pianista virtuós Ricard Vinyes i Isaac Albéniz i allí coincideixen amb Manuel de Falla, Joaquin Turina, i Pau Casals. A París no sols divulguen la música espanyola per a piano, sinó que els compositors impressionistes francesos Debussy, Foret, Ravel i Satie en un període de canvi dels paradigmes de la música clàssica troben en aquests intèrprets catalans els mitjans idonis per donar a conèixer les seues innovadores obres. Granados coneix el treball de Goya a través de pintors espanyols que han detectat la capital francesa, la impressió de Granados és tal que decideix fer-ne una composició, *Las Goyescas*,

que trobarem de forma recurrent en la història que avui estem relatant. La tornada d'Enric Granados a Barcelona està envoltada per una aurèola que el llença a una carrera artística exitosa en escenaris nacionals i internacionals. El seu impacte en la música de la ciutat serà gran, en part gràcies a l'aparició d'un mecenes, el doctor Andreu famós per les seves pastilles que construeix una sala de concerts a l'avinguda del Tibidabo, a la que posa el nom de Sala Granados. Aquella sala esdevindrà un dels nuclis musicals més importants de Barcelona, i lloc de trobada dels compositors intèrprets europeus. La fama de Granados de pianista brillant, la seva trajectòria pedagògica i la necessitat imperiosa de mantenir als seus fills afavoreixen la decisió de crear una Acadèmia de música i així és com neix al 1901, ara fa 100 anys, l'Acadèmia Granados. És allí on el virtuosisme, les visites d'artistes de prestigi i el rigor pedagògic convergeixen en un ambient que combina la seriositat musical amb la il·lusió d'un projecte.

En l'art de la pulsació i l'ús dels pedals del piano és on s'amaguen un dels secrets d'expressió d'aquest instrument i aquesta inquietud expressiva es manifesta en la recent Acadèmia creada en forma del primer tractat editat a Espanya i escrit per Granados sobre l'ús del pedal al piano. En els papers d'aquella època es pot observar aquest èmfasi pedagògic en les nombroses anotacions que el mestre feia en les partitures i revela la seua preocupació constant pel fresseig.

Dels deixebles de l'Acadèmia Granados, sorgeix el segon protagonista d'aquesta història, Frank Marshall. Nascut a Mataró, fill d'un enginyer anglès i amb una facilitat pel piano tal que a 12 anys finalitza els estudis de l'instrument. A 17 ja és professor de l'Acadèmia Granados. El compositor l'anomena sotsdirector als 20. Granados i Marshall es converteixen en perfectes col·laboradors. Mentre que el primer es centra en la composició i la interpretació, el segon es dedica a la vessant pedagògica de l'Acadèmia. Es facilita d'aquesta forma l'activitat compositora de Granados, que es consolida definitivament amb la publicació del primer àlbum de *Goyescas*. Es presenta al Palau de la Música pel mateix Granados, ara fa 89 anys el 1911 amb aquesta partitura al cap d'un mes obté un fulgurant èxit a la Sala Pliel de París que això li obra la possibilitat de fer una versió orquestral de *Goyescas*. En aquell moment esclata la primera guerra mundial i és també quan Granados porta la versió orquestral de *Goyescas* al Metropolitan Opera House de Nova York on prepara la representació amb Pau Casals. S'estrena el 1916 i se'n fan 5 representacions. L'èxit obtingut serà però per l'atzar del destí, la desgràcia del compositor. Efectivament, una invitació a la darrera hora del llavors president dels Estats Units, per escoltar al compositor a la Casa Blanca, obliga a canviar els passatges de tornada a Barcelona en un viatge en el qual perdrà la vida després que el vaixell fou torpedinat al Canal de la Mànega.

En el context de desolació general en el món musical per la mort de Granados, Marshall agafa el testimoni de l'Acadèmia. Comença llavors un període de projecció internacional d'aquesta institució quan Marshall inicia gires arreu que el porten a conèixer els millors compositors i intèrprets del moment, els quals acull a Barcelona: Pau Casals, Manuel de Falla, Arthur Rubinstein, etc. Aquests personatges donen una mostra especial a l'Acadèmia, testimoni de la qual són la correspondència i fotografies de Marshall amb aquests personatges il·lustres penjades avui a les parets de l'Acadèmia. L'Acadèmia Granados convertida al cap de pocs anys després de la mort del compositor en Acadèmia Marshall, no sols s'ensenyava art, l'art de la interpretació al piano, sinó que es convertí en un centre artístic i cultural, en una desfilada constant de personatges del món de les arts i de la cultura. En la creació d'aquesta atmosfera destaca la figura de l'esposa del mestre Marshall, la senyora Teresa Gabarrús, persona culta, amb una especial estimació pel

foment de les arts. Ella va impregnar l'ambient de l'Acadèmia d'un plaer pluricultural, organitzant cursos d'instrucció literària, declamació, concerts, conferències, representacions teatrals i recitals de poesia.

És en aquest ambient tan especial que creix la nostra artista homenatjada d'avui. Ella ja voltava per l'Acadèmia a 3 anys mentre esperava que donés classe la seva tieta Carolina, pianista de l'Acadèmia. La primera impressió d'Alícia de Larrocha ha quedat reflectida en un paràgraf del llibre sobre l'Acadèmia Granados-Marshall, recentment escrit per la Mònica Pagès: “després d'una lliçó, llavors tenia 5 anys, el mestre Marshall em va dir, ara vull que estudiïs una obra del meu mestre, referint-se a Granados que segur que t'agradarà, escolta-la. Marshall va començar a tocar, semblava que els seus dits acariciessin les tecles, i va ser llavors davant l'aparent simplicitat d'aquella música, que se'm va obrir un món nou, de somni de poesia. En aquell mateix instant vaig tenir la sensació que aquella música formava part de mi i que mai més no seria capaç d'ignorar la seva influència”. La figura de Frank Marshall té un paper fonamental en l'orientació de la carrera de la nostra artista, persona que no tardà a ser la deixeble predilecta i que pogué heretar les darreres reminiscències de l'escola i estil d'Enric Granados.

S'ha fet menció del primer concert d'Alícia a 6 anys. Un any després, fa el primer recital al Palau de la Música amb obres de Bach, Beethoven, Mozart i Schumann i a partir d'aquell moment comença una carrera extensa i riquíssima. Tot plegat, s'atura brutalment amb el començament de la Guerra Civil Espanyola. L'Acadèmia, però, gràcies a les aportacions econòmiques de Marshall des de l'estranger on restà exiliat durant 4 anys, l'activitat musical que va seguir oferint concerts i l'activitat pedagògica continuada, es converteix en l'única institució musical que no cessa les seues activitats durant el període bèl·lic.

A la tornada de Marshall després de la Guerra Civil, la relació de Marshall i Alícia, és la relació de mestre amb la seva deixeble predilecta. Deixeble paradigmàtica de què significa l'escola de Granados, a través del mestratge de Frank Marshall, i que arriba a la seva màxima expressió a través d'un talent que sap sublimar la interpretació musical i l'exigència sonora del piano.

És per això que amb la mort de Marshall, l'any 1950, i per desig exprés del mestre, Alícia de Larrocha agafa el relleu de l'Acadèmia. Aquell mateix any es casa amb Joan Torra, pianista ell mateix, i persona que fou molt conscient de la vàlua artística de la seva dona a la qual va recolzar en tot moment en la seua carrera. Ben aviat l'Alícia ha de comptabilitzar l'activitat pedagògica amb les seues cada cop més freqüents gires europees. El debut als Estats Units és feu el 1954 amb la Filharmònica de los Ángeles i a partir d'aquell moment inicia una frenètica activitat interpretativa nacional i internacional amb quasi de 100 concerts anuals.

La gira als Estats Units l'any 1965 que ja venia precedida pels anteriors concerts, inclús per premis internacionals consolida definitivament la seua figura més enllà de les nostres fronteres i aboca un ampli reconeixement arreu.

En una primera etapa, la interpretació de la música espanyola per a piano té un gran ressò internacional. El comentari crític de Karen Rinstrom és molt revelador: “tenim la fortuna de tenir avui en dia una pianista que és la intèrpret de Granados de forma semblant al que Rubinstein fou per Chopin. La persona que va salvar al compositor dels seus intèrprets, que mostrà que les obres per a piano de Granados, no

són unes petites peces de saló, sinó composicions d'una rara profunditat i potència". De forma semblant, l'obra de l'altre geni de música espanyola per a piano Isaac Albéniz, assoleix el seu màxim nivell en mans d'Alícia de Larrocha que en escoltar, per exemple, la seua internacionalment premiada i del tot extraordinària interpretació de la Suite Iberia, música que la nostra intèrpret l'eleva a un art sublim i que col·loca al compositor entre els grans de la música clàssica.

La divulgació de la música espanyola a través d'una interpretació única implica però que ben aviat, després de superar el clixé de nena prodigi quan ja era una artista reputada, se n'hi posa un altre segon explica Xavier Montsalvatge, en el seu llibre autobiogràfic, la del seu encasellament com a millor intèrpret de la música espanyola per a piano. Tot i l'adjectiu laudatori i mereixedor d'aquest fet en un moment determinat això comportava la possibilitat de veure minvat el seu potencial artístic en l'expressió d'altres obres de música clàssica, que per altra banda, sempre van estar presents en els seus repertoris. La seva qualitat interpretativa però, acaba imposant-se a l'esmentat imatge de l'intèrpret de la música espanyola i transcendeix a altres compositors.

Les gravacions de concert per a piano de Schumann, la integral de concert per a piano de Beethoven, les sonates i concerts de Mozart en són un exemple. Només heu d'escoltar el disc dels concerts per a piano de Ravel, la potència, l'expressivitat, la riquesa de matisos d'una interpretació que ens captiva i ens trasllada a un món sonor que molt pocs intèrprets saben generar.

A partir d'un cert moment, tot sembla cristal·litzar un reconeixement universal del seu art i els premis es succeeixen: lazo de dama de Isabel la Catòlica, medalla de oro del mérito de las Bellas Artes, commandeur dans l'Ordre des Arts et des Lettres de París, Real Academia Bellas Artes San Fernando de Madrid, Premio Príncipe de Asturias l'any 1994, Real Academia de Bellas Artes de Granada, Premio de la Unesco, Fundación Guerrero de la Música Española o el darrer de l'any 2000 de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.

La trajectòria discogràfica d'Alícia de Larrocha no ha estat menys reconeguda: 4 premis Grammy en un període de 20 anys, 3 premis Edison, 2 Grand Prix du disque i el premi Franz Liszt de Budapest, entre d'altres. Més recentment Alícia de Larrocha ha vist com dos discs compactes de la seva música han estat inclosos en la col·lecció dels 100 grans pianistes del segle XX.

La pedagogia de piano de l'Acadèmia Marshall segueix simultàniament amb aquesta faceta interpretativa de l'artista i l'activitat docent deixa notar la seva influència en l'emergència de pianistes il·lustres en el nostre país: Rosa Sabater, Carlota Garriga, Maria Teresa Montes, Montserrat Santacana, Sofia Puig o Miquel Ferrer. El nomenament de Carlota Garriga, compositora i brillant pianista, a la qual jo vaig conèixer de molt jove a les reunions familiars, com a sotsdirectora de l'Acadèmia permeten seguir l'actualitat pedagògica d'aquesta institució en un ambient de rigor i a la vegada de gran volada artística.

Jo puc donar testimoni d'aquest ambient quan gràcies als estudis de la meva filla, em vaig incorporar, com alumne a l'Acadèmia. Ambient que inicia un crescendo quan corre la veu que vindrà l'Alícia per la masterclass que dóna als estudiants arreu del món. En el mateix lloc i en la mateixa decoració que van veure a les classes del mestre Marshall i on es pot copsar com una atmosfera de rigor expressiu que es

respira en les dilatades sessions magistrals de l'Alícia, genera l'estímul adequat per a la perfecció interpretativa pels alumnes de l'Acadèmia.

Acadèmia Granados-Marshall, cent anys d'escola pianística a Barcelona, aquest és el títol del magnífic llibre sobre els primers 100 anys de l'Acadèmia, escrit per la Mònica Pagès de forma exhaustiva, planera, entretinguda i molt reveladora de tot el procés social i musical d'aquest darrer segle al nostre país. Ella ha tingut la virtut i paciència d'ordenar, en bona part, la informació de la casa Museu, que és l'Acadèmia Marshall i que porta la visió global necessària per entendre la contribució d'aquest escola de pianistes al fet musical espanyol.

Centenari d'Acadèmia Granados-Marshall que per una felix coincidència aquests dies queda ben reflectit en una exposició commemorativa dels 100 anys promoguda per la mateixa Acadèmia i que podeu visitar només travessant el carrer, a la Casa de la Cultura. Com a part d'aquest aniversari, s'ha editat l'obra completa per a piano de Granados, revisada per Alícia de Larrocha que inclou una quantitat notable de partitures inèdites i de ben segur esdevindrà un clàssic. Es fa difícil pensar en una iniciativa més encertada per celebrar la fundació de l'Acadèmia.

La Universitat de Lleida també es vol sumar aquesta celebració de 100 anys de l'Acadèmia Granados-Marshall amb l'acte que avui ens porta aquí.

Aquesta Universitat data de l'any 1300 i fou la primera universitat de Catalunya i una de les primeres d'Europa. L'any passat se celebrà la cloenda del seu 700 aniversari, que s'ha estès durant 3 anys amb una sèrie d'activitats culturals i artístiques de tota mena, entre les quals la música ha estat un element destacat. De fet, l'acte d'avui no és un esdeveniment aïllat sinó a conseqüència natural d'una línia d'actuació en l'àmbit de la música que ha tingut diverses fites relacionades amb Granados.

La gravació integral de la seva obra de veu i piano, magníficament interpretada per Carmen Bustamante. L'edició dels escrits musicals de Ricard Vinyes i l'encàrrec que la Universitat féu al compositor Albert Guinovart de revisar la partitura de la versió operística de *Goyescas*, tot complint el desig del compositor. Obra que s'enregistrà i estrenà a l'Auditori Enric Granados d'aquesta ciutat amb motiu de l'inici dels actes commemoratius del 700 aniversari de la Universitat.

La coherència d'aquesta línia d'actuació de la Universitat de Lleida envers l'obra de Granados ens porta a l'acte d'avui. En una manifestació d'estimació per la seva música, en forma de reconeixement al màxim nivell de la seua intèrpret més brillant, Alícia de Larrocha. Amb aquest acte ens volem sumar a les moltes manifestacions nacionals i internacionals d'admiració a la seua labor i la genial interpretació de la música per a piano en general, i de l'espanyola en particular.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec de la Sra. Alícia de Larrocha de la Calle

L'excel·lentíssima senyora Alícia de Larrocha de la Calle interpreta al piano dues peces de l'obra d'Enric Granados: *Danzas Españolas, número 1 (Galante o Minueto)* i *Goyescas (Quejas o La maja y el ruiseñor)*.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Jaume Porta Casanellas, rector de la Universitat de Lleida

Excel·lentíssima senyora Alícia de Larrocha, Excel·lentíssim senyor Josep M. Pujol, president del Consell Social, autoritats, claustrals, doctors i doctores, professorat, membres del PAS, estudiantat, amics i amigues, tots,

El mes de desembre proppassat teníem previst realitzar l'acte d'avui. Estava plantejat com el tancament de l'any del 700 aniversari de l'inici de les activitats acadèmiques de l'Estudi General de Lleida. Malauradament, per qüestions de salut, no va poder ser. Ens alegrem de la total recuperació de la senyora Alícia de Larrocha, a qui agraïm la seua amabilitat en haver volgut acceptar aquest reconeixement a la seua tasca en el camp de la interpretació musical i la docència. La senyora Alícia de Larrocha ha portat arreu del món el nom de Catalunya i de músics tan importants com Enric Granados, nascut a Lleida, i a qui hem vinculat a la nostra Universitat al voltant de la seua obra *Goyescas*, amb motiu de la Commemoració del 700 Aniversari.

M'he referit a tancar l'any del 700 aniversari de l'inici de les activitats acadèmiques de l'Estudi General i no de la Commemoració, perquè els darrers actes de la Commemoració del 700 aniversari seran, junt amb el d'avui, l'exposició *Deu artistes al voltant del 700 aniversari*, que s'inaugurarà el pròxim 25 de maig, i la inauguració de la primera fase de la Biblioteca del 700 aniversari, l'any vinent. Aquestes actuacions, al igual que moltes altres, serveixen per reiterar que en plantejar la Commemoració del 700 Aniversari, en cap moment s'ha practicat un il·lusionisme estèril, sinó propòsits que han esdevingut realitat, demostrant una ferma voluntat d'integrar persones, de sumar voluntats i esforços, amb eficàcia, realisme i sempre tocant de peus a terra.

En relació a l'acte d'avui, voldria destacar que el nomenament atorgat a la senyora Alícia de Larrocha com a doctora *honoris causa* i l'acte d'investidura fan que una persona rellevant i prestigiosa per la seua trajectòria personal passi a formar part del Claustre de doctors i doctores de la Universitat de Lleida, la qual cosa representa un enriquiment intel·lectual per a la nostra institució.

Del simbolisme de l'acte voldria destacar que el rector, en demanar jurament o promesa a la nova doctora, l'invita a acceptar de bon grat el compromís de contribuir al desenvolupament i al progrés intel·lectual de la Universitat de Lleida, quan se li demani. Com a universitaris i universitàries és la nostra responsabilitat no malbaratar aquest valor i saber aprofitar en el futur la relació que avui segellem amb la nova doctora, per aconseguir els millors objectius de la nostra Universitat.

No voldria deixar passar una ocasió com la d'avui per fer esment de la situació en què es troba la Universitat en aquests moments. Estem davant l'anunci d'una nova llei d'Universitat. Podria ser bo recordar algunes de les paraules de qui va ser rector de la Universitat Autònoma de Barcelona a l'època de la

Generalitat Republicana, de 1933 a 1939, el Dr. Pere Bosch-Gimpera, adreçades als joves de Catalunya. Aquest català universal, que ha estat una de les grans figures intel·lectuals del segle XX, en les seues *Memòries*, publicades per Edicions 62 l'any 1980, afirma "...entre els ideals de la meua generació hi havia el que Catalunya tingués la seva Universitat, que esdevingués el fogar de la cultura catalana, al nivell de les universitats modernes, de cara a l'esdevenidor, una universitat que conegui el país on està enclavada".

Bosch-Gimpera recordava que la llei Moyano de 1857 havia produït una assimilació a les altres universitats espanyoles dels intents d'universitat catalana, i que amb la Renaixença s'intensificà la lluita per la universitat. Des de principis del segle XX —cal recordar que el Primer Congrés Universitari Català se celebrà el 1903—, a poc a poc va anar sorgint l'ideal de l'autonomia universitària, adreçat a la renovació de la institució, el que hauria d'arribar a quallar en crear-se la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1933.

Algun dia caldrà reconèixer que la Llei de Reforma Universitària de 1983 ha estat una llei que ens ha permès gaudir d'un grau d'autonomia molt notable i ha fet possible crear un nou esperit a la Universitat. Però, la percepció a què hem donat lloc les universitats amb certes maneres de fer sembla permetre explicar, que no justificar, la voluntat actual de fer més política universitària amb la nova llei. Dóna la sensació que estem entrant en una etapa que podria caracteritzar-se per una tendència vers un major control central. No s'hauria d'oblidar, tal com afirma Manuel García Morente en el seu escrit sobre *Autonomia universitària* publicat l'any 1918, que la política universitària es fa sempre a costa de l'autonomia universitària.

És per això que és bo donar a conèixer o recordar algunes de les fites importants aconseguides en el món universitari. Així, que la representació de l'estudiantat en el govern de la universitat va ser introduïda a les conclusions del Segon Congrés Universitari Català, que va tenir lloc l'any 1918 i que va ser presidit per August Pi i Sunyer. També cal recordar que en instaurar-se la Segona República, el ministre Marcel·lí Domingo creà la primera càtedra de Filologia Catalana en una universitat espanyola, inexistent fins aleshores, i nomenà Pompeu Fabra per ocupar-la. Aquella universitat era la Universitat Autònoma de Barcelona. És en aquell moment també quan es va admetre l'ús oficial del català a la universitat i, per primera vegada, el rector va ser escollit pel Claustre. L'autonomia concedida en aquell moment va permetre crear els ensenyaments de les disciplines de la cultura catalana.

Amb el canvi de llei que ara se'ns anuncia, no s'haurien de deixar perdre ni les fites aconseguides, ni els ideals de què parlava Pere Bosch-Gimpera, és a dir, una universitat catalana innovadora. Aquest ideal l'hem de mantenir i l'hem de portar a terme tot demostrant responsabilitat, maduresa i un tarannà constructiu, per fer-nos mereixedors de l'autonomia que reivindicuem i per seguir fent progressar el país amb volada i projectant la mirada cap al futur.

Retornant a la litúrgia d'avui, l'acte d'investidura d'un doctorat *honoris causa*, direm que aquest representa el manteniment de la tradició universitària, però és alhora un signe de la voluntat de compromís amb el món exterior, la voluntat d'anar més enllà de l'entorn immediat.

Moltes gràcies i les meues felicitacions a la nova doctora *honoris causa*.

HONORIS CAUSA

MIQUEL BATLLORI MUNNÉ

23 DE MAIG DE 2002

BASÍLICA DE SANTA MARIA DEL MAR DE BARCELONA

Les Juntes de Govern de les Universitats d'Alacant (21 de novembre de 2001), Autònoma de Barcelona (26 d'abril de 2002), Barcelona (29 d'abril de 2002), Girona (14 de febrer de 2002), Jaume I de Castelló (25 de març de 2002), Lleida (21 de maig de 2002), Politècnica de Catalunya (15 de maig de 2002), Pompeu Fabra (20 de març de 2002), Ramón Llull (25 d'abril de 2002), Rovira i Virgili (9 d'abril de 2002) i el Consell de Direcció de la Universidad de Vic (17 d'abril de 2002), van acordar concedir el grau de doctor honoris causa al Pare Miquel Batllori i Munné en reconeixement als mèrits que concorren en la seua trajectòria acadèmica i professional.

LAUDATIO

A càrrec del Sr. Martí de Riquer Morera

Eminentíssims Senyors, Magnífics Senyors, Excel·lentíssims Senyors, senyores i senyors.

Parlar del Pare Batllori és d'una banda fàcil i d'una altra banda difícil. És fàcil quan un coneix part de la seva ingent obra i disposa d'unes quatre hores per poder exposar-la succintament, però és difícilíssim, senyors, en un acte com el d'avui parlar del pare Batllori amb una extensió que ha de ser limitada per la llargada d'aquest acte. Em limitaré, doncs, a assenyalar alguns aspectes de l'obra del pare Batllori.

El pare Batllori, *maestro di color che sanno*, és el nostre mestre, el mestre de moltes generacions. És un erudit que sempre ha publicat estudis i llibres seriosos amb àmplia bibliografia, amb riquíssima documentació, molt sovint inèdita; que ha tractat temes molt elevats, temes que van de cara a l'especialista i, malgrat tot, aquí veiem aquest suprem cas. El pare Batllori, que mai no ha publicat un llibre de popularització, que mai no escriu a la premsa, té una sèrie d'entusiastes, com podem veure ara, que realment no crec que cap altre erudit, cap altre savi com ell hagués aconseguit en vida aquesta magnífica acceptació per part d'una societat que l'estima i el segueix.

Professor des de molt jove, va estudiar la carrera a la Facultat de Filosofia i Lletres, com es deia aleshores, de Barcelona; on va tenir grans mestres, que ell recorda de tant en tant; grans companys, que van ser tan importants com Jaume Vicens Vives; va fer uns estudis molt seriosos, després va ingressar a la Companyia i va seguir els estudis a Roma. Fou professor de segon ensenyament, d'Història, a la ciutat de Mallorca, de la qual conserva un gran record, i això li va donar un contacte amb una joventut, una joventut encara no universitària, una joventut que es preparava per a la universitat. Allà va ensenyar Història, i després el seu mestratge seguí a la Gregoriana de Roma explicant Història Moderna.

Home políglot, escriu i parla perfectament castellà, català, italià, francès, anglès; escriu i parla també l'alemany. Evidentment, sap grec i sap molt llatí. El pare Batllori és una de les persones que al nostre temps ha pronunciat una conferència improvisada, sense papers, en correctíssim llatí, en un llatí perfecte, segons m'asseguraven autèntics llatinistes que el van escoltar. És una meravella i explica moltes coses: explica la seua intuïció, el seu sentit de la història, aquella força que dona la llatinitat. Confiam que les nostres autoritats acadèmiques esmenen els errors que van cometent fins ara, apartant el llatí de l'ensenyament secundari i de l'ensenyament universitari. Si ho segueixen fent, actes com aquest, en honor d'un gran savi com és el pare Batllori, no els podrem celebrar mai més.

El pare Batllori ha rebut una quantitat d'honors de tota mena. Seria llarg i no me'n recordaria de tots: el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, Premi Príncep d'Astúries, Premi Menéndez Pelayo... El pare Batllori és membre de moltes acadèmies: la nostra Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona s'honora de tenir-lo com a acadèmic honorari. És el numerari més antic de la Real Academia de la Historia, i per

a Batllori en aquest moment jo no puc evitar una parencia, no puc evitar fer una cosa que no és molt correcta. Jo també sóc el numerari més antic de la Real Academia Española, i ho dic no per meritat, sinó perquè és una cosa més que m'agermana al pare Batllori.

El pare Batllori, barceloní nascut a la plaça de Catalunya, té estudis de tota mena i de diferents facetes en la història i en la cultura. Podríem anar des de les cultures sud-americanes fins a Baltasar Gracián, el gran escriptor aragonès. Però aquí són les universitats de les terres de la nostra llengua que volen tenir-lo a llurs claustres com a doctor *honoris causa*.

Evidentment, ha fet per la cultura de cada una d'aquestes tres zones que es troben aquí presents, ha fet notables contribucions, notables aportacions. Al Principat de Catalunya li hem d'agrair molts estudis sobre temes privativament catalans. Van ser notables els seus estudis sobre Bernat Metge, el nostre gran humanista de finals del segle XIV. Estudis notables, vistos no des del punt de vista del romanista, que pot tenir uns límits més estrets, sinó de l'home que té unes humanitats estudiades a Roma i que l'ha aplicat en tants aspectes de la cultura universal. Va definir molt bé l'humanisme de Bernat Metge. Val a dir que filòlegs joves es van mostrar en desacord amb les opinions del pare Batllori sobre l'aspecte humanista de Bernat Metge. Però recentment llegia jo alguns llibres d'aquests filòlegs joves, que anaven en el fons contra el pare Batllori, i arribava a la conseqüència que li donaven tota la raó, que per altres camins anaven a parar a aquest concepte de Bernat Metge que el pare Batllori tingué tan exacte; és a dir, jo diria que Bernat Metge fou un humanista que tingué la desgràcia de néixer a finals del segle XIV en comptes de néixer a mitjans del XV, però ningú no li hauria discutit el seu caràcter d'acció humanista.

Molts altres autors catalans i figures catalanes ha estudiat el pare Batllori en el transcurs de les seves llargues recerques. Recordem, per esmentar-ho, els seus estudis sobre el cardenal Vidal i Barraquer; és a dir, que tant estudia catalans del segle XIV com catalans del segle XX. He volgut citar tots dos casos, Bernat Metge i cardenal Vidal de Barraquer, perquè imagineu quina diferent actitud la d'un erudit davant d'aquests homes tan diferents. No tan sols hi ha una bibliografia completament diversa, sinó un ambient, una manera d'enfocar el problema. És a dir, el pare Batllori sap situar-se perfectament en un moment o un altre com un historiador pel qual no té misteris en col·locar l'antigor i l'època contemporània davant de nosaltres.

El Regne de Mallorca li deu importantíssims estudis sobre Ramon Llull. Sempre hi ha hagut lul·listes, realment el lul·lisme és una matèria com el Ramon Llull mateix; sempre n'hi ha hagut, modernament, gràcies a Déu, n'hi ha hagut de molt bons. Però entre ells cal destacar el pare Batllori perquè ha donat unes visions tan clares, tan comprensives, de l'obra d'aquest gran escriptor mallorquí que no es troben en altres. Per exemple, el pròleg que va fer a les *Obres selectes* de Ramon Llull de l'Editorial Selecta o el pròleg que va fer a una edició de luxe de la *Vida coetània* de Ramon Llull, són unes visions sintetitzades. Sovint veiem el disbarat de gent que fa resums de cosa que no ha estudiat a base de coneixements aliens. Aquell que fa un bon resum és aquell que s'ha fet especialista, és a dir, que parteix d'uns coneixements amplis. I són nombroses les contribucions del pare Batllori als escriptors del Regne de València. Són nombroses. València té molt que agrair al pare Batllori.

El pare Batllori ha deixat ben demostrat, d'una manera que ha sigut incontestable, que el gran metge i filòsof Arnau de Vilanova fou valencià, i no provençal, com sostenien alguns teòrics francesos. El pare Batllori ha estudiat molt encertadament la figura de Joan Lluís Vives, aquest humanista valencià de renom universal, de respecte, tan respectable com un Erasmo o un sant Tomàs Moro.

El pare Batllori sobretot —i això ho sabem tots— és el gran especialista de la família Borja. Els seus estudis sobre els Borja es basen en una riquíssima documentació; de vegades és d'arxiu, com dels arxius del Patriarca de València; de vegades dels arxius de la Vaticana, després de la lectura d'infinits documents que de vegades col·lateralment arriben fins als Borja, i això li ha permès de fixar unes relacions genealògiques i familiars que es poden donar com a certes, i interpretar, com a historiador consciencios, el que significa la família Borja en aquella Roma del Renaixement, on catalans i valencians eren tan mal vistos, però que també els altres eren tan llicenciosos i tan immorals com podem dir dels Borja. Però això no és el que hem llegit de la família, això és el que hem llegit del Renaixement italià. Els seus estudis sobre els Borja molts de vosaltres els coneixeu, perquè és la cosa que més ens atreu del pare Batllori, perquè ha agafat un tema on la pseudohistòria, l'antireligiositat, la religiositat exagerada i tants altres extrems n'havien fet un mite, o bé una rondalla. Ell ho ha vist com a historiador. Ara mateix em diuen que es publica el diplomatarí dels Borja, que fa tants anys que es treballa, i que esperem llegir, i estudiar, i repassar amb molta atenció. El pare Batllori aconsegueix amb uns llibres que podrien semblar eixuts o documentals; amb dades i documents ens atreu als Borja. Els veiem, els podem seguir, comprenem el que pensaven, el que volien. Una de les més grans sorts de la meua vida va ser visitar el Vaticà guiat pel pare Batllori. No sabeu el que és visitar les sales dels Borja guiat pel pare Batllori, que et diu: "Aquí estava Cèsar tal dia, per aquí va sortir Lucrecia, des d'aquesta finestra Miquelet Corella va llançar un arcabussàs contra un altre...".

Aleshores veus que el pare Batllori ha escrit la Història, que ha evocat el passat, però també el viu, el viu extraordinàriament. Ciceró escriví aquell llibre *De senectute* o *Cato Maior, civile senectute*, on feia el gran elogi de la vellesa en la figura de Cató major. Gran polític, gran militar, gran escriptor, mostrava el paradigma de la *gravitas* romana, de l'ancià que aconsella, que dóna exemple, que guia; de l'ancià que amb els seus records il·lustra els joves, que encara és capaç d'exposar amb una claredat de ment extraordinària unes veritats essencials i, sobretot, d'adoctrinar. Senyors, quan Ciceró va escriure això Marc Porci Cató tenia 83 anys. Oh, si hagués trobat un savi de 10 anys més, com el pare Batllori, què hauria dit Ciceró? En fi, pare Batllori, moltes gràcies per ser com és, moltes gràcies per tantes coses que ens ha ensenyat, moltes gràcies a l'il·lustre professor, al gran historiador, a l'exemplar sacerdot.

Moltes gràcies, senyors.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. Miquel Batllori Munné

Molt honorable Senyor President de la Generalitat de Catalunya, Eminentíssims Senyors Cardenals, Arquebisbe de Barcelona i Archivero-Bibliotecario de la Santa Iglesia Romana, Excelentíssima Señora Delegada del Gobierno español en Catalunya, Excel·lentíssims i Reverendíssims Senyors, Arquebisbe-Primat de Tarragona, Senyor Bisbe, i Reverendíssims Abats, Honorable Senyor Ministre d'Afers Estrangers del Principat d'Andorra, Honorables Consellers de la Generalitat de Catalunya, Excel·lentíssim Señor Consejero de la Diputación General d'Aragón, Honorable Conseller de Cultura del Govern de les Illes Balears, Il·lustríssims Senyors Alcaldes de les ciutats borgianes, de Gandia i de Xàtiva, Il·lustríssims Senyors Regidors, Excel·lentíssims i Il·lustríssims Senyors, Col·legues, Senyores, Senyors.

Després d'haver-vos saludat molt sincerament, ací, en aquesta basílica propera al nostre mar, i avui, en aquest acte, tant imprevist com immerescut, haig d'agrair-vos també, a tots, la vostra presència, però principalment als qui, pels càrrecs que teniu, sou els representants de tota la nostra societat. D'una manera molt especial haig de palesar el meu més pregon i més sincer agraïment als presidents de comunitats autònomes per llur presència en aquesta basílica i, en primeríssima línia, als dos cardenals de l'Església que ara ens honoren. I no pas per llur protocol·lària distinció de Prínceps de l'Església —cosa tan anacrònica després del Concili Vaticà II— sinó perquè l'un d'ells és el cap d'aquesta església local de Barcelona que ha fet possible tal aplegament de gent en una basílica dedicada a Santa Maria del Mar, de la Mar Mediterrània que ha unit els nostres pobles de la Corona d'Aragó amb tots els altres abocats a les mateixes ribes; mentre que el cardenal Arxiver i Bibliotecari de la Santa Seu representa ací alhora la catolicitat de l'Església i de la seua cultura.

Dirigiéndome ahora más en particular al Señor Cardenal argentino que ha venido a compartir esta fiesta convivencial —en su triple sentido: religioso, humano y cultural— no puedo presentarle, ni puedo darle, excusas por hablar hoy y aquí en catalán. Ella es, estatutariamente, la lengua propia de este país y nuestra primera lengua oficial. Por esto echaré mano de ella en este acto solemne, a pesar de tener todos una lengua que compartimos, que además es mi lengua familiar, la primera que oí, de labios de mi madre, nacida en la calle de Paula, en la vieja Habana, junto a la casa, ahora museo, del poeta y héroe nacional de Cuba, José Martí, de familia valenciana. Ni puedo olvidar tampoco, ahora, que, diez años antes de que me acogiese en Madrid la Real Academia de la Historia, la homóloga Academia Nacional Argentina de la Historia, dirigida entonces por el mítico doctor Ricardo Levene, me invitaba a ocupar un puesto en ella como académico correspondiente en Roma. De hecho lo ocupé ya entonces en Buenos Aires a fines de 1948, en la sede académica porteña, sita entonces en la casa-palacio del general Mitre, junto a la famosa calle Florida, resonante de viejas pependencias literarias, y al típico hostel Yaceyú, de nombre jesuítico y de renombre sanmartiniano.

Todo ello me hubiera movido, y no sólo por deferencia protocolaria, a hablar hoy en castellano, si no se hubieran interpuesto largos decenios en que la lengua de mi cultura connatural —no mi lengua familiar como ya he explicado— estuvo brutalmente proscrita. Aquí, *intelligenti pauca*. A buen entendedor, pocas palabras.

Pero hoy Vuestra Eminencia viene en nombre de la Santa Sede, y me trae un galardón pontificio tan inesperado como agradecido. De gran y especial valor para mí, por traérmelo el Cardenal Archivero y Bibliotecario. Cuando llegué a Roma, en 1947, tenía ese cargo Giovanni Mecati, así, sin ningún título. Porque aquel hombre, más sabio que cualquier cardenal sabio del Renacimiento, se pasaba el día en su despacho de la Vaticana. Siempre *in nigris*, en terminología protocolaria, sin un botón ni un hilo rojo, iba a buscar sus libros en su biblioteca, y, cargado de ellos, cedía siempre el paso a cualquier joven investigador. Ello me impresionaba tanto como su inmenso saber. Cinco años más tarde, apenas vuelto del primer largo viaje interamericano, solicitó mi adscripción a aquella su Biblioteca Apostólica Vaticana. La Providencia, luego, me fue señalando otros caminos, que han sido también buenos, y tal vez mejores. Sólo Dios lo sabe.

Con vuestra venia, pues, Eminentísimo Señor.

Quan ara fa just cinc anys, després de mig segle exacte de vida romana, vaig tornar a Catalunya per a morir-hi, diverses entitats culturals de Barcelona organitzaren diferents simposis amb la proa dirigida al meu ja imminent norantè aniversari (començaren l'Institut d'Estudis Catalans i la Reial Acadèmia de Bones Lletres, seguí el Consell Superior d'Investigacions Científiques —el més puntual i precís— i l'1 d'octubre, la xarxa universitària Institut Joan Lluís Vives clogué l'any, que fou encara perllongat amicalment i generosa per altres entitats. En cadascuna d'aquestes recorrences, jo presentia, i a vegades ho explicitava, que era com un preludi del meu traspàs.

Ara ja he dictat, en els meus Records, que he anat tirant, tota la vida, mercès a un humorisme transcendental. No pas un banal humor negre, sinó transcendental, tant davant les paradoxes de la vida humanal com davant la imminència de la post-vida espiritual. Però ara també, ací, s'ha escolat la paradoxa: m'heu preparat, vivint i vivent encara, un funeral de luxe, molt més que de primera.

[...]

Durant la meua juvenesa, el contrast social era encara més gran en els enterraments. El més luxós —rarament vist, però— era el de trenta-sis cavalls apariats arrossegant la carrossa del mort, i el nombre corresponent de sacerdots era el mateix que el dels equins, més un. Per això els pares deien a un fill poc estudiós: —Què en duràs pocs, de capellans, a l'enterro—. Avui, en el centenari de la mort de mossèn Cinto Verdager, cal recordar que ell en haver-li calgut abandonar el palau Moja (llavors, palau Comillas) i recalcar a la parròquia de Betlem (la del meu bateig), davant per davant a la Rambla, completava els seus limitats recursos amb els honoraris d'acompanyar els morts pel carrer.

No crec que, a Barcelona, s'haguessin mai trobat tantes universitats, més tres que ja s'han anticipat i dos que s'hi adhereixen, per celebrar un solemníssim funeral *corpore uiuente et insepulto*, amb dos carde-

nals, dos arquebisbes, un grapat de bisbes, abats, i capellans a desdir. No voldria pas que aquest tan alt nombre de clergues, en un funeral en vida, suscités, ara, les mateixes reaccions negatives de fa just un segle, el que ens allunya, i ens acosta, al tumultuós i anticlerical enterrament de mossèn Jacint Verdaguer; el capellà rebel, llavors; el nostre poeta nacional, ara; ja aleshores, poeta discutit; recuperat i re-admirat més tard; i sempre un fiblant estímulo a un humorisme transcendental, en el doble sentit —humà i filosòfic alhora— que he donat sempre a aquest mot. Un mot que, en el nostre cas, ha esdevingut paraula; una paraula sempre tan rica de significances, i ací, ara, també de significacions.

En recurrences anteriors, quan només una institució universitària m'honorava adscriuint-me *ad honorem* entre els seus doctors, era fàcil de trobar qualche argument a desenvolupar, en el discurs de regreiciament, en relació amb la ciutat que m'acollia, fos la Universitat de València, o la Facultat de Teologia de Barcelona, ja es tractés de la Universitat de les Illes Balears o de la secció ceriverina de la UNED, la Politècnica de València o la Universitat de Comillas-Madrid.

Però no m'és pas possible de seguir aquest camí ara, quan ultra la Universitat d'Andorra, l'Oberta de Catalunya i la Internacional de Catalunya, que s'hi adhereixen, són onze les universitats que han volgut organitzar aquest acte, el qual, si no fos universitari, podríem qualificar de tumultuós. Hauré de limitar-me a insinuar només la temàtica, única o plural, que en cada cas concret, o en cada grup dual o triple, m'hauria plagut d'exposar.

A Alacant, m'hauria abellit a tractar com, al darrer terç del set-cents, entre els jesuïtes exiliats a Itàlia per Carles III, emergí ben prest un equip provinent de l'antic Regne de València, "dellà lo Xúquer", les comarques que ara, més o menys, constitueixen la província alacantina. El cap de colla era sens dubte l'abate Joan Andrés, de Planes. Ell i el català Joaquim Pla, tot partint de la unitat errònia de l'occità, aleshores dit comunament provençal, amb la llengua de Catalunya, València i les Balears, propugnaren i propagaren Europa enllà, damunt la base sobretot de l'austriacista gironí Antoni Bastero i de la seua Crusca provenzale, l'origen catalanoprovençal de tota la rima poètica europea. En el decenni dels seixanta, vaig tractar prou extensament l'estat de la qüestió llavors; ara, a Alacant, m'hauria plagut d'examinar els avenços que la lingüística romànica i l'aràbiga hi han fet aquests darrers quaranta anys. I, passant a l'època contemporània m'hauria agradat també d'aportar una qualificada testimoniança oral dels dubtes que tingué el bisbe d'Oriola, Francisco Javier Irastorza Loinaz, si havia d'adherir-se o no a la Cruzada, el 1936 i 37, ell, tan sensible a la sensibilitat dels més pobres. Al final s'hi adherí, entrà a l'Espanya franquista, i, retornat al seu bisbat, el seu butlletí diocesà ens el presenta com un moderat bisbe tradicional, ni triomfal ni nacionalcatòlic.

A la Universitat Autònoma de Barcelona, i a la de Barcelona, la meua, no hi hauria pogut repetir el que ja n'he dit, en llibre, articles i entrevistes. Però hauria volgut explicar què volia dir, quan a Barcelona, a Catalunya, arreu d'Espanya, i d'Europa, a ambdues Amèriques, afirmava que, malgrat de ser nat al número 2 de la plaça de Catalunya, sempre m'havia sentit més català que barceloní. Fóra una transposició del retrat que de mi feia un amic carlí, historiador de les idees polítiques, amic i admirador també de Jaume Vicens i Vives: "Usted es un español desde Cataluña, como tiene que serlo, y no de otra manera." Aquella dita meua no s'oposava a ser un català des de Barcelona —amb més precisió, des de la plaça de Catalunya, des de la dreita de l'Eixample i des de Sant Gervasi, successivament—, ultra que tota la prime-

ra etapa vital, la més decisiva, va néixer i cresqué en aquesta ciutat on ara ens trobem. Recordar-ho, des dels meus quasi noranta-tres, fóra un episodi de petita història contemporània que ja he esbossat en el llibre quasi memorialístic a què ja he al·ludit, i que, difós ja en català i en espanyol, espero que també ho serà prest en italià.

Ací, en una basílica de Santa Maria sota el títol del Mar, vull recordar només la meua descendència directa per via paterna d'un navegant i navilier d'Alfons el Magnànim que tenia el port veí com la seua base de comerç. Això sembla lligar bé amb el fet que la penúltima baula d'aquella descendència fos un indiano, que d'ací partí i ací retornà, i que hi travà una íntima amistat amb un catedràtic de grec pertanyent a una gran família de banquers, els Garriga-Nogués. No eren dues famílies d'industrials i de polítics sinó de comerciants i de financers, que també passaven, com tants d'altres barcelonins i catalans, per aquest port de Mar, amb una majúscula pariona a la qual donem a Santa Maria en aquesta catedral de la Ribera.

A la Universitat Jaume I, en la capital de la Plana Alta del País Valencià, hauria evocat el record amical de Felip Mateu i Llopis, historiador valencià i catedràtic de la Universitat de Barcelona. Personatge una mica complex, car d'una banda no acceptava d'estendre la cultura catalana postrenaixentista al regne de València, i, de l'altra, no solament defensava, contra alguns indoctes compatricis seus, la unitat de la nostra llengua, sinó que s'indignava davant els primers intents d'esquarterar la tradicional diòcesi de Tortosa, perquè era la perpetuació vigent i vivent de la tribu ibèrica dels ilerconvons. Només que la Història tan sols hi havia deixat una unió de demarcació eclesiàstica, en què cabien persones que es regien pels Furs de Tortosa o per altres drets forals del regne d'Aragó, pels Furs de València (ara els tenim en una edició crítica exemplar) o pels drets feudals del ducat de Sogorb, repoblat per aragonesos sota la semisobirania feudal d'una estirp legítima dels reis d'Aragó. I encara m'hi hauria temptat d'anar percaçant les viles, poblats i llogarets de les actuals comarques castellonenques, on des del segle XIII —s'havien establert algunes línies de Borges aragonesos, sovint difícilment destriables del cognom Bòria de Catalunya.

Més incerta encara hauria estat la tria si hagués hagut de parlar avui a la Universitat de Lleida, indubtablement la primera, quant al temps, de Catalunya i de tota la Corona d'Aragó hispànica. Però en un altre lloc més avinent m'havia proposat la qüestió —a aprofundir encara— si la primerenca concessió a la Ciutat de València —escric Ciutat amb majúscula, tot referint-me al municipi— per part del Conqueridor no era un reflex ben conscient, en la consciència dels seus dos avis, de la importància de posseir un Estudi General en llurs Estats: em refereixo al d'Ais, creat pel rei Alfons II d'Aragó (I com a comte de Barcelona i de Provença, l'actual d'Ais-Marsella, una de les universitats més antigues de França), i al de Montpeller, erigit per Guillem VIII, pare de la reina Maria: la seua conversió en universitat pontifícia, a mitjan segle XIV, quan aquella senyoria ja estava del tot desvinculada del regne de Mallorca, amb una butlla adreçada al rei de França, sense cap al·lusió al bisbe de Magalona, ens fa veure que la cosobirania d'aquest amb els senyors de Montpeller ja s'havia començat a esfumar. I alhora es podria obrir la qüestió de les coincidències i les dissemblances amb la cosobirania de Montpeller amb el pariatge d'Andorra entre el bisbe de la Seu d'Urgell i el comte de Foix. Ara i ací em basten aquestes lleus insinuacions.

En l'ordre alfabètic, hauria hagut de referir-me, primer, a la Universitat de Girona, però la coincidència d'alguns dels seus temes problemàtics amb els de la Politècnica de Barcelona m'ha mogut a projectar ensems alguns temes coincidents, tots ells en relació amb les ciències físicomatemàtiques i mèdiques.

Deixant ara tranquil mestre Arnau de Vilanova, el primer canvi de mil·lenni, coincidint amb el pontificat romà del monjo Gerbert d'Orlhac (d'Aurillac en francès) amb el nom de Silvestre II, ha emmenat a replan-tejar l'antic problema de la dependència de la seua ciència nova respecte a la ciència hel·lenoaràbiga, del seu problemàtic viatge a Còrdova, i de repropolar la vella hipòtesi de Beer a favor de Ripoll amb altres contactes més documentats —però més vàlids també en el procés de la transmissió de les ciències?— amb el bisbe Ató de Vic, el prerestaurador de l'arxidiòcesi de Tarragona, i amb el seu amic Gotmar, bisbe de Girona, després. Més endavant, aquells primers intercanvis científics cristianoaràbics s'ampliaren força rere la conquesta dels regnes taifes de Mallorca i del País Valencià i amb la presència de jueus una mica pertot, la qual cosa coadjuvava a la creació d'uns alts ambients científics en totes les terres de la nostra Corona d'Aragó. Això féu avançar el comerç marítim, propicià l'expansió dels mallorquins a les Canàries i la possibilitat, al final del Quatre-cents, dels viatges transoceànics. És el que Charles Verlin-den, molts anys director de l'Institut belga de Roma, anomenava precedents medievals de la descoberta d'Amèrica, i que just m'havia estat llegut d'evocar en les commemoracions de 1492-1992, tant en el Vell com en el Nou Món.

Prou sé que la Universitat Pompeu Fabra no és solament filològica. Hi tinc alguns amics que hi ensenyen història general, filosofia i història de la cultura. Però allà hauria hagut de parlar de l'única trobada que hi vaig tenir, un capaltard d'un dia rúfol de tardor, a Prada de Conflent. Just després de parlar llargament amb Pau Casals vaig haver de fer a Tolosa alguns encàrrecs personals de l'Institut d'Estudis Catalans, el mateix any que ell havia de morir, el desembre de 1948. Aquells encontres s'esdevingueren en un període dedicat a les meues recerques sobre la guerra de 1640, als arxius de Perpinyà. Ara hi hauria recordat també que mestre Fabra, com al meu temps només li deien els estudiants més pedants, abans de partir cap a Agullana, camí cap a l'autoexili a la Catalunya Nord, havia residit un temps en una casa d'estiueig que s'havia fet un dels socis de l'avi Munné a l'Havana, exactament igual a la d'aquest. També hi hauria explicat més a pler que durant la meua primera estada a Itàlia, de 1932 a 1939, pensava que les normes fabrianes haurien estat més dúctils i matisades si, en comptes de prendre ell el francès com a model quasi únic, l'hagués compaginat amb l'italià, mai rígidament estandarditzat, i obert a les varietats dialectals del central llenguatge toscà. Però, més endavant, vaig saber per Ramon Aramon mateix que Fabra aconsellava als escriptors valencians de discernir entre els dialectalismes vulgars i els populars, tot sovint en possessió d'un pedigrí medieval: era el que els italians ja havien fet a partir del que Alessandro Manzoni havia practicat en la primera redacció de *I promessi sposi*.

La Universitat Ramon Llull de Barcelona no em deixava gaire espai per a la tria, amb ocasió de la proposta de l'Associació de Lul·listes Italians de reeditar en llur llengua el vell i depassat assaig de síntesi sobre *El lulismo en Italia*. Aqueix esbós fou preparat a Mallorca, els primers anys quaranta, i restà enllestit el 1943, quan la Itàlia feixista ja havia entrat en la Segona Guerra Mundial. L'any esmentat, hom m'havia demanat col·laboració per a la novíssima Revista de Filosofia. Em recava, en aquells anys de còmic i tràgic imperialisme a tota la Mediterrània, haver de publicar un petit llibre sobre Llull a Mallorca o a Catalunya en castellà. No tenia, en canvi, cap mena de dificultat a publicar-lo a Madrid en espanyol, àdhuc migpartint el llibre en dos llargs articles; tant més que poc abans, en haver-se donat el nom de Ramon Llull a la secció filosòfica del Consejo, qualcú havia dit que era voler "resucitar una momia", quan la mòmia, llavors, no era pas Raimundo Lulio (el veritable nom de la mòmia), sinó l'ignorant que havia llençat aquella facècia, m'imagino que li devia fer molta gràcia.

La Universitat reconstituïda, com a seu principal, a Tarragona m'obria un ampli ventall de temes en què no em trobava estrany. Però tot d'una se m'hauria imposat el nom del cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, el cardenal de la pau durant la Segona República Espanyola, en la llera marcada pel sant de l'Úmbria, com un real cardenal lul·lià de l'utòpic Blanquerna, del títol *Et in terra pax*. Dintre del meu declarat —no pas dogmàtic— agnosticisme històric, m'hauria plagut de desenvolupar, ara i ací, un dubte històric: quan el ja envellit però ferm Pius XI —al final de la vida, enemic de les dependències de l'Església respecte a l'Estat— s'abellia a acceptar la fórmula més dura per al jurament dels nous bisbes espanyols al nou règim polític imposat per la guerra civil, només si aquest permetia el retorn del nostre cardenal a la Seu de Tarragona amb plens drets, ho feia principalment, com alguns bons historiadors han dit, per l'alta estimació en què tenia el nostre cardenal, o bé ho feia perquè estava ben segur que el nou règim no ho permetria de cap manera. Mentre l'Arxiu del Vaticà sigui secret de nom i de fet per a l'època posterior al 1922, data de l'elecció del cardenal milanès Achille Patti com a papa Pius XI, no ho podem saber del cert, si és que hi podríem mai arribar a una conclusió certa. Cal no oblidar que el Vaticà preava tant la seua llibertat en l'elecció dels bisbes i en les seues relacions amb els Estats que, en les discussions sobre un possible *modus vivendi* de la República Espanyola amb Roma, que entre els delegats de l'ambaixador Pita Romero i el del secretari d'Estat cardenal Pacelli, monsenyor Tardini, aquest, en al·legar sovint els delegats espanyols el mèrit de deixar de banda qualsevol intromissió de la República en l'Església, deia i repetia —benedette la Republica spagnola!— expressió italiana molt popular quan en tractar-se de quelcom paradoxal. Quan la llegia a l'arxiu de l'Ambaixada espanyola, al Palazzo di Spagna, no podia deixar de recordar un esplendorós viatge de Nàpols a Sorrento en què el meu company, ja no gens jove però molt meridional, cada vegada que entrava al vagó una noia o una senyora no gaire dotada estèticament, girava el cap vers la finestra assolellada, se m'acostava, insinuava el senyal de la creu, i em deia a cau d'orella: *Benedetto il voto di castità!*

Alfabèticament, i quasi també cronològicament, haig de traslladar-me a Vic. Una cosa semblant s'esdevingué en commemorar al paranimf de la Universitat de València, el 1999, el cinquè centenari de la seua creació per aquella ciutat, parlant-hi de “La Univesitat de València en la política universitària de la Corona d'Aragó”, car la de Vic havia estat la darrera a ser creada en tota la nostra Corona hispanoitàlica, com a fundada per Felip V el 1702 —doncs, abans d'iniciar-se la guerra de Successió— i suprimida pel mateix rei el 1717. En quinze anys, i en temps de guerra, poc s'hi va poder fer. Però ara ha reviscolat amb tanta d'empenta que el congrés i els actes commemoratius dels contactes del bisbe Ató amb Gerbert d'Orlhac semblen correspondre a una institució universitària de llarga tradició historiogràfica i d'àmplia projecció europea alhora en la línia de Jaume Balmes. Un tema, doncs, ben ple d'al·licient.

Però ni aquest, ni tots els altres temes precedentment apuntats i tot seguit escapçats, no han estat pas temes del tot ucrònics —no desenvolupats en llur propi temps— ni utòpics —no relacionats amb llur propi lloc—, però tampoc no desenvolupats com en cascuna ciutat universitària hauria calgut fer-ho. Dos mots, ucrònia i utopia, que just en el segle passat la historiografia ha fet seus, i que ritmen i rimen prou bé amb el quart centenari que acabem de celebrar de la naixença d'un home, Baltasar Gracián, que, rere el gran fracàs del comte-duc, sabé comprendre com pocs altres, al segle XVII, l'essència federativa i multinacional de la nostra Corona d'Aragó i de tot Espanya.

Espero que no us hagi desplagut que en un acte doble, i tan llarg com aquest, us hagi llegit un discurs de pures insinuacions temàtiques.

Novament, grans i grans mercès a tots!

De nuevo, ¡muchas gracias!

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Salvador Ordóñez Delgado, rector de la Universitat d'Alacant

Molt Honorable President de la Generalitat de Catalunya, Eminentíssim i Reverendíssim Cardenal Arquebisbe de Barcelona, Eminentíssim i Reverendíssim Cardenal Arxiver i Bibliotecari de la Santa Església Romana, Magnífics i Excel·lentíssims Rectors, Excel·lentíssim Alcalde de Barcelona, Honorable Ministre d'afers estrangers del Govern d'Andorra, Honorable Conseller de cultura de la Diputació General d'Aragó, Honorable Conseller de cultura del Govern de les Illes Balears, Honorables Consellers Excel·lentíssim i Reverendíssim Arquebisbe, Bisbes, Abats, Il·lustríssima Alcaldessa, Il·lustríssim Alcalde, Digníssimes autoritats, senyores i senyors.

Com a rector de la Universitat d'Alacant i President de torn de l'Institut Joan Lluís Vives, sent una especial satisfacció de participar en una cerimònia en la qual es reconeixen els mèrits extraordinaris d'un home qua ha sabut, al llarg de la seua fructífera vida, convertir-se en model de científic i d'humanista coherent i compromès amb la seua obra i el seu país. Les universitats esmentades en aquest acte us hem conferit el grau acadèmic de doctor, per acord dels Claustres, que són, de bell antuvi, l'òrgan de govern i de representació de les nostres universitats. A aquest efecte fem servir un antic ritual que, fins fa molt poc de temps, es desenvolupava en llatí, llengua franca d'altres èpoques. El birret que us ha estat imposat, l'anell que us ha estat col·locat a les mans i els guants blancs, són antics i estimats símbols en els quals simbòlicament estan registrats tots els secrets de la ciència i signifiquen que heu accedit al màxim grau del coneixement. L'anell segella la vostra unió amb la ciència i signa el vostre compromís amb la universitat; a més, és instrument de legitimació de les vostres actuacions acadèmiques. Finalment, els guants blancs són el símbol, en la vostra vida acadèmica, de la fortalesa de les vostres mans en la defensa i la conservació de la veritat i de la dignitat de la institució universitària.

En aquesta respectuosa i fraternal benvinguda que us dispensem les universitats, sembla raonable destacar una cosa que ens uneix a totes. La pràctica totalitat de les universitats que us atorguem el títol de Doctor estan integrades en l'Institut Joan Lluís Vives. L'Institut Joan Lluís Vives va crear-se a Morella el 28 (vint-i-vuit) d'octubre del 1994 (mil nou-cents noranta-quatre), com una associació d'universitats de Catalunya, la Comunitat Valenciana, les illes Balears, Catalunya Nord i Andorra. La seua finalitat és potenciar les relacions entre aquestes universitats a fi de coordinar la docència, la recerca i les activitats culturals, com també potenciar-la utilització de la llengua pròpia. La xarxa d'universitats Institut Joan Lluís Vives aplega un col·lectiu universitari superior a les 400.000 (quatre-centes mil) persones: 380.000 (tres-cents vuitanta mil) estudiants i estudiants, 26.000 (vint-i-sis mil) professores i professors i 11.000 (onze mil) treballadores i treballadors d'administració i serveis.

L'Institut reconeix en aquest acte la figura del pare Batllori com a far que ha de guiar l'esperit de les seues activitats científiques i culturals durant el segle que acabem d'encetar.

El Pare Batllori és un dels més reconeguts historiadors i estudiosos del pensament i la cultura de les lletres hispàniques. Ha portat endavant una extensa labor investigadora en els camps de la història i del pensament, concretament en l'Humanisme i el Renaixement. En la història i la cultura dels jesuïtes o el Barroc. Puc afirmar, per tant, i sense cap mena de dubte, que el pare Batllori és un dels pocs savis del país. I aquesta afirmació, en absolut gratuïta, prové, a més a més, del coneixement precís que la seua obra té a la meua Universitat, on un actiu grup d'historiadors ha desplegat, des de fa quasi un decenni, una línia d'investigació relacionada amb els jesuïtes i per als quals el pare Batllori ha estat, i és, l'autoritat indiscutible. Posseïdor d'una formació enciclopèdica ben allunyada de l'especialització galopant i estèril, el magisteri del Pare Batllori és un exemple admirable per a tots nosaltres, com ho demostra la prolongada i fecunda activitat docent com a professor de la Universitat Pontifícia Gregoriana de Roma (de la qual continua sent professor emèrit), i una obra ingent d'un valor ja indiscutible. No és estrany, doncs, que se li hagin retut nombrosos testimonis de reconeixement, entre els quals esmentarem el Premi Príncep d'Astúries de Ciències Socials de 1995 (mil nou-cents noranta-cinc), el doctorat *honoris causa* per altres Universitats, la medalla del 700 (set-cents) Aniversari de la Universitat de Lleida o, també, que sigui membre numerari de la Reial Acadèmia de la Història des de fa molts anys.

Permeteu-me ara que faci un comentari sobre el lema de la medalla acadèmica que se us ha lliurat com a membre extraordinari dels nostres claustres: *Perfundet omnia luce*, que fa referència a la nostra capacitat d'infondre el coneixement, la llum, la nostra capacitat d'exercir la difícil funció d'ensenyar. El lema no és sinó una amputació pel règim sorgit de la Guerra Civil d'Espanya, de la frase meitat evangèlica, meitat lliurepensadora, *Libertas perfundet omnia luce*, del rector Fernando de Castro, home liberal i apassionadament i heterodoxament religiós. La llibertat és un valor consubstancial a la raó de ser de la Universitat i a la creació del coneixement. I també a la personalitat del pare Batllori. Ell mateix ha confessat que és "massa liberal per a poder ser filomarxista", encara que sempre ha mantingut bones relacions amb qui participava d'aquestes idees. Aquesta llibertat, però, no està oposada amb el seu compromís envers la seua terra i la seua gent. De fet, resulta difícil desvincular el pare Batllori dels seus orígens, de la seua realitat més pròxima que, d'altra banda, mai no ha ocultat. "Sóc un jesuïta català", va manifestar en més d'una ocasió quan l'interlocutor de torn no amagava la seua sorpresa davant la claredat d'idees mostrada pel savi barceloní. Això l'ha conduït al llarg de la seua vida a més d'un exili, tant interior com exterior, encara que mai, en cap moment, va renunciar al bé més preat que pot atresorar un intel·lectual: la llibertat de pensament, la independència i la tolerància.

Jean-François Lyotard ha descrit el fracàs de les universitats clàssiques en la pretensió de formar individus encaminats, d'una banda, a alternar la recerca de les causes vertaderes en la ciència i, de l'altra, a perseguir fins justos en la vida moral i política. Aquest fracàs porta a un desenvolupament tecnocientífic, artístic, econòmic i polític que ha fet possible l'esclat de guerres brutals, l'arribada dels totalitarismes, l'obertura d'una bretxa total entre la riquesa del nord i la pobresa del sud, i la desculturalització general en la transmissió del saber provocada per la crisi de l'escola i de la universitat. Crisi produïda per l'allunyament de la idea de Joan Lluís Vives, que va concebre l'educació com una instrucció física, intel·lectual i moral, amb vista a promoure la felicitat humana en general.

La universitat, al principi d'aquest nou segle XXI, es troba immersa en una confusió ideològica sobre el seu paper. Oscil·la entre ser un "viver d'empreses", ser eficient, enmig d'un món on també trobem fenò-

mens de multiculturalitat i moviments antiglobalització. Enfront d'això, la figura secular, coherent, intel·lectualment lliure i tolerant en idees i creences, avançada però sense perdre les seues arrels culturals; la vida, l'obra i el mètode del pare Batllori ha de ser un referent per als qui aspirem a ser universitaris compromesos amb la societat.

Si les universitats avui congregades en aquest acte busquem mèrits per a concedir el doctorat *honoris causa*, és obvi que el pare Miquel Batllori i Munné els excedeix i probablement mai, aquesta màxima distinció, haurà estat millor justificada.

Moltes gràcies.

HONORIS CAUSA

PIERRE PARLEBAS

22 D'OCTUBRE DE 2002

SALA D'ACTES DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Francisco Lagardera Otero

Digníssimes autoritats, senyores i senyors membres del claustre de la Universitat de Lleida, companyes i companys de l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya (INEFC).

Me complace y llena de orgullo, presentar hoy aquí al insigne profesor y eminente investigador Pierre Parlebas, que a lo largo de más de cuarenta años de ejercicio docente y científico ha legado a la comunidad académica-científica los fundamentos de una disciplina que ha otorgado al conocimiento sobre las prácticas físicas una dimensión tan pertinente como profunda, la praxiología motriz. Además ha conseguido delimitar los perfiles de una nueva región del conocimiento, el área de la acción motriz y que ha revolucionado el campo de la educación física, concibiéndola como pedagogía de las conductas motrices, cuyo objeto de educación es la persona caracterizada por expresarse a través de conductas motrices singulares que son susceptibles de ser optimizadas.

El campo de la prácticas físicas ha tenido tradicionalmente un rango menor, tanto académica como científicamente. A pesar de su extraordinaria difusión los juegos practicados como pasatiempo y el deporte elevado a la categoría de espectáculo planetario con una repercusión social sin precedentes históricos, no han sido suficientemente atendidos por la comunidad científica. Su condición práctica no ha sido privilegiada por el dominio de la razón, especialmente desde las instancias del poder científico originando su desatención como objeto de estudio y de investigación.

Pero los últimos veinte años esta baja consideración ha comenzado a transformarse en interés puesto que disciplinas científicas tan arraigadas en estos momentos como la sociología, la historia, la psicología, el derecho, la economía, la fisiología o la biomecánica, han dedicado áreas de su ámbito disciplinar a estudiar el fenómeno deportivo y su efectos en la sociedad contemporánea.

Como muestra la ciencia a cada paso que da, la vida es acción, pues vivir consiste en un constante flujo de actuaciones y es en el actuar que siempre está implicado el cuerpo, pues lo corporal configura nuestra realidad óptica por excelencia. La razón surge de nuestro ser cuerpo y no al contrario aunque las producciones pensantes trasciendan la realidad corpórea. La motricidad está en la base de la vida y por ello entrelaza las tramas de la vida, racionalizadas abusivamente y es lo que Pierre Parlebas ha denominado muy acertadamente motricidad inteligente. Todo el existir humano está impregnado de motricidad, pues se trata de una facultad que ha permitido a la especie humana adaptarse con éxito a la vida en este planeta. Todo nuestro actuar vital tiene un soporte motriz, escribir, pasear, conducir, nadar, cantar, incluso dormir, lo que caracteriza el ámbito de las prácticas físicas, de lo que Marcel Mauss denominaba técnicas corporales conocidas en todas las culturas es cuando el actuar humano tienen una finalidad motriz, es decir que esa acción está orientada por la motricidad y tiene un sentido hacia la motricidad. A este tipo de actuar Pierre Parlebas le ha dado el nombre de acción motriz. Es el caso de lanzar la pelota para

enestar, pasear en bicicleta para ejercitarse, bañarse en el mar para refrescarse y tonificarse el cuerpo, bailar un vals por el placer de moverse rítmicamente y de tantas y tantas otras acciones.

La noción de acción motriz remite de modo inmediato a un contexto o situación motriz en donde ésta desencadena de tal suerte que se abren los perfiles y los límites de una nueva región epistemológica a saber el área de conocimiento práxico entorno a la acción motriz. Desde este planteamiento, el ámbito de los deportes, juegos y ejercitaciones físicas, tan confuso como prosaico y huérfano de objeto sin epistem se puede construir a partir de Pierre Parlebas como área epistemológica de la acción motriz.

Pero la obra de Pierre Parlebas no se detuvo ahí, apagado por una formación enciclopédica, pues además de sus estudios de educación física los completó con licenciaturas en matemáticas, lingüística, psicología y sociología y con el propósito de ofrecer a sus estudiantes datos y argumentos contrastados científicamente en relación a la conveniencia o no de realizar determinados tipos de prácticas en vez de apoyarse como era tradicional en la mera experiencia, a pesar de disponer del título de entrenador nacional en diversos deportes y de haber realizado experiencias en el campo del tiempo libre y la recreación, desarrolló las bases y principios de la praxiología motriz, ciencia de la acción motriz que concibe los juegos y deportes como sistemas praxiológicos. Esta nueva disciplina científica tiene como objeto de estudio desvelar la lógica interna de cada una de las prácticas físicas, con el fin de construir un mapa teórico y coherente y riguroso entorno a la acción motriz.

Para la praxiología motriz no existen prácticas motrices de orden superior o inferior, sino con diferente nivel de complejidad ya que sustancialmente cada clase o familia de deportes o de juegos responde a una lógica interna diferente. Hay prácticas que exigen la interacción de sus participantes, en unas las interacciones son cooperativas, en otras tan solo de oposición e incluso existen aquellas en que la interacción puede resultar de cooperación respecto de unos practicantes y de oposición respecto de otros durante el mismo juego. También existen prácticas en las que el participante tiene que adaptarse a diferentes tipos de medios y superficies, otras obligan al practicante a hacer el esfuerzo en solitario. En fin, cada lógica exige de modo inexorable que se lleven a cabo determinadas acciones motrices y no otras pues su reglamento o bien las condiciones del contrato o de la convención ludo motriz así lo exigen.

En cada una de las prácticas motrices que se prefieran o se elijan, tanto institucional como personalmente, existe una referencia implícita a una determinada lógica del juego, se conozca esta o no, en cualquier caso las opciones se pueden hoy actualmente llevar a cabo con un conocimiento profundo de sus consecuencias, gracias al importante legado que Pierre Parlebas ha puesto al servicio de las ciencias sociales, la praxiología motriz como ciencia de la acción motriz, un auténtico mapa topográfico de los juegos motores, los deportes o cualquier situación motriz. Pero Pierre Parlebas nos ha legado además, el punto de apoyo necesario para que la palanca de la modernidad transforme a la educación física en una pedagogía eficaz y rentable socialmente. Se trata de la noción de conducta motriz, concepción sistémica e integradora de la persona que actúa motrizmente sobre cuya base se construye la pedagogía de las conductas motrices, como aquel proceder pedagógico que hace congruente el propósito educativo con los medios dispuestos para alcanzarlo.

Desde Pierre Parlebas la educación física puede pasar de enseñar habilidades y destrezas más o menos adecuadas o necesarias en la vida social, a ser capaz de optimizar las conductas motrices de las personas de acuerdo a un determinado proyecto pedagógico. Aquello que para sí desearían lleva a cabo políticos, terapeutas, psicólogos, sociólogos o médicos con los hábitos sociales, es decir, lograr modificar las conductas es lo que puede realizar con eficiencia y rigor la pedagogía de las conductas motrices. Un auténtico giro copernicano en la historia de la pedagogía contemporánea.

En síntesis podemos concluir que la dimensión científica y cultural de la obra del profesor Pierre Parlebas en el ámbito de las prácticas físicas, de los juegos y los deportes es comparable a la aportación de Charles Darwin en el ámbito de la biología, de la Sigmund Freud en la psicología o la de Carl Marx en el ámbito de la economía política.

Con la teoría de la acción motriz, hemos dejado de ser huérfanos de ámbito disciplinario y podemos dejar de ser subsidiarios de otras áreas del saber. Con la praxiología motriz podemos conocer las leyes que rigen la dinámica interna de todo sistema praxiológico. Nunca más actuaremos a tientas o con soporte en la mera experiencia, pues disponemos de unas lentes de gran precisión, y con la conducta motriz podemos llevar a cabo una auténtica transformación y optimización de los comportamientos sociales.

Sin duda profesor Pierre Parlebas, un extraordinario legado. Lamentablemente intereses de diverso signo pero alejados todos ellos de la pulcritud y rigor del proceder científico han confinado la obra de Pierre Parlebas al estudio de especialistas y eruditos. Sin embargo, los tiempos cambian, y antes nuevos retos y necesidades, obras tan solventes como la de Pierre Parlebas se imponen a medida que el tiempo pasa y las necesidades se hacen cada vez más complejas. Actos como el de hoy, aquí en esta universidad no hacen más que confirmar la necesidad de una amplia divulgación de la obra de este insigne maestro.

Deseo en este sentido agradecer al INEFC de Lleida el apoyo incondicional que ha dispensado a la propuesta de esta investidura, así como al INEFC organismo autónomo por su entusiasta receptividad. A la Facultad de Educación de la Universitat de Lleida por su solidario apoyo, especialmente en la persona de su decano, el doctor Fidel Molina, así como al departamento de Geografía y Sociología. También a otras muchas instituciones y profesores de otras universidades del estado español y del extranjero que han manifestado su apoyo a esta investidura. Y por supuesto al actual equipo rector de la Universitat de Lleida por hacer posible este acto académico tan loable y digno. A todos ellos muchas gracias.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Dr. Pierre Parlebas

Excelentísimo y magnífico señor Jaume Porta, rector de la Universitat de Lleida, Ilustrísimo señor Joan Carles Burriel, director general del Instituto Nacional de Educación Física de Cataluña, Ilustrísimo señor Joan Palmi, director del Instituto Nacional de Educación Física de Cataluña-centro de Lleida, Excelentísimo señor vicerrector Gabriel Langogüet representando al excelentísimo y magnífico Pierre Domart rector de la Universidad de París V, doctor Francisco Lagardera catedrático en el INEFC Lleida y padrino de este acto de investidura, señores y señoras, doctores, profesores, miembros de la comunidad académica de la Universitat de Lleida y resto de autoridades aquí presentes.

Es para mí un verdadero honor y un gran placer haber obtenido esta alta distinción por parte vuestra universidad y poder tomar la palabra ante esta eminente asamblea. Me siento muy sensibilizado por esta nominación recibida, mediante la cual se manifiesta la aprobación de las investigaciones dirigidas en el ámbito de las actividades físicas y deportivas.

Pero a decir verdad esta distinción con la que se me honora, no se dirige únicamente a mi persona; considero que también reconoce una corriente de ideas entorno a la cual se adscriben numerosos investigadores. Vuestra decisión no reconoce únicamente el mérito de un autor aislado, también honra al conjunto de educadores que han invertido sus esfuerzos en la tentativa de renovación de ideas en el ámbito de los juegos, los deportes y la educación física.

Me complace subrayar que España encabeza este tipo de investigaciones. Las universidades españolas han sido capaces de fundar diferentes laboratorios de praxiología motriz, como la de Lleida en Cataluña o el de las Palmas en Canarias. Han sabido motivar a numerosos estudiantes, que ya han presentado un número importante de tesis doctorales, fundamentadas en esta disciplina. En estos momentos se puede considerar que existe una considerable masa crítica. Por ello es necesario cuestionarse la significación de este tipo de trabajos ¿Qué tipo de proyectos origina esta corriente de investigación? ¿Cuáles son sus contenidos? ¿Qué clase de objetivos persiguen?

A lo largo de los últimos siglos, las prácticas corporales y las actividades lúdicas no han suscitado un gran interés por parte de nuestras universidades. Todo aquello relacionado con el cuerpo y con el juego ha sido considerado poco digno de los conocimientos universitarios siendo ignorado por los foros más prestigiosos.

Sin embargo, las ciencias biológicas han aceptado el desafío. Su gran mérito ha sido prestigiar lo corporal. Lo han hecho bien entendido desde su propio punto de vista, a menudo asociado al de la física: primero, el cuerpo en movimiento fue percibido como un conjunto de palancas que transmitían fuerzas. Más adelante, los conocimientos científicos que evolucionaron según el modelo de las máquinas simples

que triunfaron en el siglo XVIII y fue el de la máquina de vapor el que se impuso desde el siglo XIX. Entonces, los biólogos desarrollaron una representación del cuerpo en movimiento con el componente eminentemente energético. Después de concebirse como transmisor de fuerza, el cuerpo se entiende como transmisor de energía. Es sorprendente constatar que las teorías de la educación física constantemente se han inspirado en las teorías científicas predominantes en el momento, pero con considerable desfase temporal.

Cuando era estudiante en la Escuela Normal Superior de Educación Física de París, en los años 50, el modelo de las máquinas simples y las palancas, con tres siglos de antigüedad, predominaba en el análisis de los gestos deportivos y en las prácticas de la educación física. El conjunto de actividades físicas y deportivas era percibido como una muestra de simples técnicas, como un conjunto de procedimientos gestuales que debían ser constituidos siguiendo leyes biomecánicas.

Estos diferentes modelos corporales a los cuales recientemente se ha incorporado el modelo informacional de tipo cibernético representan al hombre como una máquina capaz de transmitir fuerzas, energía y signos. Esta representación parece difícilmente compatible con la concepción que actualmente tenemos del hombre. Hoy en día, la educación física no puede fundamentarse en una concepción del individuo que al actuar se comporta como una máquina aunque esta fuese perfeccionada. Las aportaciones biomecánicas han tenido y tendrán una importancia indiscutible, pero era imprescindible relacionarlas con el contexto social que les atribuye una profunda significación. Es conveniente tener en cuenta la dimensión social y cultural de las prácticas corporales.

En realidad el deporte no es un hecho biológico, sino un hecho social. Un juego, un deporte son definidos por reglas inventadas y aceptadas por la propia comunidad. Responden a un verdadero contrato social, aceptado y aplicado: Lo que denominamos los juegos de los animales corresponde a un patrimonio heredado genéticamente y casi invariable en cada especie. No es el caso de los juegos humanos, que son auténticas invenciones culturales, muy diferentes en cada sociedad. Las técnicas corporales, como muy bien lo ha demostrado el etnólogo Marcel Mauss desde 1934, han sido configuradas por la sociedad. Cada grupo social orienta de diferente manera los usos del cuerpo. La motricidad es un hecho cultural que nos conduce a concebir una "etnomotricidad" en la que las formas y los contenidos están íntimamente relacionados con las características de la cultura emergente.

Los datos biológicos ciertamente son indiscutibles pero son modelados por las normas y los valores sociales. Las técnicas corporales no son naturales, son culturales. No son las leyes de la digestión las que explican que ciertas comunidades no coman carne de cerdo y respeten un ayuno diurno durante un mes. No son las leyes de la contracción muscular las que explican la diversidad social de las prácticas deportivas: el golf y polo a caballo son practicadas por las clases sociales más privilegiadas, en cambio, la lucha y el ciclismo por las clases más modestas. Desde esta perspectiva, la observación de unos juegos deportivos de una sociedad revela la característica de esa sociedad y las competencias que desearía desarrollar en sus miembros. Esto es lo que afirma sin ambigüedad el eminente sociólogo Norbert Elias cuando escribía hace quince años "el conocimiento del deporte, es la clave del conocimiento de la sociedad".

Así, pues, la motricidad de cada individuo está sometida a los códigos de la cultura a la que pertenecen. Cada sociedad, en función de las diferentes épocas trasmite su propia concepción de la educación física. Hoy en día es cada vez más habitual, la tendencia consistente en adoptar el mismo modelo de actividad física y deportiva en todo el planeta. Es el caso espectacular del deporte, que desde hace un siglo, especialmente desde los Juegos Olímpicos de Atenas de 1896, se inscribe en el movimiento galopante de la mundialización. Respecto a la educación física, podemos pensar que la actual construcción de la Unión Europea poco a poco va a seguir la tendencia de uniformizar la concepción, la práctica y los oficios de la educación física, de España a Finlandia, pasando por Francia.

Resulta conveniente reflexionar en torno a las prácticas corporales y la educación física, reemplazándolas en el contexto cultural de las actitudes, de los conocimientos y de las representaciones sociales que les dan sentido. Esta etnomotricidad ha sido puesta de manifiesto por individuos que ilustran en sus conductas corporales las normas, los códigos y las expectativas vinculadas a la sociedad a la que pertenecen. Además, cada practicante la va a interpretar según el prisma de su propia personalidad. Ya no se trata de mostrar simples movimientos o técnicas gestuales banales, sino conductas motrices que implican a toda la personalidad del participante. Un jugador de baloncesto, un esquiador, un judoka o un tenista, se entregan totalmente a sus prácticas motrices, al mismo tiempo que escriben una disertación literaria o que resuelven una ecuación de segundo grado. En referencia a su entorno social, estos protagonistas otorgan una significación a su acción que desborda ampliamente la simple intervención biomecánica de sus segmentos corporales. La conducta motriz de un deportista es un acto motor total, un acto motor, una conducta práxica que implica a su efectividad, a su relación con los demás y a sus capacidades cognitivas.

Numerosas actividades físicas solicitan una auténtica inteligencia motriz por parte de las personas que actúan. La motricidad del futbolista es una motricidad de relación a lo largo de la cual el jugador establece comunicaciones de solidaridad y contracomunicaciones de antagonismo, en cuyo curso realiza anticipaciones y preacciones, y además también emergen intensas emociones. Entre las múltiples exigencias de la confrontación, como el contacto corporal con los otros, que también exige un riesgo y una cierta violencia, es la afectividad la clase de las conductas motrices y de todos los fenómenos que escapan a un estricto punto de vista biomecánico.

Para aplicar esta nueva concepción en el estudio de las prácticas corporales es necesario aplicar un cambio de paradigma. En esta ocasión el objeto de estudio se centra en la acción motriz, que se va a manifestar mediante conductas motrices múltiples de los actores individuales. Así pues nuestro proyecto consiste en el participar en el desarrollo de una ciencia de la acción motriz o praxiología motriz.

Esta acción motriz no es una simple actuación, no depende de la pura espontaneidad orgánica, sino que debe ubicarse en el molde social. Cada juego y cada deporte imponen su marco reglamentario y contractual. Este código de juego confiere a cada situación ludodeportiva su originalidad y su sabor, que definen su identidad. Todo juego deportivo inventa y propone un universo de acción particular que impone al jugador una forma específica de implicarse, ciertas formas de relacionarse con el espacio, con los objetos, con el tiempo y con los otros jugadores. Estas formas de acción motriz propias de cada situación deportiva corresponden a lo que nosotros denominamos “la lógica interna” de la situación. Uno de los

objetivos de la praxiología motriz debería ser identificar la lógica interna de los deportes y juegos de diferentes culturas, además de estudiar los distintos efectos relativos a los procesos de socialización y educación.

Ciertamente, los universos de acción propuestos por las diferentes actividades físicas son extremadamente variados y ofrecen enormes posibilidades de elección que favorecen las decisiones de los investigadores y educadores. Las prácticas psicomotrices en las que el practicante actúa solo, sin interacción motriz con otros protagonistas, como el atletismo o la gimnasia artística, tienen efectos muy diferentes a las prácticas sociomotrices que exigen interacciones corporales con los demás, como en la esgrima, los deportes de combate o los deportes colectivos. Complementariamente, las actividades que sumergen al practicante en un medio inestable, incierto y portador de imprevistos, como el esquí, el piragüismo y la escalada, provocan reacciones comportamentales muy diferentes de las actividades que se practican en entornos estables, desprovistos de incertidumbre informacional exterior, como el salto de altura, el lanzamiento de disco, la halterofilia o la barra fija en gimnasia.

El estudio de la lógica interna de todas estas situaciones ludomotrices permite identificar diferentes dominios de acción motriz, lo que ofrece una valiosa guía para establecer programas de educación física ajustados a los objetivos pretendidos.

Las investigaciones en praxiología motriz conducen al análisis profundo y comparativo del conjunto de juegos y deportes de las diferentes culturas. La utilización de herramientas matemáticas permite disponer de rigurosos modelos diseñados para estas situaciones ludomotrices. También podemos, por ejemplo, establecer la red de comunicaciones motrices, el sistema de puntuación o el grafo de cambios de roles sociomotores que posibilitan aplicar instrumentos precisos de observación y experimentación sobre el terreno, es decir, en condiciones reales. Estos modelos formalizados que representan las estructuras operativas de base de los juegos deportivos son los denominados “universales” de los juegos y de los deportes. Ofrecen indicadores objetivos para interpretar las expectativas y las elecciones de la cultura emergente. Además estos universales también permiten apreciar las estrategias que sigue cada jugador al estar inmerso en la red de condiciones que establece cada sistema de interacción. Así, esta ciencia de la acción motriz propone nuevos materiales, tanto desde la perspectiva del actor como del sistema, atendiendo a la libertad individual, y también a los determinantes sociales. Parafraseando a Levi-Strauss al calificar el trabajo del etnólogo, podemos considerar que el praxeólogo tiene una “misión de astrónomo de las constelaciones ludodeportivas”.

El praxeólogo se encuentra ante una delicada y comprometida situación, ya que trata de distanciarse del modelo universitario clásico decisivo para la consecución de sus propósitos. Para alcanzar el éxito en su empresa, es imprescindible que se desprenda, al menos provisionalmente, de la concepción tradicional. Es un proceso particularmente delicado, y esta es la paradoja, del modelo universitario del que pretendemos escapar, ya que posee cualidades muy destacadas. Si se tratase de rechazar un modelo mediocre e inoperante, el abandono se produciría fácilmente, sin ningún tipo de traumas. Pero al contrario, el modelo universitario presenta propiedades eminentes, puesto que exige una gran clarificación conceptual y metodológica; requiere un rigor máximo, imponiendo el control de sus procedimientos y la validación de sus resultados; implica una cosecha de conocimientos; incluso llama a una crítica y a un

distanciamiento susceptible de relativizar los saberes adquiridos. Resumiendo, claridad, validez, fecundidad, estas son las propiedades cardinales de este modelo ¿Por qué querer entonces alejarse?

Esta bella moneda tiene reverso: dado que el rigor puede ahogar, el éxito puede cegar. La concepción académica distingue las disciplinas asignándoles a cada una de ellas un territorio preciso y bien delimitado, fuera del cual no está permitido aventurarse. Racionalmente organizado, este sistema tiende a volverse conservador. No favorece la innovación ¿No es más seguro contentarse profundizando en una vía ya trazada antes que abrir otras nuevas en un paisaje desconocido y hostil? Ante la novedad, la reacción del sistema universitario es una respuesta de defensa, y por lo tanto, de desconfianza. Todo cambio sobre un elemento corre el riesgo de entrañar perturbaciones sobre el conjunto del sistema. Las modificaciones provocadas por la intrusión de la praxiología motriz no pueden ser negadas. Como ha indicado Claude Levi-Strauss en el prólogo de la obra de Marcel Mauss, los investigadores sobre “las técnicas del cuerpo” han abierto lo que él ha denominado “nuevo territorio”.

Este nuevo territorio investido y ampliado por la praxiología motriz ha sido necesario identificar, explorar y delimitar al desarrollar su valor intrínseco. Camino pesado, hemos propuesto nuevos conceptos, en parte hemos empujado ligeramente disciplinas ya ubicadas, hemos ido más allá de sus fronteras, hemos trabajado en sus cruces i en sus intersticios. La llamada a la interdisciplinariedad es ineludible. El mismo Marcel Mauss ha insistido sobre este aspecto al afirmar: “Es en el confín de las ciencias, en sus límites exteriores, y también a menudo en sus principios, donde se halla el nudo y el centro que posibilita su progreso”.

La praxiología motriz se ha entregado a esta tarea, pues ha sido necesario reconsiderar las informaciones aportadas por las otras disciplinas, explorar las conductas corporales y las acciones desde otra perspectiva, bajo otra pertinencia, la pertinencia de la acción motriz.

Una empresa de tal envergadura no se ha desarrollado tranquila y serenamente. Ya lo hemos indicado: a las disciplinas y a las personas implicadas no les gusta ser molestadas. La creación y la novedad suscitan inevitables resistencias. Tener en cuenta la pertinencia de la acción motriz implica cuestionarse ciertos saberes, una refundación de las enseñanzas y una reorganización de ciertos cursos de formación. La innovación puede ser percibida como la creadora de desorden, por eso ha encontrado frecuentes oposiciones. Las antiguas generaciones que se formaron en las concepciones relativas de las actividades físicas de principios del siglo XX, recibieron mal la orientación praxiológica que implicaba una franca recomposición de conocimientos, puesto que solicitaba inscribirse en un dominio científico que exigía una nueva problemática.

Pero a decir verdad la praxiología motriz, no tan solo ha suscitado hostilidades, también ha apasionado a un sector considerable de jóvenes estudiantes y enseñantes que han contribuido poderosamente a su expansión. La aportación del movimiento de estas personas ha sido decisiva. La praxiología también ha interesado a un gran número de universitarios, biólogos, psicólogos, historiadores o sociólogos que en una actitud prudente, pero simpática, han esperado a que esta corriente insólita diera sus frutos.

En efecto, no basta con blandir el estandarte de la innovación, además hace falta argumentar con lucidez las nuevas posiciones, activar metodologías controladas y eficaces, ofrecer nuevos resultados, mostrar la fecundidad del nuevo punto de vista, mediante sus oportunas aplicaciones en la realidad del terreno de la actividad física y deportiva. Finalmente, realizando correctamente este trabajo, los investigadores en praxiología motriz han convencido a sus colegas, ya que el dinamismo de las investigaciones desarrolladas en los laboratorios, el entusiasmo de los estudiantes, la calidad de las tesis presentadas, la multiplicidad de los trabajos desarrollados, han sido pruebas y evidencias decisivas. Ya lo hemos indicado, tanto el número como la eficacia de investigadores en praxiología, especialmente aquí en España, ha conseguido lo que llamamos la masa crítica, lo que provoca un salto cualitativo y autoriza la afirmación de un nuevo punto de vista, suscitando la reestructuración del campo de las actividades físicas y deportivas.

Anteriormente hemos subrayado lo que entendemos que es una de las debilidades de nuestro sistema universitario: la tendencia al conservadurismo, su resistencia ante la innovación. Sin embargo, esta resistencia transitoria puede disminuir o desaparecer si la innovación aporta la prueba de su legitimidad. Esto es lo que ha ocurrido en el transcurso de los años en las múltiples innovaciones disciplinares que se han ido sucediendo en nuestras universidades, es lo que acontece actualmente en favor de la praxiología motriz.

Permítanme poner acento sobre la confianza que nos ha concedido la Universitat de Lleida, que por esta distinción aprueba la innovación praxiológica y acuerda una legitimidad a todos los investigadores que se han adscrito a este tipo de estudios. También me permito aludir intencionadamente a la Universidad París V al apoyar constantemente las investigaciones de nuestro laboratorio. Hemos acogido a numerosos estudiantes que han desarrollado su trabajo y tesis doctorales, especialmente alumnos procedentes de distintos continentes: por supuesto de Europa pero también de América del Sur, África y Asia. El apoyo de las autoridades universitarias de la Sorbona, ha sido muy significativo. Recuerdo que el pasado junio, el congreso de praxiología motriz organizado en París, por el catedrático Bertrand During fue inaugurado con una conferencia dictada por el rector Pierre Daumard en persona, y que este congreso también contó con las intervenciones del vicerrector, el catedrático Gabriel Langouët, y del director de la Escuela de Doctorado, el catedrático Bernard Valade. Así, la praxiología motriz, que parecía separarse del modelo universitario, ha vuelto a fortalecerse, después de haber justificado sus fundamentos. Estos encuentros han permitido una fructífera colaboración entre universidades españolas y francesas. Los diferentes congresos de praxiología organizados en ambos países han posibilitado un auténtico estudio interdisciplinar e interuniversitario. Consideramos indispensable los intercambios entre investigadores de distintos países.

A partir de estos momentos la situación parece clara, pues la praxiología motriz ha podido desarrollar y tomar cuerpo gracias al apoyo de las universidades y también por el soporte recibido de otras disciplinas como biología, psicología, historia, matemáticas o sociología. Sin embargo, no podrá encontrar su identidad si no es desprendiéndose de los fundamentos que la originaron y afirmando su propia autonomía disciplinar.

Se puede establecer un paralelismo entre la relación que la praxiología motriz establece con otras disciplinas consolidadas y la que los padres mantienen con sus hijos. Los padres que han jugado un rol deci-

sivo en el desarrollo del niño deben aceptar soltarles la mano para que puedan tomar su propia iniciativa y vivir su vida. Lo que no impedirá regresar frecuentemente a su entorno familiar. Así es como creemos que se desarrolla la praxiología motriz, es decir, continuando la exploración las habilidades corporales, los juegos, los deportes y la educación física bajo el ángulo específico de la acción motriz, pero eso sí, manteniendo un nexo continuo con otras disciplinas en las que colaboración permanece indispensable.

Quisiera finalizar subrayando dos principios que van ligados al desarrollo de la praxiología motriz. Por una parte, la presencia de una ambición claramente constatable, la que se dirige a hacer surgir el carácter específico de las prácticas corporales, la originalidad de la acción motriz. Conviene ilustrar el conjunto de la situación prácticas, principalmente lúdicas y deportivas con la ayuda de este nuevo punto de vista. Por otra parte, el principio de humildad, dado que es indispensable someterse a las normas que exigen el trabajo científico. Conviene rechazar el mesianismo fácil o la demagogia febril y defender con argumentos sólidos y rigurosos la legitimidad de un punto de vista novedoso que no niega los otros puntos de vista pero que intenta completarlos. Y esto, de acuerdo con las condiciones del análisis conceptual y de las exigencias de la metodología científica.

Este doble proyecto debe tener en cuenta constantemente los dos aspectos enunciados, que intenta llevar a la práctica la praxiología motriz. Reconocemos especialmente a la Universitat de Lleida por habernos hecho el honor de aprobar con un nuevo proceso que rompe con afirmaciones antiguas y persistentes.

Excelentísimo y Magnífico Rector, concluimos esta intervención con el deseo de ver el inicio de ver una nueva empresa científica que permita mediante la colaboración activa de las universidades de nuestros dos países, realizar sólidos avances en el campo de las actividades físicas y deportivas.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Jaume Porta Casanellas, rector de la Universitat de Lleida

Excel·lentíssim senyor president del Consell Social, il·lustríssim senyor Joan Burriel, il·lustríssim senyor Joan Palmi, Il·lustríssima senyora Carolina Villacampa, doctors i doctores, membres del claustre, amics i amigues.

L'any 1996 es va adscriure a la Universitat de Lleida, l'INEFC-Centre de Lleida com a resultat d'unes negociacions en les quals la voluntat i la cordialitat del doctor José Antonio Sancha, que avui no ens ha pogut acompanyar, van ser essencials per poder progressar a molt bon ritme i arribar a aquell acord. Aquella resolució de treballar junts no ha deixat de donar satisfaccions a ambdues institucions. Una d'elles, i no hi ha dubte que la més rellevant, és la de l'acte d'avui. Un acte que representa un reconeixement a la tasca intel·lectual d'un professor prestigiós el doctor Pierre Parlebas a qui hem investit avui com a doctor *honoris causa*. Aquest fet que enriqueix el claustre de doctors de la Universitat de Lleida s'integra dins de la commemoració del vintè aniversari de la creació de l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya-INEFC Lleida que és motiu de joia per a tots.

Com he dit en altres ocasions un acte d'investidura d'un doctorat *honoris causa*, màxima distinció acadèmica que atorga una universitat, representa el manteniment de la tradició universitària europea i va més enllà d'una mera litúrgia ancorada en el passat. Amb un acte com aquest, coneixem, reconeixem i ens vinculem amb personalitats que donen prestigi a la nostra institució. Agraïxo al doctor Francisco Lagardera Otero, que actua com a padrí del nou doctor *honoris causa*, la seua encertada *laudatio*.

Voldria aprofitar aquest acte per fer algunes reflexions sobre el canvi de paradigma que està tenint lloc a la universitat en aquest inici del segle XXI. Destacaré només, per no allargar-me, dues característiques en l'escenari actual. D'una banda, el grau creixen d'expectatives de l'estudiantat amb relació a la seua universitat. I de l'altra, el fet que cada vegada esdevingui més borrosa la línia de separació entre l'ensenyament presencial i l'ensenyament virtual.

La universitat actual ha deixat de ser el lloc en el qual estudiava una elit minoritària tal com succeïa fins a finals dels anys 60. El canvi de plans d'estudis i el baix import de les matrícules en aquells anys van permetre ampliar l'accés a la universitat a la qual va començar a arribar una massa creixent d'estudiants, que ha estat característica dels anys 80 i 90. Aquesta massificació dels estudis universitaris ha de ser vista com quelcom positiu, malgrat hagi creat problemes a la universitat. El fenomen ha anat acompanyat per una diversificació de la procedència social de l'estudiantat i pel fet que, en democràcia, els estudiants poden manifestar amb més llibertat les seues expectatives i les seues demandes. L'accés a la universitat s'ha acabat generalitzant, de manera que el percentatge de nois i noies del segment de 18 a 23 anys accedeixen a la universitat a l'Estat Espanyol és un percentatge molt elevat, dels més elevats de la Unió Europea. La universitat ha rebut els impactes d'aquests canvis i no sé si sempre ha sabut donar les respostes

adequades a temps. El professor Parlebas ens ha parlat del conservadorisme de la universitat francesa i, malauradament, no és una característica exclusiva de la universitat francesa.

Els qui treballen en l'educació superior universitària destaquen que els estudiants actuals tenen moltes més expectatives pel que fa a la qualitat i al professionalisme en els serveis que reben de les universitats. Tenen expectatives de tenir un professorat de qualitat, qualificat, de seguir programes d'estudis de valor per a la seua vida i per a la seua activitat professional i per poder-se guanyar la vida. Expectatives de ser tractats amb respecte, de rebre una educació com a ciutadans, són moltes les expectatives que tenen els estudiants respecte a les seues universitats.

És possible que a les universitats hi hagi qui no acabi d'entendre el perquè de les avaluacions institucionals, de les acreditacions, de les habilitacions, però es pot intuir que tots aquests processos estan relacionats amb les expectatives esmentades i amb la voluntat de construir un Espai Europeu molt més transparent per als usuaris.

L'altre aspecte que vull destacar deriva del fet que cada cop més hi haurà estudiants que comparteixen el seu temps d'estudi amb activitats externes a la universitat, generalment amb activitats professionals remunerades. Podem afirmar sense por a equivocar-nos que tradicionalment les universitats hem estat poc sensibles a les demandes del món del treball i que l'estudiant que treballa o el treballador que vol estudiar, que ha volgut fer estudis universitaris, no ha trobat gaires horaris a la universitat adaptats a la seua activitat laboral. Segurament seran les tecnologies de la informació i de la comunicació les que donaran solucions i noves respostes a aquests problemes. Moltes universitats ja s'han adonat que els estudiants actuals són molt més diversos que abans. Uns volen poder estudiar al campus universitari i tenen expectatives de trobar més sales d'estudis, més biblioteques, més sales d'usuaris d'ordinadors, però n'hi ha d'altres que a més d'estudiar al campus volen poder-ho fer a casa o al treball. Si el paradigma de fa trenta anys era anar a estudiar a la universitat en una etapa de la joventut per després entrar en el món del treball, ara el paradigma es caracteritza per entrelleçar estudi i treball, tant en l'etapa de la joventut com al llarg de tota la vida. Aquesta nova realitat ha de fer que els conceptes d'ensenyament presencial i virtual no puguin ser vistos com àmbits disjunts, s'estan entrelleçant de tal manera que han de ser contemplats com a components d'un model mixt d'ensenyament, al qual totes les universitats hi estem abocades. Les tecnologies de la informació i la comunicació ens estan portant a la reformulació de les nostres idees de l'espai i del temps en educació superior universitària. Les inèrcies poden ser grans, la institució universitària sempre ha reaccionat amb lentitud en la necessitat de progressos universitaris de canvis, però cal reconèixer que en el seu si, tant ara com ha succeït en diferents moments històrics, el llegat existeix i la transformació encara que lentament s'aconseguirà una vegada més.

Incorporar personalitats com el professor Parlebas al claustre de doctors significa poder disposar del seu consell, de la seua amistat, del seu impuls intel·lectual per seguir progressant com a universitat i és per això que ens congratulem i li agraïm la seua acceptació.

Moltes gràcies i les meues felicitacions al nou doctor *honoris causa*.

HONORIS CAUSA

EXILI CATALÀ

11 DE NOVEMBRE DE 2002

SALA D'ACTES DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec de la Dra. Conxita Mir Curcó

Distingides autoritats, membres del Claustre, amics i amigues.

Concedir el doctorat *honoris causa* a qui ha destacat per les seves aportacions al coneixement científic o a la creació artística, o per alguna activitat remarcable duta a terme en qualsevol àmbit de la vida política, econòmica o social, és una llarga tradició preuada i practicada per totes les universitats.

No en va el doctorat *honoris causa* és una distinció tant per a qui la rep, com per a la institució que la concedeix, en la qual recau, en un intercanvi entre parts, el prestigi de què gaudeixen els investits.

La investidura que aquí ens té reunits, però, presenta un perfil inusual. La Universitat de Lleida ha decidit invertir doctor *honoris causa* a l'exili català producte de la darrera guerra civil. L'acte té lloc precisament a les terres de Lleida, de les quals van sortir els primers catalans camí cap a l'exili, després de l'ocupació franquista de mitja província a primers d'abril de l'any 1938.

El fenomen de l'exili constitueix globalment un subjecte històric gens fàcil de copsar. Un sol exiliat és en si mateix un univers sencer, sempre amb paratges inexplorats. En el cas de l'exili català la qüestió és encara més complexa per l'existència, en el marc d'aquesta epopeia històrica, de diversos escenaris, protagonistes i cronologies. Una visió unitària de tot l'exili català i del llarg període que va durar és impossible. Quan acabà?, si és que acabà mai, se segueixen demanant els estudiosos.

Voldria, per això mateix, confessar, abans de prosseguir, el neguit que em crea haver de glossar els mèrits d'aquest ens especial, que sens dubte mereix el reconeixement que la Universitat de Lleida s'ha proposat de retre-li. Un reconeixement concebut en clau d'homenatge, com no podia ser d'una altra manera, pensat per esdevenir un dels molts exercicis possibles en favor de la recuperació del que se n'ha dit la *memòria del dolor*. Un acte, en definitiva, contra l'oblit d'un passat que encara se'ns apareix massa sovint com un vincle insuportable.

Parlar de l'exili em desassossega, certament, però també he de dir que em produeix una enorme satisfacció el fet d'haver assumit una responsabilitat que, per altra banda, m'era difícil de defugir tant des del punt de vista personal com professional. Serà, però, només situant-me en el meu paper d'historiadora que intentaré glossar la trajectòria vital i els mèrits que acrediten aquest col·lectiu.

Em permetran que comenci caracteritzant mínimament aquest exili que va tenir el seu punt culminant a finals de gener de 1939, quan prop de 500.000 persones procedents de tot Espanya van travessar la frontera. Gairebé la meitat eren soldats, la resta estava constituïda sobretot per dones, nens i ferits que necessitaven atencions mèdiques. Les imatges recordades d'aquest èxode no estan lluny de les desban-

dades de Kosovo o l'Afganistan que tots hem pogut veure tranquil·lament a casa. Les paraules de Carles Riba, "... el que he viscut no es comptarà per anys", expressen diàfanament el sentir general dels que es van trobar viatjant a França en ple hivern, en un trajecte llarg i dramàtic. Altrament, la rebuda de què van ser objecte en aquest país veí va significar, per a la immensa majoria, un cúmul de penalitats que no van fer sinó augmentar el desconsol que sent qui ho abandona tot. Després, ja sabem del destí de tants exiliats: primer, camps de concentració francesos; després, camps de concentració alemanys; per no parlar d'aquells que, enganyats per les promeses de benevolència de Franco, van gosar tomar al seu poble per acabar en mans d'un escamot d'execució o, en el millor dels casos, marginats en la societat dels vencedors. José Mª Peman expressava sense circumloquis el destí que el nou règim tenia previst per als vençuts: *"La guerra, con su luz de fruslería, nos ha abierto los ojos a todos. La idea de turno o juego político ha sido sustituida para siempre por la idea de exterminio y de expulsión"*.

Segons l'informe elaborat pel *Servicio de Evacuación de Republicanos Españoles* (conegut com a SERE), tres mesos després d'haver-se tancat la frontera, els refugiats que continuaven aleshores a França eren al voltant de 275.000 persones. A l'estiu de 1939, doncs, havien tornat gairebé la meitat dels que hi havien entrat l'hivern anterior. Els repatriats eren majoritàriament soldats, que havien arribat a França bruts, mal alimentats, esparracats, desarmats, però no per això indisciplinats, que optaren pel retorn després d'haver patit els camps d'Argelers i Sant Ciprià, d'on procedien la major part. Tomaven a casa sense saber massa bé quina sort els esperava.

Després d'aquest retorn de primera hora, la diàspora dels catalans oferia la imatge d'un exili familiar, amb tota la càrrega social que això comporta. Famílies senceres, obligades a deixar enrere els pobles i les ciutats que els havien procurat tots els referents vitals, totes les arrels que hom necessita per créixer i desenvolupar-se plenament com a persona. Famílies i joves —sobretot nois— es convertiren en apàtrides, asilats, desterrats o simplement estrangers provisionalment instal·lats en els països que els acolliren, als quals arribaren amb una ferida oberta per la pèrdua que acabaven de patir, que per a la majoria, penso que es pot dir sense massa por a errar, mai acabà de cicatritzar del tot.

Molts no passarien de França. Bona part d'ells van romandre actius tant a la zona "lliure" com a la zona ocupada pels alemanys, lluitant en la resistència contra el nazisme o treballant a la rereguarda, al costat amb els francesos, aconseguint amb el seu comportament superar la incomprensió i el rebuig inicial d'una part important de la població francesa, que els havia rebut ostensiblement amb menyspreu. Fou llavors, en el curs de la guerra contra el feixisme, que es guanyaren la condició jurídica de refugiats que van rebre després, tal com en aquells moments la definia la Societat de Nacions, amb totes les garanties que se'n derivaren.

Com bé ha assenyalat la historiadora Phryné Pigenet —filla d'exiliats i estudiosa de l'exili català a França— fou al final de la Segona Guerra Mundial que els exiliats van deixar de llegir la compassió en els ulls dels seus veïns. Abandonaren els sentiments de ràbia i impotència que els havien aclapatat i s'aplicaren a reconstruir la seva vida, tot lligant el seu futur a la sort del país d'acollida. S'esforçaren a foragitar la sensació que només els tocava un "futur de llàstima". A França els obrers qualificats es van poder inserir fàcilment en el mercat de treball. Per contra, molts empleats, mestres o professionals liberals es van haver de proletaritzar. Tot i això, una part important de l'exili de base acabà trobant fora de Catalunya l'

estatus econòmic —la promoció personal si volen— que mai haurien pogut ni somiar si haguessin decidit romandre al lloc que l'instint de salvaguardar les seves vides els impulsà a abandonar. Encara que no és menys cert que amb l'exili tots hi perderen alguna cosa. N'hi ha que mai acabarien de fer-se'n la idea. Mai arrelarien enlloc. Aquells qui pogueren fer-ho tomaren a Catalunya tan aviat com els fou possible.

La realitat és que l'exili va ser una víctima més de la guerra freda. La feblesa dels aliats a l'hora de considerar Franco i el seu règim un vestigi viu del feixisme i del nazisme derrotats a la Segona Guerra Mundial ajudà a la consolidació de la dictadura, mentre s'apaivagava irreversiblement la confiança en un retorn esperat i fins i tot possible. Un home de pau com el cardenal Vidal i Barraquer va morir a l'exili. Fou la negativa franquista a bastir ponts vers una reconciliació allò que menà definitivament la major part dels exiliats catalans a refer la seva vida a França, un país en plena reconstrucció i necessitat com mai de braços per recuperar-se de l'ensurt de la guerra.

Molts van establir-se prop de la frontera, resistents a abandonar una provisionalitat que els mantingué, com s'ha dit reiteradament, amb la maleta a punt durant molt temps. La seva història sembla, com recorda Phryné Pigenet, que va estar menys imbuïda per un desarrelament prenyat de nostàlgia, de degradació social i, també, de trajectòries espectacularment reeixides que no pas la vida d'alguns dels que van travessar l'Atlàntic i es van instal·lar sobretot a Mèxic, el segon país d'acollida després de França.

Mèxic havia començat a rebre refugiats de forma selectiva ja l'any 1937, quan acollí els “nens de Morelia”, la ciutat que els va allotjar i de la qual van prendre el nom: prop de 400 nens i nenes d'entre 3 i 15 anys, la majoria catalans. Després, a mitjans de 1938 es creà la Casa de España —anteriorment immediat del prestigiós Colegio de México— destinada a acollir intel·lectuals exiliats. Entre els catalans que es relacionaren amb aquesta institució hi trobem, per exemple, el fisiòleg August Pi i Sunyer, el filòsof Joan Roura Parella, el també filòsof Joaquim Xirau, amb el seu germà, el químic Joan Xirau, l'historiador Josep M. Miquel i Vergés, el poeta Josep Carner o l'arqueòleg Pere Bosch i Gimpera, primer rector de la Universitat Autònoma de Barcelona. Va ser, però, després de la caiguda de Catalunya que Mèxic va obrir les portes a l'exili “massiu”. Un exili rebut amb mostres colpidores de solidaritat que el president Lázaro Cárdenas va saber imbuir al seu poble, generós en extrem.

Va ser entre juny i juliol de l'any 1939 quan van arribar procedents de França les tres primeres expedicions a bord dels vaixells *Sinaia*, *Ipanema* i *Mexique*. Formalment, per raó de les necessitats agràries del país, es donava preferència als pagesos; per això, com recorda sorneguerament Avel·lí Artís-Gener, tothom se'n va fer malgrat haver —diu— “legions de gent que no sabia distingir entre un càvec i una arada...”. La realitat és que a Mèxic hi va fer cap un exili en el qual el pes dels sectors intel·lectuals era extraordinari. La tasca meritòria que van desenvolupar en el camp de la cultura i de l'educació no defraudà les mostres de simpatia de què foren objecte, d'afecte i estimació mai esborrades del record de tots els que en van rebre. Per a alguns, així ho diu per exemple l'antropòleg Claudi Esteva Fabregat, el record íntim d'aquesta rebuda només s'enterbolia amb la imatge dels molts que s'havien quedat a Europa a la cerca d'un passatge cap a Amèrica que mai aconseguirien, perquè fins i tot les possibilitats d'acollida d'un país generós com Mèxic tenien un límit.

Entre 1936 i 1950 van desembarcar a Mèxic al voltant d'uns 5.000 exiliats catalans. Xifra important, encara que la major part dels catalans que van romandre definitivament fora de Catalunya van optar per quedar-se a Europa. En xifres rodones, a França, el principal país d'acollida, s'hi van quedar uns 30.000 exiliats.

A banda de França i de Mèxic, els catalans s'instal·laren també a Algèria, l'Argentina, el Brasil, Colòmbia, Costa Rica, Cuba, els Estats Units d'Amèrica, la Gran Bretanya, Holanda, Panamà, Perú, La República Dominicana, Suïssa, l'Uruguai, Veneçuela, Xile... Tots aquests països tenen petjades de l'activitat cultural desenvolupada pels exiliats, fàcilment rastrejables, tal com ha mostrat Albert Manent en la seva exploració sobre els camins empresos per la literatura de l'exili català arreu del món.

Més difícil, però, resulta cercar la presència dels catalans exiliats que no tenien la dèria d'escriure, pràctica molt estesa, val a dir-ho, entre la gent de l'exili. Els llibres escrits sobre l'exili i per l'exili català, així com l'edició d'autors prohibits durant tants anys a Catalunya, es compten per desenes. Només per posar un exemple que ens és molt proper, la primera edició de la poesia de Màrius Torres es va fer, el 1947, a Coyoacán, a *Quaderns de l'exili*, a cura de Joan Sales.

A través dels informes elaborats per organismes com el SERE s'ha pogut establir —ja se sap que mai ha resultat fàcil fixar numèricament les víctimes de les dictadures— que del total d'exiliats arribats a Mèxic, aproximadament la meitat, eren treballadors assalariats, un terç procedia del camp, mentre que la resta —al voltant d'un 18%— eren polítics, professionals, alts quadres de l'administració, mestres, catedràtics, militars, intel·lectuals i artistes.

No es pot pas dir que la imatge que es dedueix d'aquestes dades es corresponia amb la que oferia la societat de la qual van ser amputats, eminentment agrària i rural com era la Catalunya dels anys trenta. És a partir d'aquestes dades que es corrobora, com dèiem fa un moment, que a Mèxic hi arribà un col·lectiu important d'un exili selecte, format i intel·lectualment molt preparat. Carlos Fuertes no dubta a assegurar que la modernitat de Mèxic s'explica en funció de l'exili republicà. Un exili que en bona mesura cercava posar-se a molts quilòmetres de distància d'una repressió que buscava als homes de ciència i cultura com a objectiu preferent. Quan els vencedors de la guerra depuraren responsabilitats, l'educació acadèmica va ser considerada un agreujant especialment punible, tot i que és ben sabut que a l'exili s'hi trobava representat tot un poble: des dels nens i els avis als pagesos i els savis més venerables. I això és especialment cert en el cas de Catalunya, potser perquè la proximitat de la frontera facilità l'èxode col·lectiu.

Per altra part, l'important pes dels catalans dins de l'exili s'ha d'entendre, també, en funció de la durada que tingué la guerra a Catalunya. Catalunya no va caure fins que pràcticament el conflicte tocava a la fi. Tampoc s'ha d'oblidar que el gros de les unitats combatents que van passar els Pirineus estaven formades per soldats catalans i aragonesos. I igualment s'ha de tenir en compte que era a Catalunya on el pes dels sectors d'esquerra i la polarització de la societat havia assolit unes cotes més elevades de confrontació. L'espectre polític català estava integrat per republicans, anarquistes comunistes —ortodoxos del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) i heterodoxos del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM)— tots ben presents a les files dels que abandonaren el país.

Els exiliats catalans esdevingueren sempre un sector diferenciat de l'exili espanyol en general, amb la tasca afegida d'haver de vetllar per la salvaguarda d'una llengua i d'una cultura minoritària i desconeguda fora de Catalunya. Ja a l'interior dels camps de concentració els exiliats van mobilitzar-se organitzant exposicions, orquestres, diaris, cursos i conferències. Feren cultura catalana des de la base, com bé ha explicat l'historiador Francesc Vilanova a través, per exemple, dels valuosos testimonis que es conserven a l'Arxiu Pi i Sunyer del "camp dels catalans" d'Agde.

Fora dels camps, els republicans aplegats al voltant de la Fundació Ramon Llull, amb el seu delegat general Antoni M. Sbert, al mateix temps que ajudaven als exiliats i tenien cura de les relacions exteriors amb els comitès internacionals d'ajut i els catalans d'Amèrica, s'ocupaven sobretot de la promoció de la cultura. De la seua mà va aparèixer aviat *El Poble Català*, que reivindicava la unitat d'acció dels catalans, o la *Revista de Catalunya*.

Per altra banda, l'activitat dels casals catalans d'arreu del món, encaminada a preservar la memòria cultural catalana, junt amb la tasca feta per orfeons, grups de teatre, conferencians infatigables, clubs de futbol o aplecs de sardanes, així com el rol desenvolupat pels reinstaurats Jocs Florals o les festes del llibre, sense oblidar el paper de la música i les arts plàstiques —més important en països com França que la lletra impresa—, van ser quelcom vital, tant per fer més suportable l'enyorança com a l'hora d'expressar unes actituds resistencialistes insubornables.

Aquesta barreja de nostàlgia i resistència en l'acció cultural es percep només donant una ràpida ullada a algunes de les capçaleres de la munió de diaris i revistes que es publicaren a tants indrets, principalment a Amèrica. S'ha de dir que algunes d'aquestes publicacions ja existien i es revifaren amb l'arribada dels exiliats, igual que va succeir amb molts casals.

A banda de les principals revistes d'exili —l'esmentada *Revista de Catalunya*, editada a França; *Vida Nova*, feta a Montpeller; *La Nostra Revista*, *Pont Blau* i *Quaderns de l'exili*, a Mèxic; *Germanor*, a Xile, o *Ressorgiment*, a Argentina—, van veure la llum publicacions amb noms tan suggeridors com: *Afany*, *Impuls*, *Vencerem*, *Virolai*, *Quatre Barres*, *El Més Petit de Tots*, *L'Emigrant*, *Ressò*, *Caliu*, *Mai No Morirem*, *Som i Serem*, *Terra Lliure*, *Vinçle*, *Recobrament*, *Montserrat*, *Plançó*, *Retorn*, *Clar i Català*, *Manelic...* són exemples d'un llistat que es fa interminable quan es prenen en consideració els butlletins editats pels diversos centres i institucions o les publicacions periòdiques editades per les forces polítiques a l'exili. Només a Mèxic arriben a ser més de 100 les publicacions periòdiques editades pels catalans.

En realitat aquesta i d'altres manifestacions culturals només feien que reflectir la creença compartida per tants republicans, expressada ja clarament en els anys de la República, que el camí per assolir la veritable llibertat passava necessàriament pel saber que fa créixer l'individu i la comunitat a què pertany.

La Universitat, que és la institució a la qual la societat ha atorgat la funció de crear coneixement i de custodiar i transmetre els sabers, no pot fer menys que reconèixer l'esforç dels que, de manera altruista, van voler universalitzar una cultura petita i ignota allí on els va tocar de viure després de la desfeta. Ben bé pot dir-se que si avui Catalunya es coneix a molts indrets del món per tenir una llengua pròpia i també literats, pintors o músics universals, i —com no— sardanes, castells humans i equips de futbol, no és

únicament per la projecció mediàtica dels Jocs Olímpics de 1992 o pel paper de Barcelona com a centre de negocis i turisme. Molta gent va mantenir sempre el foc encès, fins i tot en els moments més desesperançadors. Potser només per si un cas. Potser només per fer costat als de dins, als que patien l'asfixiant atmosfera de por, misèria i impotència a què els abocaven les noves condicions de vida generades per un règim sustentat en la repressió i el control social sobre la vida pública i privada dels que restaren situats al bàndol dels vençuts. De nou Carles Riba ens procura les paraules que ens calen: *“Cal no perdre de vista —escrivia el 1953— que la primera realitat, l'única permanent, d'una pàtria és la terra que es trepitja i l'àmbit del seu nom; tot allò que es pugui construir a l'emigració, és provisional i no dura, tret de petits residus, més enllà d'una generació...”*.

Sortosament van ser molts, dins i fora, els que mai van abandonar Catalunya. “Una pàtria tan petita que la somnio completa”, diu Pere Quart a les “Corrandes d'exili”.

Els escriptors de l'exili —“la secció més distingida de l'exili” en diu l'estudiosa dels exiliats catalans a Mèxic, la historiadora Dolors Pla— van portar a terme la seva obra pensant en Catalunya. Confiant que tard o d'hora podrien connectar amb el públic per al qual escrivien. I, efectivament, avui la major part d'ells formen part del patrimoni cultural que Catalunya deixarà en herència a les generacions futures. Noms com —i m'atreveixo a esmentar-ne uns quants a desgrat de saber que en la meua relació hi haurà buits injustificables (ja ho dic ara abans que algú m'ho retragui)—: Agustí Bartra i la seva esposa Anna Murià, traspassada fa tot just unes setmanes, Josep Carner, Pere Calders, Tísner, Francesc Trabal, Domènec Guansé, César August Jordana, Joan Oliver (Pere Quart), Carles Riba, Mercè Rodoreda, Vicens Riera Llorca, Joan Sales, i tants altres que, amb obres cabdals, ens expliquen i ens ajuden a entendre com hem arribat on ara ens trobem.

Escriptors recuperats, així com ho han estat en major o menor grau molts dels artistes i músics, com el mestre Pau Casals, intèrpret insubstituïble, exiliat voluntàriament durant tants anys a Prada de Conflent, des d'on, amb els festivals de música per ell instituïts, així com amb la seva actitud en pro de la pau, donà projecció mundial a la causa catalana i republicana. I junt amb Pau Casals hem d'esmentar a altres compositors i artistes plàstics de renom com Robert Gerhard, Baltasar Samper (primer compilador de l'Obra del Cançoner Popular), Carles Fontserè, Josep Bartolí, Grau Sala, Antoni Clavé, etc. Tots integrants d'un “inventari de pèrdues” del que també formen part historiadors, economistes, enginyers, metges i assagistes com Ferran Soldevila, Pere Bosch Gimpera, Manuel Serra i Moret, Carles Pi i Sunyer, Josep Trueta, August i Santiago Pi i Sunyer, Jaume Serra Hunter, Eduard Nicol, Pau i Marc Aureli Vila, etc., noms que s'han de posar al cantó de tants ensenyants i bons professionals, la major part dels quals perduts per Catalunya per sempre més. I encara, en el cas dels escriptors, la tragèdia de l'exili no rau tant en el fet que la seva producció s'hagi integrat tard a la tradició, sinó en el fet que, donades les circumstàncies, moltes de les grans obres possibles ni tan sols van arribar a produir-se.

Sigui com sigui, però, la tasca cultural feta ha resultat imprescindible. Els que amb esforç van mantenir viva la cultura catalana a l'exili sabien —en tenien la clara intuïció que en l'exili de 1939 s'hi personificava de manera gairebé exclusiva, almenys durant les dues primeres dècades, la consciència històrica de Catalunya, enfront d'un franquisme anorreador que tenia sotmès el país al que Josep Benet ha denominat *genocidi cultural*.

Però cal no oblidar, tal com Antonio Gramsci recorda al seu fill en les cartes que li escriu des de la presó, que la història només es fa comprensible quan s'ocupa de tots els homes, del nombre més gran possible d'homes que s'uneixen en societat, i treballen i lluiten, i es milloren a ells mateixos. Per això mateix no es pot deixar d'esmentar que la importància que va tenir l'exili en la salvaguarda de la identitat cultural catalana recau igualment en els comportaments anònims de tantes famílies que s'han resistit, per exemple, que la llengua pròpia es perdés, conservant-la molt més enllà d'una generació. Al meu entendre, les més de 30.000 pàgines d'entrevistes amb exiliats —molts d'ells catalans— amb què compta l'Instituto Nacional de Antropologia de Mèxic, ja transcrites i disponibles per ser consultades, resulten també imprescindibles en aquest esforç col·lectiu de resistència a l'oblit.

L'aliança que va establir-se a Espanya després de la Guerra Civil entre oblit i poder ofereix, en el tracte donat a l'exili, un exemple paradigmàtic dels infortunats estralls que es poden causar a partir de l'ús públic i interessat del passat. La Llei de Responsabilitats Polítiques de febrer de 1939, amb efectes sobre persones i patrimonis familiars, contribuï efiçament en l'operació d'oblit desplegada pel nou règim. Aquesta llei permetia portar als tribunals tots aquells que a partir de l'octubre de 1934 havien contribuït —són paraules escrites al preàmbul de la llei— “a la subversió roja i al retard de la victòria del Movimiento”. Amb aquesta legislació es procedí a la confiscació dels béns d'aquells que s'havien posat al cantó de la República.

Els tribunals per responsabilitats polítiques imposaren multes als presents i als absents amb un passat susceptible de ser castigat. Tots els que havien ocupat algun càrrec públic, havien militat en algun partit d'esquerra —obrer o reformista— o s'havien destacat en pro de la República des d'algun àmbit de la vida social o cultural, tingueren el corresponent expedient obert. La Llei, a més de ser un instrument d'espoli de patrimonis al servei de la voracitat confiscadora del nou règim, va estar al servei de la persecució dels exiliats i les seves famílies, ja que les sancions imposades, en cas d'absència, s'heretaven. Les dades relatives a l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques corresponents a la província de Lleida, que coneixem bé, són, en aquest sentit, inqüestionables: el 75% dels inculpats processats per aquest tribunal es trobaven a l'exili o en parador desconegut.

Als pobles de dimensions no massa grans, com bona part dels de Catalunya, costa ben poc constatar l'èxit de les polítiques repressives del franquisme. Només cal fer un repàs, no pas gaire acurat, del cens de població per trobar les famílies que van resultar engolides per l'exili. Desaparegudes en molts casos sense a penes deixar senyal. Ben bé es pot dir que en molts indrets s'aconseguí allò que es pretenia: fer l'exili invisible a partir d'un retorn impracticable.

Si això ho apliquem a casos concrets, el Dr. Fabian Estapé, n'ofereix en les seves memòries un bon exemple del que hem dit. Explica que quan es va decidir durant el seu mandat, com a rector de la Universitat de Barcelona, a finals dels anys seixanta, fer la Sala de Rectors, només es van poder incorporar els dos rectors de la República —Jaume Serra i Hunter i Pere Bosch i Gimpera— previs contactes amb Mèxic per aconseguir un retrat que pogués ser adequadament reproduït per l'estudi de Belles Arts que s'encarregà de fer-ho.

D'aquí l'esforç meritori de l'exili en no renunciar a estar present. A través de la cultura, com hem vist, però també a través del compromís polític, que molts seguirien observant, tot enduent-se amb ells les diferències que els havien enfrontat, dividit i afeblit durant la guerra i la revolució. Ni una guerra ni un oceà van ser suficients per apaivagar desacords. Potser fins i tot es pot pensar —vist amb perspectiva històrica— que va ser per raó d'aquestes diferències que es va reforçar el denominador comú que unia tots els exiliats. Tots per igual abocats a la dissort per haver defensat la República enfront d'uns militars l'objectiu dels quals era eliminar qualsevol tradició no solament democràtica sinó fins i tot liberal.

Política i cultura, com a elements indissolubles en l'exili català, s'uniren en la defensa d'aquest ideal de llibertat que explica la participació de tanta gent en la resistència francesa, en el maquis, o en moltes altres activitats en què aquest compromís polític dels refugiats va tenir ocasió de manifestar-se. En els camps, afrontant la penúria; en la creació de xarxes d'evasió a un costat i l'altre dels Pirineus; després en l'organització de recaptacions de fons per ajudar a refer la resistència a l'interior del país; mai es deixaren de fer manifestacions i mítings de protesta de tota mena; i sempre se salvaguardaren —a desgrat de les múltiples vicissituds patides— les institucions de govern republicanes.

I aquesta legalitat fou preservada davant de diverses incomprensions, com la rebuda, per exemple, de les democràcies occidentals. Només a Mèxic hi va haver sempre oberta ambaixada del Govern de la República. I a l'ambaixada de Mèxic és on va ser elegit, el 1954, president de la Generalitat de Catalunya Josep Tarradellas, en substitució de Josep Irla.

Tots dos van comprendre la importància històrica per a Catalunya de conservar aquesta institució nacional. Per això, l'any 1977, després de les eleccions generals del mes de juny, aquesta Generalitat va arribar com a institució restablerta, no constituïda com va passar en altres llocs, i va resultar possible —ara fa vint-i-cinc anys— una continuïtat en la qual s'inseria singularment la legalitat republicana en el marc de la monarquia parlamentària que s'anava construint.

És aquesta voluntat de ser la que fa que l'exili republicà aparegui com a dipositari d'una tradició liberal democràtica, que durant massa temps ha estat furtada —escamotejada si volen— a la història del país. Això és així des del moment que aquesta tradició que estableix un nexa entre l'ahir i l'avui no ha estat encara mai reivindicada des dels poders públics, com a part constitutiva de la consciència històrica a la qual reiteradament m'he estat referint al llarg de la meva intervenció.

Per modèlica que hagi pogut ser la transició a la democràcia, el pas a la Constitució de 1978 no va fer-se pas de manera lineal. En el llarg camí recorregut hi jugaren el seu paper les tradicions federal i obrerista, així com l'experiència descentralitzadora de la Segona República, de la qual Catalunya en fou el màxim exponent. Aquesta és la realitat, per incòmodes que puguin resultar les cultures polítiques que molts republicans —de l'exterior i de l'interior— defensaren infatigablement.

No es pot renunciar a aquest passat liberal i republicà —reflectit sobretot en aquest exili global— encara que s'hagin de redoblar els esforços a desmentir el filòsof alemany Hegel, a qui s'atribueix una sentència formulada ja fa gairebé dos segles: "L'autèntica veritat de la Història és que ningú aprèn de la Història".

I cal insistir en aquest objectiu, perquè només es pot deixar de ser presoner del passat quan aquest es posa al servei del present.

Reinstaurada la democràcia, les portes del retorn s'obriren definitivament a tots els exiliats. Però per a molts, aquesta obertura sense restriccions els arribava massa tard. Els retenien massa lligams amb els països d'acollida. Molts tomaren, efectivament, a Catalunya, però de vacances o quan els ho va permetre la jubilació. I ho feien mantenint encara un peu a cada lloc.

Avui tenim entre nosaltres representants de diverses entitats de l'exili.

El distingit historiador Josep M. Murià, actual president del Colegio de Jalisco, és membre d'una coneguda i extensa família d'exiliats. Coneix, per pròpia experiència i pels seus treballs de recerca incansable, les mútues i fructíferes influències que s'establiren entre la vida mexicana i l'exili. Sap, també, quants esforços requereix tractar de localitzar tots els catalans, que li agradaria tenir reunits en un exhaustiu "diccionari de catalans de Mèxic", una primera aproximació del qual, ja ha estat publicada sota la seva coordinació. És, sens dubte, una veu autoritzada per acompanyar-nos en aquest acte.

La filla de l'escriptor Pere Calders i Rossinyol, la professora de literatura rabínica i de llengua hebraica de la Universitat de Barcelona, Tessa Calders, coneix bé l'experiència de la tomada definitiva. Tenia 11 anys quan l'any 1962 arribava amb la seva família a Catalunya. Coneix bé, per tant, l'experiència del reintegrament. L'impacte que degué causar-li la societat catalana que va trobar-se, en relació amb la mexicana de què procedia i que li servia de referència, deu constituir de ben segur encara un record viu i inesborrable. Un altre testimoni convidat per donar-nos avui una visió personal sobre el retorn dels que van poder fer-ho al cap d'uns anys d'absència.

Moltes gràcies.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. José M. Murià

Al parlar d'aquell dramàtic exili català, esdevingut com a resultat de la Guerra que va assolar aquest país, a l'acabament dels anys trenta del segle passat, i de la feixuga dictadura que el va sotmetre després, durant tant i tant de temps, no es poden perdre de vista dos noms entranyables: Mèxic i Cárdenas.

Mèxic és la meva terra i la de molts altres descendents d'aquells catalans que van creuar l'Atlàntic buscant el refugi i la seguretat que Europa els negava. A Mèxic ho van trobar i, finalment, molts d'ells s'hi van quedar per sempre més. I és que Mèxic va ser, fins no fa gaire, una esplèndida llar per als perseguits polítics de tots els indrets; Mèxic va ser durant un grapat d'anys la salvació de molta gent!

Això és el que en deia Pablo Neruda, el gran poeta xilè, en el seu *Canto General*:

México, has abierto tus puertas y tus
manos al errante, al herido,
al desterrado, al héroe.
Siento que esto no pueda decirse en otra
forma y quiero que se peguen mis palabras
otra vez como besos a tus muros.
De par en par abriste tu puerta
combatiente y se llenó de extraños hijos
tu cabellera y tú tocaste con tus duras
manos las mejillas del hijo
que te parió con lagrimas la tormenta del mundo.

Mèxic vol dir en el melic de la lluna. Segons l'antiga cosmogonia significa en el bell mig de l'univers. És una paraula nàhuatl, una llengua que s'ha parlat a les terres altes des de fa només uns dos mil anys i que avui en dia encara utilitzen quotidianament uns tres milions de persones.

Recullo unes quantes paraules escaients, dites en aquest idioma per un poeta contemporani: *In mexicana tlach hueycal, mochipa quicentlah tlapohtlica itlatzacuil inic colaquizqueh in cualli tlach cualli cihuah* (la gran casa dels mexicans sempre té l'entrada ben oberta per a tots els homes i dones de bona voluntat.)

Em vull referir també al general Lázaro Cárdenas del Río, president dels Estats Units Mexicans des de finals de 1934 fins a finals de 1940. Primer, per l'ajuda que va donar al govern legalment constituït de la República Espanyola i als seus combatents; després, per l'acollida que, tant ell com el seu successor, un altre general de nom Manuel Ávila Camacho, van donar a tots aquells, catalans o no, que en tan amargues circumstàncies trucaren a les seves portes buscant refugi.

L'un i l'altre eren militars fets en el camp de batalla d'aquella Revolució que es va produir durant la segona dècada del segle XX, com a resultat d'una oprobiosa i feixuga opressió sustentada en principis econòmics "neoliberals". No eren doncs, ni l'un ni l'altre, pròpiament allò que se'n diu militars de casta, ni criats a les acadèmies castrenses, ni entrenats adequadament a les casernes per tal de servir a les aristocràcies i a les oligarquies. Eren, en poques paraules, soldats eixits d'un poble en rebel·lia.

Cal dir-ho així per diferenciar-los clarament d'aquells militars espanyols que es van alçar contra un govern democràtic i republicà escollit lliurement per la majoria dels habitants, i que no es van posar la mà al cor per escometre amb tanta crueltat contra el seu propi poble.

Des dels començaments de la guerra ibèrica es va produir el que el mateix president Cárdenas en deia la "modesta ajuda" mexicana: armes, aliments i molts voluntaris a les brigades internacionals. Entre aquests, no puc deixar de recordar-ne tres, gairebé oblidats del tot, que van deixar les aules de la meua Universitat de Guadalajara l'any 1937, per venir a morir, afusellats, precisament molt a prop d'un poble que es diu El Ferrol del Caudillo.

Tampoc no puc passar per alt David Alfaro Siqueiros, que va sortir viu d'aquesta guerra i va acabar convertint-se en un dels més grans pintors mexicans de tots els temps. Siqueiros va arribar a ser fins i tot coronel de l'exèrcit republicà. El títol de les seves memòries de soldat porta la música d'una plena vocació popular: *Me llamaban el coronelazo*.

Ja en aquells anys, en què les coses d'Espanya es veien encara amb optimisme i el mateix Cárdenas suposava que el govern legal controlaria la situació, es van començar a dedicar espais mexicans per tal d'emparar intel·lectuals distingits perquè poguessin seguir amb el seu treball. Se'n va convidar a Mèxic un bon nombre i amb ells es fundà una institució que tothom estava segur que no duraria gaire: la Casa de España en México. Ironies de la vida: ara encara existeix.

Diuen que a Mèxic el que resulta efímer és precisament allò que es fa amb el propòsit que sigui definitiu. Només el que es fa provisionalment és el que dura per sempre més.

Quan va esdevenir-se la desfeta, la Casa es transformà en el Colegio de México, on vaig tenir el privilegi de doctorar-me l'any 1969, dirigit pel meu entranyable mestre José Gaos, valencià de fet, últim rector d'aquella Universitat de Madrid.

Un altre grup significatiu va ser el dels 456 fills d'obriers, molts d'ells catalans, que van ser enviats a la ciutat de Morelia l'any 1937, mentre passava la guerra, per protegir-los dels seus perills i, sobretot, evitar-los la fam i les malalties que es patien a les ciutats catalanes. Però en comptes de tornar a casa en pau, cada un d'ells es va convertir en el protagonista d'una dramàtica història de la qual ningú se n'ha volgut fer responsable. El cas d'aquests "nens de Morelia" és una ferida oberta que els governs espanyols encara no s'han preocupat que cicatritzi.

Però quan es va ensorrar la República, Cárdenas no es va fer el desentès. Tot just el 8 de febrer de 1939, Isidro Fabela, un dels millors diplomàtics que hem tingut, com a representant del govern mexicà ja s'ha-

via entrevistat oficialment amb Manuel Azaña i havia ofert asil als republicans. Tal com diuen els mateixos refugiats a França, a mesura que les portes d'altres indrets es tancaven, les de Mèxic s'obrien més i més i oferien una esperança que era fonamental per mantenir-los la vitalitat que tant necessitaven. Això és el que deia un poeta refugiat, precisament al començar l'any 1942:

Sola, ben sola avança,
dintre un mar de desconsol,
i emproant la llum del sol,
bella nau de l'esperança!

El ministre de Relacions Exteriors de Mèxic, Eduardo Hay, el juny de 1937 havia escrit a la Lliga de Nacions: *México se siente ahora con el deber de reivindicar con su actitud una de las conquistas de mayor contenido humano que había logrado ya el Derecho de Gentes: la prerrogativa de asilo para los exiliados por causas políticas. México ha sido tan fiel observador de esta política que, en su suelo hospitalario, como hoy los refugiados españoles, han hallado albergue, y siguen hallandolo, los ciudadanos de diversos países y de distintas razas, para quienes contingencias que no es necesario mencionar, han arrojado de sus respectivas patrias. Es así como mi país entiende y cumple con los deberes de solidaridad humana.*

A més a més dels acords diplomàtics que van posar els refugiats sota la protecció de la bandera mexicana i de moltes altres gestions oficials, es va comptar amb l'entusiasme d'intel·lectuals com Alfonso Reyes, Daniel Cosío Villegas i molts més, que anaven i venien buscant la manera i els recursos per rescatar més gent. Però també és just recordar ara els diplomàtics que, per una raó o per una altra, s'hi van veure implicats i van esforçar-se molt més del que requeria la seva funció.

Un cas típic és el de Gilberto Bosques, cònsol de Mèxic a Marsella. Quants, com el meu pare, van salvar la vida gràcies a ell, malgrat les pressions i amenaces de la terrible Gestapo! Després, els feixistes es van poder revenjar, però tan bon punt va ser alliberat, el van nomenar ambaixador a Portugal va continuar ajudant gent que fugia d'Espanya.

D'acord amb els principis de la nostra *doctrina Estrada*, defensora dels principis d'autodeterminació dels pobles i contrària a la intervenció estrangera a la vida interna de cada país, que es va esgrimir amb tanta dignitat durant molt de temps, el Govern de Mèxic va mantenir fins al final del règim de Franco el seu reconeixement solidari a la República Espanyola, malgrat els esforços perquè se'n desdigués que van fer tant el dictador mateix com els seus aliats en el continent americà.

Diuen que un poble no queda realment establert fins que no s'inaugura el seu cementiri, i que hom no pertany realment a una comunitat si no hi té enterrats els seus morts més propers. El meu pare sempre deia que la seva mexicanitat es basava principalment en el fet que a Mèxic hi tenia enterrat el pare i hi havia nascut un fill.

Jo hi tinc els "meus" morts en un raconet del municipi de Zapópan, al costat de Guadalajara, la capital de l'estat de Jalisco, on van néixer també els meus fills. A més a més, visc plenament en aquelles terres i tinc tota la intenció de morir-hi. Encara que de pressa no en tinc cap; cal dir-ho, per si de cas...

Però em resisteixo a perdre la consciència que tots els “meus” difunts van haver de viure i morir a Mèxic justament pel fet, com en dieu vosaltres, de ser catalans de socarel o de “pedra picada”. Acostumat com estic al món acadèmic, i aprofitant que ens trobem en una universitat com aquesta, de tanta antiguitat, tanta significació i tant de prestigi, diria que els meus pares, ambdós, eren senzillament, com tants d’altres, catalans “a temps complet”.

No té res d’estrany, doncs, que a la seva nissaga hi hagi perdurat el respecte i l’amor a Catalunya, a la seva identitat i, naturalment, l’ús de la seva llengua.

Tampoc no ha d’estranyar, doncs, que una institució com el Colegio de Jalisco, acadèmica i plenament mexicana, en la qual col·laborem alguns fills de catalans, es preocupi, entre altres coses, per estudiar de manera ordenada i sistemàtica la presència i l’empremta d’aquesta diàspora de catalans en el si de la nostra societat. Primerament, amb la intenció que els mateixos mexicans la coneguem millor; però també com una forma de recordar Catalunya, malgrat aquells als quals no agrada la memòria, que no pocs fills d’aquestes terres, precisament pel fet de voler ser-ho com cal, van haver d’anar a parar a Mèxic.

Allà hi trobaren millors condicions per continuar parlant i escrivint en català. Arribar a Mèxic va ser per a aquella gent sentir que podien respirar en plenitud.

El meu pare ho explicava cada moment. Tan bon punt va baixar del famós vaixell *Nyassa*, al port de Veracruz, li van recollir un munt de papers de tota mena que havia necessitat per moure’s limitadament per França, i encara sempre amb l’ai al cor per por que n’hi manqués algun. A canvi de tot allò li van donar un simple i esquifit trosset de cartó, només amb un número escrit amb llapis.

Entre desconcertat i intranquil, va preguntar al funcionari què podia fer amb “allò”. L’home l’hi va agafar amb delicadesa i amb el mig somriure de la gent de l’alta vall, li va tomar a donar, tot dient-li: *Con este papel, de Sonora a Yucatán, vaya onde quiera y haga lo que le dé su gana.*

Talment van fer, el que van voler. Fins a l’extrem que, com ja ho hem dit en altres llocs i ho va fer també, l’any 1956, el mestre Pau Casals a la ciutat de Jalapa, la de Mèxic va ser, almenys durant els primers i els més terribles quinze anys del franquisme, la veritable capital de la cultura catalana.

Així fou fins que la cultura no es va començar a refer dins de Catalunya, per damunt de la repressió i de tants altres obstacles que es van haver de superar. Però per la seva banda, aquell exili català, format per gent de treball, responsable i ben intencionada, que va enriquir Mèxic en multitud de camps, no va deixar mai de mantenir, de vegades només a la llar o en petites comunitats, però sovint en projectes de més alta volada, l’estimat caliu de la cultura catalana.

És el que el meu poeta de l’exili, en el seu *Cant a la pàtria*, en deia “la voluntat de ser”, que no va perdre mai aquell col·lectiu de patriotes:

No cremo cap encens al déu de la venjança
que cria el cor petit,

ni em deixo corsecar pel corc de l'enyorança
perquè l'únic consol que pot tenir és l'oblit.
La voluntat de ser, només, vull per cuirassa
que cap dard no traspassa
per a ferir-me el pit.

Un cabàs de llibres publicats a Mèxic en serien, per si mateixos, suficient testimoni. Obres clàssiques i de recent creació. Però poden afegir-s'hi també diverses revistes de curta i llarga durada, com és el cas, entre altres, de *La Nostra Revista*, *Pont Blau* i *Xaloc* i un famós *Butlletí d'Informació dels Països Catalans*, que es va publicar mensualment a Guadalajara, a partir de 1960, durant quinze anys, amb una fanàtica regularitat. Una xifra increïble de 180 números, de cada un dels quals no en deixà mai d'entrar a Catalunya una bona quantitat, amagats en maletes, dissimulats en paquets diversos i remuntant els Pirineus en el fons de la motxilla d'algun excursionista amb aspecte inofensiu i cara de bona persona.

A Mèxic, malgrat les dificultats, es muntaren obres de teatre, se celebraren totes les festes tradicionals i patriòtiques, es ballava i cantava a la manera dels avantpassats i, sobretot, es preservava la llengua catalana, que en aquells temps ens pensàvem que corria el perill de morir.

En aquest sentit, van tenir un paper molt important les 35 edicions dels Jocs Florals de la Llengua Catalana, quatre de les quals es van fer a Mèxic, però fins i tot les que es feien arreu del món sempre van tenir la base coordinadora i animadora a la ciutat de Mèxic. Era feina gairebé d'un sol home: el barceloní Manuel Alcàntara i Gusart. La seva tenacitat heroica durant aquells temps gairebé s'equipara a la de l'Institut d'Estudis Catalans. Si més no, aquesta venerable institució li deu un gran reconeixement i tots els catalans d'ara tenen el dret i el deure de saber-ne l'existència i valorar degudament aquella constància callada.

Cal dir que totes aquestes coses les feien sense l'ajuda d'altres refugiats de l'Estat espanyol. Aquests més aviat procuraven entorpir-les i es manifestaven en contra cada cop que es presentava una ocasió. Potser el fet més representatiu d'aquest comportament hostil envers la catalanitat es va manifestar quan encara eren lluny de les costes mexicanes. Un grup de refugiats espanyols, malgrat la situació en què es trobaven, encara van tenir esme per protestar enèrgicament contra el fet que es posés una bandera catalana sobre el petit taüt d'una nena que s'havia mort durant el viatge a conseqüència de les misèries que ella i la seva família havien patit.

S'ha d'aprendre la lliçó, malgrat que visquem en èpoques globalitzadores. Tal com deia un poeta nàhuatl del segle XVI, de qui no en sabem ni el nom: *Ma ticcem-manahuacan tocuica, toxochi ihuan tix-in toyolla* (només nosaltres defensarem els nostres cants, les nostres flors i el nostre rostre).

Tot i la plena integració de molts a la societat mexicana, mitjançant les particulars activitats professionals, els catalans exiliats no es pogueren desprendre mai de l'enyorament. Això es reflecteix gairebé en totes les seves accions i es fa present, no cal dir-ho, en totes les seves reflexions. Ben bé podria dir-se que la cançó catalana més representativa d'aquella època, i la més ficada en el cor d'aquella gent, era la versió de *L'Emigrant* (amb la lletra tan sentida i coneguda de mossèn Cinto) que cantava el tenor Emili Vendrell

i que es podia sentir a gairebé totes les cases. Però els exiliats també hi afegien la seva inspiració, com és el cas d'aquell *Missatge de l'allunyat*, del qual trec aquests versos:

Enmig d'una bellesa esquerpa d'atzavara,
el bronze d'una cara
i el rastre d'escorpí,
tot d'esma cerco encara
colors de papallona damunt de romaní.

L'altra idea permanent era la il·lusió del retorn. Però aquesta minvava en passar els anys sense que es fes possible la vinguda. Les notícies que el govern espuri, que va establir-se gràcies al suport dels règims autoritaris d'Alemanya i d'Itàlia, ara es consolidava per obra i gràcia de les potències democràtiques i feia cada cop més evident que l'estada a Mèxic s'allargaria i s'allargaria fins qui sap quan, i anava fent-los perdre l'entusiasme i acceptar amb resignació la rutina de la vida lluny de casa:

Cada any perdut en plom d'allunyament,
veig amb recança
com s'exhaureix l'encens de l'esperança
i em vaig tomant mesell al meu lament.

Però va arribar el dia en què retornar va ser possible. No com haurien volgut, és clar. Només pogueren fer-ho com a vençuts, després d'aconseguir el perdó o almenys la tolerància dels seus enemics. I això encara va fer més dura la sensació de derrota.

S'havia de prendre una decisió i uns quants van decidir tornar. Va ser una decisió heroica perquè, valents i admirables, encara van haver d'aguantar temps molt difícils, i fins i tot van sumar-se a la gran lluita col·lectiva tan admirable del poble català, que finalment va reeixir contra els pronòstics més pessimistes. Però també cal venerar els que van decidir quedar-se i seguir conservant i exercint a Mèxic el dret d'expressar-se amb tota llibertat i anar igualment fent la seva: "A tots cal fer bona feina..." com diu el *fosser* de les Moreres a l'obra de Frederic Soler, *Pitarra*.

Cadascú la va fer el millor que va poder, la seva feina: els uns, sofrint la repressió; els altres, la llunyania...

He de reconèixer que entre els que van tomar relativament aviat n'hi havia que no van adaptar-se mai a Mèxic i, de fet, pot dir-se, fins a cert punt, que en fugien. Els agradés o no, molts tenien una actitud injusta vers un país que els va acollir de tal manera i els va oferir les millors oportunitats. Però els europeus de vegades sou tan eurocentristes que no accepteu el valor d'altres maneres de ser. Aquest era el cas.

Per això no tindrè mai prou paraules per expressar la meva admiració i agraïment a *Tísner*; l'Avel·lí Artís Gener. Català fins al moll de l'os, aquí i allà, però que es va saber comprometre íntegrament amb el meu país, i no tan sols no en va renegar mai, sinó que va ser sempre el més mexicanista dels catalans, de la mateixa manera que m'agradaria a mi arribar a ser algun dia un dels mexicans més catalanistes de tots.

Cal reconèixer que l'empremta de l'exili català a Mèxic no és majúscula, sobretot si es compara amb la d'altres col·lectivitats molt més nombroses. Però tampoc no pot dir-se que sigui menyspreable o fàcil d'ignorar. Forma part, no cal dir-ho, de la història contemporània del meu país i val la pena de conèixer-la molt millor. Però cal dir també que, a Catalunya, en general s'ha perdut de vista la importància i significació d'aquells emigrants, de tot el que van fer per Catalunya des de fora i del pòsit que van deixar a Mèxic, molt mal aprofitat en tots els sentits pels catalans d'avui.

A part, doncs, de les lliçons de constància i de responsabilitat patriòtica, que no se li poden negar, un dels principals llegats d'aquell exili, que hauríem de saber cultivar molt millor tots nosaltres, és precisament el feix de relacions íntimes i emotives que van establir entre Mèxic i Catalunya, tal com ho simbolitzava el nom, tan ben trobat, que tenia una de les revistes més importants de l'exili català a Mèxic, que ja he esmentat: *Pont Blau*.

Precisament és la gran defensa d'aquest *Pont blau* la que fem avui, aquí, gràcies a la generosa acollida d'aquesta noble institució d'estudis que ha decidit doctorar *honoris causa* tota aquella gent que un mal dia se'n va haver d'anar de casa seva amb el cor ben encongit, però amb una voluntat de ferro de preservar, costés el que costés, "la llengua d'aquells savis que ompliren l'univers de ses costums i lleis", com deia el poeta Bonaventura Carles Aribau, i tot el que parlar català significava llavors i significa ara.

Malgrat totes les adversitats, l'exili català mai no va perdre l'esperança:

...la meva parpella es tanca
i et veig, amb un veure clar,
navegant pèlag enllà
amb la vela tota blanca.
Sola, ben sola, avança,
fuig de la calma del port,
la teva àncora és la mort,
bella nau de l'esperança.

Avui, en més d'un sentit, queda ben establerta la legitimitat de tot el que van fer homes i dones de Catalunya escampats pel món, sense perdre mai de vista precisament aquella *Nau de l'esperança*.

Ja sé que vosaltres i nosaltres viatgem amb passaports diferents i que hom podria pensar que això no em dóna dret a adreçar-me amb tanta familiaritat. Però potser és legítim el que m'anima: que ens podem entendre precisament amb el primer idioma que vaig sentir parlar i que sempre es conservà a la meva llar d'infant. Potser és per això, senyor rector, honorable claustrer, senyores i senyors, catalans tots, que no pugui ser tan solemne com correspon i, en canvi, que gosi ser fraternal. No trobo més paraules per dir-vos: molt agraït, germans!

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec de la Dra. Tessa Calders Tisner

El terme golà expressa en llengua hebrea tots els aspectes negatius que representa el trauma d'haver de deixar per força la pròpia terra, amb el drama afegit de la prohibició de tornar-hi.

De totes les peripècies que ha hagut de passar el poble jueu en el decurs de la seva història, potser cap no ha estat tan important ni decisiva com la captivitat de Babilònia. El poble hebreu va ser deportat com a representant d'una confederació tribal quasi desconeguda que ocupava Jerusalem i els pujols del voltant. Una part molt important de la població, els més instruïts, hàbils i poderosos van ser privats de sobte de tot allò que eren els seus referents més estimats i van haver de fer front a un llarg —a vegades definitiu— exili en una terra que coneixien només per referències.

Nabucodonosor tractà els desterrats amb consideració. Les caravanes que els transportaven anaven preparades perquè no passessin ni gana, ni set. Un cop van arribar a Babilònia, no van patir grans privacions econòmiques, els facilitaren cases i parcel·les de terra per cultivar, arbres fruiters i vinyes i a més, es van poder quedar amb l'or i les joies que havien portat de Jerusalem. Tot plegat permeté que encetessin ben aviat unes pròsperes activitats comercials.

Aquest benestar econòmic de què gaudien la majoria d'ells no va, però, cicatritzar la profunda ferida oberta des del moment que van deixar per força les seves cases, el seu entorn, el seu Temple...

La desgràcia els va unir, i van activar tots els mecanismes al seu abast perquè mai no s'oblidés el seu origen. Així doncs, van tenir cura de la seua llengua i les seues tradicions, i a més crearen una mena de comitè editorial, encarregat de recopilar la biblioteca completa de tot el material que havien portat de Jerusalem, amb l'objectiu d'elaborar un document que aglutinés tots els dispersats. Aquesta tasca va donar com a fruit la Torà, i tot un seguit de llibres addicionals sobre història, profecia, ètica i poesia, que va ser la primera compilació literària que més endavant es coneixeria com la Bíblia.

En aquest període es modifica el concepte *allià*. Originàriament significava 'ascens' a la muntanya de Déu, i a Babilònia, durant l'exili, va prendre el sentit col·loquial de 'retorn a Jerusalem'.

Però totes les penalitats que van patir els desterrats no van ser res comparades amb les privacions de tota mena que van suportar els que romangueren a Jerusalem. Es van quedar en un país desolat, en ruïnes, privats de les seves institucions i devastats intel·lectualment.

L'any 538 a. de C., quan Cir promulgà l'edecte que permetia el retorn dels jueus a la seva terra, feia tants anys d'exili que molts no van voler o ja no van poder tornar. Els que van tenir el coratge de fer-ho van descobrir amb tristesa que aquella terra que recordaven —i que probablement la distància en el temps

i l'espai s'havia encarregat d'idealitzar— era difícil de reconèixer. Era una ciutat destruïda, poblada de gent atemorida, on es restablí el culte en un Temple en ruïnes. L'impacte va ser tan fort que altre cop es va ser sentir estrangers, però aquesta vegada a casa seva.

En l'esforç de reconstrucció nacional van ser ajudats per dos personatges cabdals que es trobaven a la diàspora: Esdres i Nehemies, sense els quals probablement la seva lluita hauria estat endebades.

El tràgic final de la nostra república va ser tan terrible que algú l'ha volgut comparar amb la captivitat bíblica.

Tenim elements per creure que va ser molt pitjor. Els catalans que fugien del franquisme van ser víctimes de vexacions de tota mena. Molts van morir en el decurs de llargues i doloroses travessies, d'altres van anar a parar a camps de concentració i els més privilegiats, aquells que aconseguiren arribar al país que els acollia, ho van fer desposseïts de tot i amb l'ànima trencada.

És ben sabut que les guerres no acaben mai amb el comunicat del seu final, i si moltes de les ferides que es van obrir encara no s'han tancat ara, no cal ni dir com eren de tendres en el decurs de la llarguíssima postguerra. Per això, tinc l'absoluta certesa que van ser els catalans derrotats, que van quedar a Catalunya, els que s'emportaren la ració més amarga de la desfeta.

Van heretar un país assolat, profundament trist, amb el component afegit d'una por constant a ser denunciat, empresonat o senzillament afusellat, amb el pes de l'angoixa d'estar dominats per una gent estrangera, l'únic objectiu de la qual era acabar amb els seus ideals, la seva llengua, la seva cultura, la seva dignitat.

Els exiliats van córrer una sort diversa. Per als més grans va ser una experiència definitiva, la seva vida s'acabava en una terra que els semblava hostilment i probablement amb una profunda sensació de fracàs i abatiment.

Els joves ho degueren viure de manera molt diferent. D'una banda, estaven convençuts que la dictadura seria enderrocada ben aviat i que l'exili no passaria de ser un curt parèntesi en les seves vides; i de l'altra, es trobaven en terres noves —en algunes de les quals molt ben acceptat— amb unes perspectives plenes d'il·lusió. Per tant, no valia desanimar-se, i llavors més que mai s'havia de treballar per Catalunya.

I encara que la majoria dels exiliats vivien d'una manera provisional sense cap gest que assenyalés que volien arrelar-se al nou país, tenien el ferm convenciment que mentre durés aquella aventura havien de mantenir ben vives les seues tradicions, i sobretot la llengua pròpia, ja que era el millor mitjà per expressar la personalitat de la seva cultura. Escriure en català a l'exili, a més d'una obligació, era un privilegi, perquè a Catalunya el català va ser perseguit i qualsevol publicació en la nostra llengua, prohibida.

Els catalans s'aglutinaven per reivindicar amb força la seva identitat, i trobaven punts de coincidència malgrat diferències ideològiques, que en un altre marc els haurien separat. En certa manera, amb la seva

activitat literària i l'afany de conservació de la llengua van contribuir al desenvolupament de la cultura catalana posterior.

Els anys van passar, potser més de pressa o més a poc a poc del que els exiliats haurien volgut. Però el fet és que cada vegada era més clar que les causes que havien provocat l'exili s'anaven diluint, no perquè la situació política s'hagués normalitzat, sinó perquè la possibilitat del retorn era un fet inqüestionable, sabien que els permisos en aquest sentit s'expedien amb relativa facilitat. Havia arribat, doncs, el moment de reconstruir Catalunya des de casa, perquè fer-ho des de la diàspora havia perdut tot el sentit.

Llavors una gran part dels catalans que teòricament mai no havien renunciat al retorn van constatar amb sorpresa que es trobaven atrapats en la vida construïda en el nou país i que els lligams eren tan forts que ni podien, ni volien trencar-los.

D'altres, il·lusionats, van tornar a casa i descobriren que la distància que separava el record de joventut —d'un país idealitzat— amb la realitat que els esperava era tan gran que els va ser impossible salvar-la. Van tornar a marxar, aquest cop per voluntat pròpia, però també se sentiren forasters, perquè tots els anys passats amb l'esperança del retorn havien fet que visquessin d'esquena al país que els acollia, i els va quedar un desconcert que els acompanyaria per sempre.

Finalment, alguns havien pres el ferm determini d'aconseguir que el retorn fos definitiu. L'exili havia d'acabar, quedaven enrere molts anys que portarien sempre damunt les espatlles, una barreja de moments terribles i de dolços records que servirien per refer un futur que ja era ara.

També els degué sorprendre el país que van trobar. Ningú ni res era igual, els familiars i els amics s'havien fet grans com ells mateixos. I les experiències tan diverses que havien viscut uns i altres semblava que els posaven en guàrdia i els feien néixer una estranya desconfiança. Però només ho semblava, perquè ben aviat van constatar que els punts de coincidències superaven amb escreix les aparents desavinences. D'aquesta manera va tancar aquell parèntesi que s'havia obert qui sap quan.

La guerra, la postguerra i l'exili van separar, trencar i a vegades desfer definitivament moltes famílies. Però aquesta gran dissort, combinada amb un seguit d'atzars, va propiciar també que se'n formessin de noves.

Vaig néixer l'any 1950 a més de 2.000 metres d'altura. En una gran ciutat, una ciutat immensa, però dins d'una família que va saber fer-la a la meua mida. És per això que el record que en tinc és esplèndid: dies lluminosos d'un cel blau intens, un carrer ple d'arbres, un parc tocant a casa, una escola, germans, cosins, nens, el pare, la mare, l'eterna primavera... I una altra família, molt lluny, a Catalunya, de la qual en teníem notícia puntualment cada setmana. Algun cop, les cartes venien il·lustrades amb fotografies on es podia veure una ciutat endreçada i uns nens ben abrigats, normalment envoltats de coloms. Ens havien parlat tant d'aquell país tan nostre i tan llunyà, que no podia evitar sentir una espurna d'enveja pels nens aquells de les fotografies que havien aconseguit —jo no sabia pas com— viure en el seu país que també era el meu.

Vam créixer amb el convenciment que allà hi érem de passada i que el nostre futur era Catalunya. Quan finalment va arribar l'hora del viatge tan esperat, el meu mutisme al seu entorn va ser absolut. Ningú no sap, ni jo mateixa, per què no vaig ser capaç de fer cap comentari mentre es feien els complicats i llargs preparatius del retorn.

Ara penso que potser callava perquè volia concentrar tots els esforços a fer meus aquells fragments de vida que s'anaven escolant. Els meus sentiments eren contradictoris, sentia una profunda alegria en veure a prop aquell destí tan esperat, però també començava a enyorar un episodi de la meva existència on només hi havia hagut felicitat i que la meva percepció infantil intuïa que es tancava per sempre.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Jaume Porta Casanellas, rector de la Universitat de Lleida

Amics i amigues de l'Exili Català, membres del Claustre de Doctors, Excel·lentíssim senyor president del Consell Social, digníssimes autoritats, Excel·lentíssim senyor ambaixador de Mèxic a Espanya, senyores i senyors.

Vull destacar i agrair la presència entre nosaltres de persones de l'Exili Català residents a Mèxic, l'Argentina, França, Suïssa i que han retornat a Catalunya i donar a conèixer que moltes altres ens acompanyen des de la distància i ens han volgut fer arribar els escrits d'adhesió des de Cuba, Califòrnia i altres indrets, que s'han llegit en iniciar aquest acte.

A aquest doctorat *honoris causa* a l'exili català, iniciativa de la Universitat de Lleida, s'hi ha adherit la Universitat de Barcelona, la Universitat de Girona, la Universitat Rovira i Virgili, la Universitat Autònoma de Barcelona, la Universitat Politècnica de Catalunya, la Universitat Oberta de Catalunya, la Universitat Pompeu Fabra, la Universitat de Vic, el que valorem, agraim i donem a conèixer.

Les estades de treball que he tingut ocasió de realitzar a Mèxic al llarg dels darrers deu anys, com a professor universitari i com a rector de la UdL, m'han permès anar coneixent a poc a poc aquell magnífic país. He pogut entrar en contacte amb persones de l'exili català. He anat fent coneixences i bons amics. Aquell país va rebre amb els braços oberts una molt bona part de l'exili català. Per aquest motiu, em permetran que em refereixi a vivències meves a Mèxic, si bé les meves paraules van adreçades a tot l'Exili Català i a tots vostès.

Aquest contacte personal, quan hi ha hagut més confiança, m'ha permès copsar un cert sentiment de desencís, d'haver estat menystinguts per la transició. En la meua opinió, aquesta es va portar a terme d'una forma admirable en molts aspectes, com ho mostra l'esperit de concòrdia aconseguit, cercant una participació àmplia durant tot el procés de redacció de la Constitució de 1978. Catalans rellevants, de tots els colors polítics, hi van intervenir activament. Catalunya va votar majoritàriament la Constitució actual, que és la que més anys de pau i llibertat ens ha portat. Però això no obstant, s'ha de reconèixer que el procés es va fer des de l'oblit a la història.

Durant la meua estada a Mèxic l'any 2001 vaig arribar al convenciment que era necessari que, com a universitaris, explicitéssim d'alguna manera el nostre reconeixement a totes les persones de l'exili català. Ara, després de gairebé setanta anys de l'inici de la Guerra Civil i de vint-i-cinc anys de Constitució, era possible fer-ho. Estem ja a suficientment lluny en el temps per poder contemplar amb distanciament el discurs triomfalista dels vencedors i el garbuix de retrets i de rancúnies entre els vençuts. Era necessari fer-ho ara, malgrat que per a alguns potser és ja massa tard.

En retornar a Lleida vaig contrastar la idea sorgida a Mèxic amb diversos membres de la Universitat i la proposta d'atorgar un doctorat *honoris causa* a l'Exili Català va ser molt ben rebuda. L'acceptació va ser plena a la nostra i a la resta d'Universitats catalanes, que han aprovat acords d'adhesió unànime. Al llarg d'aquest darrer any he pogut conèixer altres iniciatives adreçades a homenatjar l'exili. En concret, les del Parlament de Catalunya o de la Fundación Pablo Iglesias, a Madrid. Felïç coincidència de la qual ens en congratulem. La UdL ha volgut integrar aquest doctorat *honoris causa* en el marc de la Setmana d'Homenatge a l'Exili Català, organitzada per la Generalitat de Catalunya.

Un acte tan emotiu com el d'avui admetia molts plantejaments. Segurament els actes organitzats per la Generalitat de Catalunya tindran enfocaments diversos, segons quin sigui el seu escenari. La Universitat de Lleida, primera universitat creada a Catalunya l'any 1300, ha volgut oferir un acte d'homenatge del màxim nivell acadèmic, com és un doctorat *honoris causa*, si bé sense treure contingut polític a l'homenatge. En tal sentit hem confiat la *laudatio* a la doctora Conxita Mir, catedràtica d'Història Contemporània de la nostra Universitat. Hem pensat en ella per les seves investigacions i els seus coneixements de la Guerra Civil i de la postguerra.

Jorge Luis Borges afirma que "els hindús creuen que la meta de la vida no és la felicitat, sinó el coneixement; que només mitjançant el coneixement es pot assolir la felicitat". És per això que hem volgut omplir aquest acte de coneixement i de vivències. En tal sentit, aquest estiu he volgut anar a la Vajol a conèixer el Temple de la Pau al coll de la Manrella. Un monument homenatge al President Lluís Companys que està situat en un dels indrets transpirinencs per on el 1939 emprengueren l'angoixós camí vers l'exili molts catalans, després d'una guerra llarga i terrible. "Una pàgina trista i tràgica alhora de la nostra turmentada i contemporània història", com m'ha escrit un de vostès. Podem recordar que el lloc on es troba el monument al President Companys va ser suggerit per dos exiliats tan il·lustres com Pau Casals i Pau Picasso, que moriren a l'exili sense poder tornar.

He de reconèixer que aquest doctorat *honoris causa* a l'Exili Català és una mica atípic, ja que no va adreçat a cap persona en concret, sinó a tots els catalans i catalanes que van haver de patir l'exili. Un doctorat *honoris causa*, com acte integrador, que no uniformitzador. Un acte de convivència en la pau i la llibertat, allunyat de tota melangia i de qualsevol rancúnia. No hi ha dubte que cadascun de vostès tindrà presents moltes vivències, recordarà molts fets. Alguns els he pogut conèixer en els escrits que m'han adreçat. No hem ni podem d'oblidar la història, ni els sacrificis, ni les fites personals o col·lectives, portades a terme amb tenacitat per al progrés de Catalunya. Pierre Vilar, en el llibre *La guerra d'Espanya*, afirma que "si el mite històric té els seus perills, també l'oblit té els seus".

Tenint en compte totes aquestes vivències i records, vull rememorar les paraules que pronuncià Francesc Macià el 6 de desembre de 1932, en ser elegit president adreçant-se als parlamentaris catalans, paraules que jo manllevo ara i els adreço a tots vostès. En aquell dia solemne, *l'Avi* deia: "podem afirmar que la presència de vostès en aquest acte és la manifestació més contundent de la perennitat de Catalunya" i és el que jo els dic a tots vostès, avui, en nom dels universitaris i universitàries catalans.

La situació de 1939 va obligar moltes persones a deixar una terra que no sabien si tornarien a trepitjar. Recordant la cançó de Raimon, podem dir que tots van partir "la cara al vent, el cor al vent". Partien a un

exili incert, la “vida va esdevenir aquell gran plor”. Un exili que havia de durar tants anys. Un exili que també va significar un desastre cultural per a Catalunya, que va perdre, entre altres moltes coses, la seva universitat, la Universitat Autònoma de Barcelona, creada el 1933 i tot el que representava. Malgrat això, Catalunya ha tornat a renéixer una vegada més, gràcies al sentiment tan ben arrelat de país que hem tingut sempre els catalans. Un sentiment que els ha portat a vostès a mantenir el caliu de la cultura catalana, a preservar les essències de la Pàtria, a procurar difondre-les com a signe d’una identitat catalana indestructible.

Els catalans en exili patim sempre un doble exili, d’una banda, l’allunyament de Catalunya; de l’altra, de la llengua, el nostre signe d’identitat. Però malgrat l’exili, el poble català continua vivint amb les seves tradicions democràtiques i federalistes heretades de la Corona d’Aragó. Fent una lectura en positiu de la catarsi, del sofriment ocasionat per aquella grossa desgràcia que va ser l’exili, estic segur de poder afirmar que els seus avis, els seus pares, vostès mateixos, tots plegats, han estat i són portaveus de la cultura catalana allà on són o van haver d’estar en exili. Vostès, permanentment, han estat donant testimoni de Catalunya i han contribuït a l’enriquiment i a la fusió de cultures. No diré noms per evitar omissions que serien imperdonables, però vostès tenen al cap molt millor que no pas jo, les figures senyeres d’aquesta representació de catalans al món. Aquelles persones, de les quals vostès són una molt bona representació, han deixat petjada a les universitats, a la cultura, a la política, a la vida diària dels països que els van concedir refugi. He pogut comprovar personalment a Mèxic que les influències culturals han estat recíproques i han donat molts bons fruits.

A la Introducció que Josep Bru fa al llibre *De aquí y de allà: Cuentos mexicanos de autores catalanes en el exilio*, publicat l’any 1994, ens dóna unes pinzellades dels efectes de la diàspora catalana. La presència dels catalans a Amèrica i, en concret, la dels exiliats, ha induït una interacció molt positiva entre Catalunya i cada país on van arribar catalans i catalanes. El tarannà vital, enaltidor i constructiu de tots vostès els ha fet mereixedors sempre i arreu de respecte i admiració. Malgrat que la seva tasca hagi estat en molts casos silenciosa, sempre han estat missatgers de Catalunya. Baltasar Gracian a *El Criticón* deia de nosaltres al segle XVII: “Los catalanes saben ser amigos de sus amigos; también son malos para enemigos: bien se ve, piensanlo mucho antes de comenzar una amistad, pero una vez conformada, basta las arras...”. Així som els catalans, des de sempre i arreu.

L’obertura de Mèxic per rebre catalans exiliats va ser àmplia, significativa, generosa, fraternal; també la de molts altres països, em consta. En el cas de Mèxic, vull recordar preocupació del president Lázaro Cárdenas per a la guerra d’Espanya, i per haver fet possible l’arribada dels exiliats. Fou a Mèxic on José Maldonado, president de la República espanyola a l’exili i Fernando Valera, cap del darrer govern de la República espanyola a l’exili van signar un comunicat per anunciar l’acceptació dels resultats de les eleccions del 15 de juny de 1977 i, per tant, “el final de la representació de la legitimitat republicana, donant per finalitzada la missió històrica que s’havien imposat i que van dur a terme fins a la data esmentada, havent complert el seu deure”, en paraules seves.

L’any 1991, en reconeixement a l’actuació de Mèxic amb relació a l’exili català, la Generalitat de Catalunya va retre homenatge a Mèxic amb una exposició pictòrica a Barcelona.

Durant les meves estades a Mèxic he tingut ocasió d'aprendre que Mèxic es pronuncia "Méjico" en espanyol, malgrat l'anacronisme de la "x" en la grafia. He pogut comprovar que els mexicans tenen una consciència social de comunitat lingüística, que tenen molt clar que parlen espanyol i no pas mexicà o castellà. He après que la unitat de la llengua espanyola és possible per la consciència social existent, malgrat que uns diguin jalar i jalón i uns altres tire i tirón, uns mesero i altres camarero, uns cenaduria i altres restaurante en el que sólo sirven cenas, uns tesista i altres tesinando, uns rectoria i altres rectorado, uns tuna i altres higo chumbo. La lingüística està lluny de les meves activitats, però la vivència directa m'ha permès veure que, malgrat diferències lingüístiques notables, ningú qüestiona en aquest cas la unitat de la llengua. Guillem Calaforra, en un article publicat l'any 1994 a la Revista *Zeitschrift für Katalanistik* (Revista d'Estudis Catalans) que s'edita a Frankfurt, planteja el debat sobre la dialèctica unitat/diversitat en la llengua catalana. No entraré en aquest tema difícil, en què s'entrecreuen posicions d'origen extracientífic, en què potser es negligeix fer una distinció clara entre *unitat sociolingüística* i *uniformitat lingüística* i en què no deixa d'entreveure's una manca de la suficient consciència social de comunitat lingüística per part d'alguns sectors. Constato que en un plantejament hi ha amplitud de mires, mentre que en altres es tracta el tema d'una forma gasiva a més de barroera. Com deia la cançó de la Trinca, "tu ja m'entens, tu ja m'entens". I que consti que quan viatjo en Talgo per la costa mediterrània trobo exquisit i m'agrada molt que tinguin l'amabilitat d'anunciar-me les estacions respectant les modalitats lingüístiques del lloc on ens trobem.

L'antic rector de la Universitat Autònoma de Barcelona, el doctor Pere Bosch-Gimpera, ens explica com el Colegio de México aixoplugava els professors espanyols exiliats, mentre no trobaven un lloc a les universitats. De les seves memòries voldria també destacar aquelles paraules adreçades als joves de Catalunya: "vosaltres haureu de fer la Catalunya futura i no heu deixat de sentir els ideals que foren els nostres, els de les generacions que us precediren. Ara sou vosaltres els que heu de mantenir viva la flama" i afegeix: "entre els ideals de la meua generació, hi havia el que Catalunya tingués la seva Universitat, que esdevingués el fogar de la cultura catalana, una cultura lligada amb una tradició gloriosa i al nivell de les universitats modernes de cara a l'esdevenidor". Com a universitaris no volem oblidar aquestes paraules, ni deixar de promoure l'autonomia de la universitat, la seva renovació permanent i la seva catalanitat. "Cada poble no pot tenir la seva plena maduresa sense una Universitat identificada amb ell i al nivell del progrés modern" afirma Pere Bosch-Gimpera com a paraules finals a les seves memòries.

A Catalunya, fins aenguany, no ha tornat a haver-hi una iniciativa legislativa de la importància del Decret d'Autonomia de la Universitat de Barcelona, promulgat l'any 1933, com a conseqüència del que establia l'article 7è de l'Estatut de Catalunya. Els treballs que van servir de base per a la redacció dels Estatuts de la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1933 van ser els realitzats en els congressos universitaris catalans de 1903 i 1918, del primer dels quals l'any vinent es commemorarà el centenari.

Ara, ja en ple segle XXI, setanta anys després d'aquell 1933, seria possible tenir una Llei catalana d'universitats, si no és que, en un escenari de final de legislatura com l'actual, els diferents partits prefereixin fer prevaler i remarcar la nitidesa dels límits entre ells i ser vistos com a portadors de projectes distints per a la universitat, més que no pas mostrar voluntat d'arribar a un compromís històric sobre la universitat catalana i evitar així esgarriar el projecte de llei ara en tràmit parlamentari. Com diu La Bruyère a *Les Caractères*: "quan es vol canviar i innovar en una República són menys les coses que el moment el que cal considerar".

El projecte de llei ha estat impulsat pel conseller Andreu Mas-Colell i es pot afirmar que ha estat elaborat amb una voluntat franca de consens. El que finalment acabarà prevalent en el tràmit parlamentari no sé. El moment històric toma a ser important per a Catalunya. Segurament vostès que poden veure les coses des de la distància valoraran de forma més il·lusionada aquesta gosadia legislativa. Modesta, perquè l'esclatxa que deixa el marc legislatiu espanyol és estreta, com ho són les finestres d'una sola esqueixada del romànic català.

En la línia del que he comentat abans sobre la llengua, voldria destacar l'esforç perquè el català sigui present en universitats de fora. En el moment actual hi ha més de cent universitats en les quals s'ensenya cultura i llengua catalana. La Universitat de Lleida, fa uns anys va promoure la creació d'un lectorat de català a la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic (UNAM), que va ser ocupat inicialment per una professora de la nostra Universitat i que ha tingut continuïtat gràcies a haver estat incorporat al programa de lectorats de la Generalitat de Catalunya a la Unió Europea i en altres països d'arreu del món. El Govern d'Andorra ho fa, entre altres països, a la República Txeca a Praga. Les universitats catalanes estem implicades en un procés d'internacionalització molt important. Els contactes de les universitats catalanes amb l'exterior són constants i molt intensos. En el cas de la Universitat de Lleida podem afirmar que les persones de l'exili català han contribuït a l'èxit d'algunes d'aquestes accions. Han permès accions importants en la línia de donar a conèixer Catalunya i d'obrir horitzons i l'esperit als estudiants. Només recordaré l'intercanvi d'estudiants de "Prepa" de la UNAM, que l'any passat van tenir l'oportunitat de fer un intercanvi amb estudiants de batxillerat de les nostres terres. Enguany la UdL ha posat en marxa el Programa JADE, per fer possible la mobilitat d'estudiants de pregrau de diverses universitats mexicanes i de la UdL. He pogut constatar que Catalunya és una espècie de Meca per a moltes persones, un lloc on es vol anar a estudiar, un lloc per visitar, un lloc on retornar, un lloc on viure.

Voldria fer meves les paraules d'Andreu Avelí Artís, Sempronio, quan en el seu llibre *Clar i català* afirma que per a ell "la política és inseparable de la moral". Voldríem que sempre hagués estat així, que sempre fos així i que no hi hagués més exilis.

Per acabar, només afegiré que, amb un acte simbòlic i tan emotiu com aquest doctorat *honoris causa* a l'Exili Català, a més de retre homenatge al sacrifici en pro de Catalunya de tots vostès i de totes aquelles persones que no poden acompanyar-nos, les universitats catalanes manifestem la nostra voluntat ferma de mantenir els llaços d'amistat, el flux d'idees, solidaritats i coincidències amb les persones de l'exili, des d'una Catalunya que no oblida la seva gent, una Catalunya integradora i de progrés.

Al Temple de la Pau al Coll de la Mamella hi podem llegir les paraules de Carles Rahola: "No és pas trist morir / La mort no ens ha de causar espant. El tristíssim —el que ens ha de fer por— és no haver viscut en plenitud. Porta una mort tranquil·la / És com si es complís un deure".

Amics, acabo aquesta intervenció dient: Catalunya és i serà! Visca Catalunya!

Moltes gràcies.

HONORIS CAUSA

VÁCLAV HAVEL

3 DE DESEMBRE DE 2002

CASTELL DE LÁNY (PRAGA)

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Amadeu Viana San Andrés

Excel·lentíssim senyor president, excel·lentíssims senyors ambaixadors, excel·lentíssim i magnífic senyor Rector, digníssimes autoritats, membres del Claustre de la Universitat, senyores i senyors.

Per a la Universitat de Lleida és un honor i una distinció especialment sentida el fet d'acollir al seu Claustre l'escriptor i dramaturg Václav Havel. M'agradaria trobar les paraules més sinceres i alhora més senzilles per pronunciar la meua *laudatio* del nou doctor *honoris causa*. Però crec que l'elogi més sincer seria una obra de teatre, i en el seu moment va ser una obra de teatre. L'any 1982, el 21 de juliol, al Festival d'Avinyó, s'estrenava en francès *Catastrophe*, de Samuel Beckett. Un any més tard Alan Schneider l'estrenava al Harold Clurman Theatre de la ciutat de Nova York en versió anglesa. Samuel Beckett, de 76 anys, va dedicar la que seria la seua penúltima obra teatral, *Catastrophe*, a Václav Havel, aleshores a la presó. No se m'acudiria invocar al començament del meu elogi una altra referència.

A *Catastrophe*, un director i una ajudant preparen una representació en un sol acte amb un sol personatge descalç sobre un pedestal. L'assumpte central és la il·luminació, que va minvant fins a centrar-se només en la cara del personatge. El director està preocupat perquè tot plegat quedi suficientment fosc. En un moment donat, l'ajudant suggereix que el personatge podria aixecar el cap, però això desperta la ira del director: "Quins acudits! Què s'ha de sentir! Aixecar el cap!". L'obra ha de representar la *Catàstrofe* del personatge. L'assaig acaba, se senten aplaudiments de fons, i aleshores el personatge aixeca el cap i mira fixament la sala. Tot torna a la fosca i cau el teló.

Catàstrofe significa desenllaç. Un personatge entre la foscor aixecant la cara seria un desastre per a una obra que vol representar la *Catàstrofe*. En l'humor, com en l'absurd, la *Catàstrofe*, el desenllaç sorgeix de l'inesperat. Aquest va ser l'inesperat elogi de Samuel Beckett per al dramaturg Václav Havel. Què volia dir Beckett amb aquesta obra breu sobre un director de teatre que té pressa perquè ha d'assistir a una reunió? Per aquells dies de juliol de 1982, Václav Havel escriu, des de la presó: "Una flor, un peix, una galàxia, un neutrí, el sistema nerviós de l'home —qualsevol cosa que no sigui l'obra de l'home— pot provocar el nostre astorament, horror, alegria, i tot un ventall de sensacions, però en si no pot provocar la sensació d'absurd. Només allò que prové de l'home —les institucions humanes, els pensaments, els productes, les relacions, els actes humans, etc.— és capaç de provocar aquesta sensació. L'absurd és una experiència en la qual una cosa que originalment aspirava —podia o devia aspirar— a trobar sentit —o sigui, una cosa intrínsecament humana— ja no ho pretén."

Aquell mateix any 1982 Havel va ser investit *honoris causa* per la Universitat York de Toronto i per la Universitat de Toulouse-Le Mirail. Hi van seguir molts altres doctorats: per la Universitat de Colúmbia de Nova York, per la Universitat Comènius de Bratislava, per la Universitat Lliure de Brussel·les, per la Universitat Victòria, de Wellington, Nova Zelanda, per la Universitat de Harvard de Massachusetts,

pel Trinity College de Dublín, per la Universitat de Jordània d'Amman, per la Universitat de Glasgow de Gal·les, per la Universitat de Pretòria de Sudàfrica, per la Universitat de Letònia de Riga, entre moltes altres més. Entre els premis rebuts, m'agradaria esmentar especialment el premi de Teatre *Off-Broadway*, rebut en tres ocasions (el 1968, el 1970 i el 1984), el premi Erasme rebut el 1986, el premi de la Pau dels Llibreters Alemanys (*Freidenspreis des Deutschen Buchhandels*) el 1989, el premi Carlemany el 1990, el premi Internacional Catalunya el 1995, el premi Spétial Europe, concedit per l'Associació Internacional de Crítics de Teatre, l'Institut Internacional de Teatre Mediterrani, la Unió de Teatres Europeus i el Festival d'Avinyó, el 1997, i el premi Societat Oberta, concedit per la Universitat Central Europea de Budapest, el 1999. Tot això és una important mostra del seu mestratge i de l'empremta que Havel ha deixat en cruïlles decisives del pensament al llarg de més de vint anys. De manera que ens sentim molt orgullosos i emocionats pel fet que hagi acceptat de formar part avui del nostre Claustre, aportant-hi la seua qualitat humana i acadèmica.

Václav Havel comença a treballar com a tècnic d'escenari al Teatre de la Balustrada cap a les primeries dels seixanta, on el 1963 estrena *La festa al jardí (Zahradní slavnost)*, un carnaval de despropòsits amb el joc de la burocràcia, la repetició i la paradoxa en primer terme. Per a Hugo, un jove mogut a progressar per la seva esperpèntica família socialista, un *garden party* organitzat per l'Oficina de Liquidació representa un bon ritual de pas, amb un joc d'inversions completament equilibrat. Un fulletó titulat *Entorn del caràcter popular de les festes al jardí organitzades per les nostres Institucions*, proporciona les orientacions necessàries per a una "sana, popular i alhora disciplinada xerinoleta per a tots els empleats". Costa d'imaginar una obra com aquesta sense riure, però les circumstàncies de la seua representació recorden en primer terme el caràcter absurd dels mecanismes, les previsions contràries i les instruccions formals. L'amor i la comunicació humanes són part de les instruccions dels comitès, i els personatges quan guanyen respectabilitat duen el nas roig dels pallassos. Els mots particulars esdevenen clíxés per ser usats de forma automàtica. Els acudits s'envien amb un certificat al Secretariat de Gresca i a la Comissió de Regulació Ideològica. Al tercer acte de *La festa al jardí*, enmig d'una confusió fenomenal, es liquida el Servei d'Inauguracions, com a part de la feina de l'Oficina de Liquidació, que, evidentment, serà liquidada de manera inaugural al seu torn. Això, si no vaig equivocat. Un joc binari destruït per la seua mateixa simetria, una burocràcia carnavalesca. Tot això "seguint el mètode C, que és una combinació de l'A i el B", entre repeticions, digressions i eixides de to.

Dos anys després s'estrena *El memoràndum (Vyrozumění)*, una indagació sobre el llenguatge perfecte de l'administració, el *ptydep*, la introducció del qual és l'única causa dels ascensos en la jerarquia burocràtica. El *ptydep* és un llenguatge incompreensible per als seus futurs usuaris (tret dels tècnics lingüístics especialitzats en la seua ensenyança), que, sobre tots els avantatges, ha eliminat l'ambigüitat i la polisèmia. El *ptydep* és un maldecap per a tothom, perquè no ha fet desaparèixer les lluites internes, ni les ganes dels personatges d'anar-se'n a dinar, de celebrar festes o fumar-se un cigarret en hores de feina. Consolida una mena d'eficiència gratuïta, idònia per als funcionaris d'aquestes oficines incompreensibles. Bé, si el *ptydep* és un maldecap, potser és millor substituir-lo pel *txorukor*, un altre producte artificial que explotaria ara les semblances lingüístiques. En aquesta circularitat absurda, els personatges de Havel miren d'entendre's, crear aliances, establir pactes i indagar la realitat. Alguns tracten de complir el millor que poden el seu deure i, com *El bon soldat Svejk*, de Hasek, empren el seu sentit comú contra la maquinària social, amb una fortuna desigual.

La tercera obra de Havel, del 1968, *La manca creixent de concentració (Ztizená moznost soustredeni)*, presenta la distracció fonamental del Doctor Huml: un acadèmic que s'explora a si mateix com a objecte, que examina amb substancial indiferència la seua manca de satisfacció amb les dones, amb els llibres, amb les tasques ordinàries i corrents, i amb els seus experiments amb un computador d'alta tecnologia anomenat Puzuck, que adquireix sentiments i trets humans, una mica patètics, per cert. Res és personal ací: tot el coneixement que desplega l'obra s'automatitza; en la recerca de la condició humana, la vida esdevé un estereotip. I el més tràgic es barreja amb el ridícul.

M'he entretingut en aquesta primera trilogia de Havel perquè assenyala constants intel·lectuals de l'autor i alhora n'indica els fonaments dramàtics. També perquè un elogi honest no podia ni sabia passar gaire lluny de la mateixa matèria teatral amb què es va formar Havel —i els orígens intel·lectuals i literaris d'algú són Història Sagrada. La naturalesa i l'ús del llenguatge, la repetició mecànica i la paradoxa, pròpies de la trama burocràtica, i la investigació sobre la persona seran eixos del Havel més creatiu, suportats per una dramaturgia que jo qualificaria de *negra*, sovint circular, abundant en cercles viciosos, de vegades centrada en un sol personatge sotmès a examen, o simplement sota els focus, com hauria endevinat Beckett.

Després de la Primavera de Praga, de la seva participació en revistes i diaris fent crítica cívica i política, i de la important Carta a Dubcek, Havel comença a treballar en la planta cervesera de Trutnov, mentre compagina el teatre amb el compromís crític. El 1972 escriu *L'òpera dels captaires (Zebračká opera)*, una paròdia de burladors burlats sobre el fons dramàtic de Brecht i la balada de John Gay, un imbroglie còmic sobre l'art de l'engany. Entre 1975 i 1978 produeix *Audiència (Audience)*, *Vernissatge (Vernisáž)* i *Protesta (Protest)*, entre altres, d'on emergeix el cicle de Ferdinand Van _k, el solitari testimoni de l'arbitrarietat, l'amiguisme i l'autoconformisme, que donaria peu a la màgica nit d'Avinyó del juliol del 82, amb 700 persones reunides al jardí d'Urbà V i la celebració de la sessió *Vanek a la recerca del seu Autor*. El contrast entre la solitud del testimoni i el compromís social serà expressat més tard en clau esperpèntica en *Largo Desolato*, possiblement l'obra més coneguda de Havel, escrita el 1984, després de la seua llarga estada a la presó. *Temptació (Pokouseni)* i *Redreçament (Asanace)*, del 85 i del 87, respectivament, són dues obres sobre l'esperança i la realització humanes, la primera muntada com una paròdia del Faust, i la segona articulada sobre la continuïtat i el canvi personals, on l'enamorament sovint és un parany imprevist, la lògica el pretext d'un emmascarament, i on la mateixa exageració còmica o ridícula contrasta amb la més supina trivialització del llenguatge. Ací Havel submergeix l'heroisme en la crítica lingüística i semàntica, i converteix la seqüència tràgica en una farsa sobre l'amor i la lògica. La farsa sempre afirma que la vida és boja, per damunt de la tragèdia i l'embolic.

Havel com a dramaturg s'insereix en la tradició europea del teatre de l'absurd, al costat d'autors com Ionesco, Beckett o Pinter, i enllaça amb el corrent centreeuropeu de gent com Mro_ek o Órkény, la cara est del teatre de l'absurd, com la va anomenar Esslin, vinculada a descripcions realistes i grotesques. El teatre de l'absurd explora en l'escena la mateixa condició humana, despullada dels atributs superficials, indaga en les rutines lingüístiques i en el coneixement primari que adquirim de l'experiència. Com s'ha preocupat d'assenyalar el mateix Havel, l'absurd no mena a la desesperança, en la mesura que representa l'obertura cap a les situacions i la mateixa vida. Trobo en les *Cartes a Olga* la millor formulació d'aquesta obertura del sentit cap al misteri i la multiplicació de significats: "El que jo entenc per "sentit

de la vida” no tan sols no té el caràcter d’una informació ni res palpable susceptible de ser transmès, sinó que no és quelcom que es pugui conèixer “objectivament” o captar com un concepte. No és de cap de les maneres quelcom complet o finit, que existeixi pel seu compte. Qualsevol intent de captar el sentit de la vida com si fos quelcom comprensible genera únicament la pregunta de què és el que se’ns està oferint quan se’ns parla del sentit de la vida. (...) Per a mi, la idea d’un coneixement complet i finit que ho explica tot sense generar noves preguntes va unida amb la noció de final (...). Qualsevol cosa significativa que mai s’hagi dit en aquest sentit (...) es caracteritza, segons ho veig jo, per la seua natura dramàticament oberta, inacabada”.

La reflexió sobre l’absurd i les condicions pròpies que generen el pensament humà ha estat un interessant motor intel·lectual a Europa durant bona part del segle XX. El teatre de Václav Havel ha sabut acoblar les rutines i la mecanització del sentit amb les preguntes i la indagació sobre l’experiència. Les seues inversions i repeticions cícliques resulten innegablement còmiques. El sentit de l’humor i l’absurd recuperen la idea d’una festa original, de la frescor i l’espontaneïtat de les activitats humanes. En certa manera, aquest és també un homenatge a l’estirp dels pallasos. A través del que no sabem, del joc, de la pregunta original, de la sorpresa de la intel·ligència, arribem a tenir una idea pròxima del món. L’humor ens torna a l’estat humà quan la resta de coses s’allunyen i ens refreden. Aquest retorn a l’estat humà és possible mitjançant l’experiència dramàtica, emprant la circularitat i la digressió. Hauríem d’aprendre a utilitzar l’humor com a procediment heurístic i també com a recurs moral, per tal de concebre alternatives a partir de la fantasia i el despropòsit, i per recuperar una necessària estabilitat humana, entesa com a equilibri davant les dificultats. Ací també hauríem de recórrer al mestratge de Havel (cito uns mots del seu discurs de 1999 davant la Universitat Central Europea): “No hi ha pas unes guies exactes. Possiblement no hi ha guies de cap mena. L’única cosa que puc recomanar en aquest estadi és sentit de l’humor, l’habilitat per veure coses en el seu costat ridícul o absurd, per riure d’altres i de nosaltres mateixos, una mena de sentit de la ironia envers qualsevol cosa que mereixi una paròdia en aquest món. En altres paraules, només puc recomanar perspectiva i distància. Consciència davant les més perilloses menes de vanitat, tant en els altres com en nosaltres. Un esperit clar. Una modesta certesa sobre el significat de les coses. Agraïment pel regal de la vida i valor per prendre responsabilitats per ella.”

La creació d’humor està vinculada a l’apreciació dels contextos i a l’ús de la paraula. L’activitat dramàtica de Havel va estar acompanyada des d’un principi de la seua presa de paraula en fòrums públics, primer davant altres escriptors i cada vegada més davant l’autoritat, fent un ús singular del gènere epistolar. La *Carta 77* representa simbòlicament aquest compromís públic, però van haver molts altres escrits més, i una participació sostinguda en revistes i *samizdats*. No em refereixo només a la seua activitat crítica contra el règim comunista, que el va dur a organitzar el Comitè en Defensa dels Oprimits Injustament (*VONS*), o a recloure’s, durant el que anomenaríem després la Revolució de Vellut, amb el Fòrum Cívic, als camerins de la *Laterna Magika* aquella tardor del 1989, després d’un seriós recorregut per la majoria de teatres de Praga recordant-nos el paper dinàmic i catalitzador de les sales teatrals de tants llocs d’Europa. Estic pensant també en el magnífic discurs que Maximilian Schell pronuncià en nom de Havel aquell mateix any 1989 davant els llibreters alemanys amb ocasió del premi de la Pau: aquell discurs en què la paraula que venia de l’est europeu cobrava un valor insòlit davant les inversions situacionals i “el matalàs asfixiant de milers de paraules buides” sota el qual van haver de viure tant de temps.

Com recuperar el sentit del discurs davant un auditori acostumat a la llibertat d'expressió, quan es venia d'un país on, precisament, el discurs era menystingut i devaluat? Havel s'enfrontava a un doble dilema: reconstruir el sentit original dels mots i alhora reclamar el valor de la llibertat per reconèixer les diferències i els significats. Havia de combatre al mateix temps contra la saturació i contra la mancança. El seu tema era la comunicació, i desenvolupà, en aquest i en altres discursos, allò que s'ha anomenat (no sense ironia) la Lingüística Orwel·liana, el mètode segons el qual caldria explicar com és que el llenguatge ens oculta tantíssimes coses sobre la realitat. Practicant una autèntica semàntica aplicada, una prudent desconfiança cap a l'instrument lingüístic, Havel esmicolava els eslògans si els clixés de finals dels vuitanta. El significat d'un mot és una història: la història dels seus usos, el diccionari de les seues aplicacions, i Havel s'endinsava en aquestes trajectòries, glossant els canvis i els contrastos, en un esforç inaudit per rescatar el sentit original de la paraula com a transformació dels contextos i les situacions. Aquest sentit elemental, metafòric i màgic alhora, és el que connecta els mots amb les accions de cada dia. És metafòric perquè explora la dimensió creativa i la fantasia de les analogies; és màgic perquè desencadena accions pel contacte i la coincidència. Executant un model pròxim al de l'orador clàssic, la carta o el discurs públic, Havel s'acostava a l'oralitat i enllaçava amb el context immediat, concret. De manera que la seua poètica responia també a una ètica de les situacions, esdevenia una mena de poethics, com hauria dit Lewis Carroll. Per a Havel la paraula era i és (i aquesta és la seua lliçó encara) memòria i pràctica alhora, alguna cosa que convida al misteri i al mateix temps a la prevenció sobre l'abús.

Poques vegades en la sociolingüística moderna la persona és el subjecte de la comunicació. La distinció establerta entre parlants i oients consagra un mode molt efectiu d'alienació. La veritat és més simple i alhora més complicada. Quan algú diu una cosa, ell és el seu primer oient, no podem dir coses sense que les sentim nosaltres mateixos. Aquesta elemental complexitat passa completament desapercibuda en els corrents d'estudi recents, consolidant una gradual deshumanització. Una de les funcions de la paraula és la reflexió, i aquest ressò personal i directe sustenta la consciència i la veritat. Aquesta idea d'algú que escolta, com a jutge pròxim i primer oient, ha estat un dels temes angulars de Havel, amb importants conseqüències polítiques i ètiques. Com els antics oradors també, Havel ha unit la preocupació per l'ús de la paraula amb el coneixement de la persona i l'acció política. Ens ha fet present la vinculació clàssica de la retòrica amb l'activitat pública, així com el perill de la corrupció i la necessitat d'alertar sobre la frescor i la responsabilitat en el llenguatge.

De manera que les oportunitats per a la manifestació pública, els discursos polítics i acadèmics de Václav Havel, constitueixen peces literàries i intel·lectuals de primer ordre. Escrits i reculls com *Power of the Powerless* (1985), *Politics and Conscience* (1986), *Disturbing the Peace* (1990) o *The Art of the impossible* (1997), centren les qüestions de la constitució personal com a unitat comunicativa i crítica, del compromís públic del discurs, i de la construcció de la realitat com a font de significats. La sàvia aportació de Jan Patočka, el filòsof que reconcilià Plató amb Europa recordant-nos que el coneixement filosòfic de l'ànima humana era part de la nostra herència cultural, recorre fructíferament aquestes pàgines. En la persona que estem avui investint *honoris causa*, celebrem que la filosofia hagi sortit de la discussió acadèmica i els prestatges de les biblioteques, que recorri els teatres i formi part de la diversió i la vida humanes, que s'expressi públicament davant els fòrums més diversos, que sigui una confessió i també una crítica, que formi part de l'univers de coses aplicables del nostre món amb la funció precisa de crear il·lusions i perspectives, que reconegui la seua vinculació amb la paraula i amb les persones.

El resultat d'aquestes reflexions és múltiple. A les *Meditacions* d'estiu (1992), Havel posa ordre a les seues idees sobre els afers públics, de manera congenial a les reflexions dels pensadors del començament, de pioners intel·lectuals com els evocats a *The first new nation*, de Lipset (1979), amb el seu gust per la novetat i les coses naixents. L'anàlisi lingüística acompanya una vegada més l'anàlisi política. La seua prevenció davant el desgast i la corrupció del llenguatge estimula l'aprofundiment en la crítica de les finalitats. La idea d'una planificació estricta i ordenada de la realitat, la utopia de la direcció científica de totes les coses, li causa un profund disgust. L'impuls de la vida és imprevisible. L'obediència a les consignes prefixades d'una organització, en comptes de la natural atenció als fets i al que signifiquen estrictament les paraules, és una forma de distorsió, una corrupció dels nivells d'intel·ligibilitat. És millor començar pel principi i ajustar el que volem dir al que volem fer, i viceversa. El mercat, actuant en solitari com una bateria d'interessos i obligacions supremes, no mereix el seu entusiasme. Allò que pertany al pis de baix no pot suplantar el pis de dalt, els principis i les actituds ètiques i humanes. Els sistemes existeixen per als homes i no els homes per als sistemes. Europa és una xarxa comuna de referències i l'est és una part espiritual important d'aquesta trama. Europa es reconeix quan uns europeus parlen d'altres europeus. Havel va ampliant el seu cercle de reflexions, en la mesura que concorren ocasions per fer-ho i nous àmbits de discussió pública, però el poder atractiu del seu pensament es manté intacte. Troba nous temes i noves raons per exercir la prudència i l'autocrítica. Mentrestant, desenvolupa una argumentació impecable i sense trampes, millora el seu estil i perfila el pes i la direcció de les seues propostes. Aquesta argumentació precisa i honesta és un altre dels seus mèrits, i un excel·lent motiu per reclamar avui el seu mestratge.

Però només les *Cartes a Olga* (Dopisy Olze, 1983) ja serien un esplèndid document per mostrar al professor Havel agraïment i reconeixement. Per sort o per desgràcia, les *Cartes a Olga* pertanyen a aquesta mena d'escriptura magnífica, tan abundant i important a Europa, sortida d'una estada a la presó. Amb tota la sinceritat i la incertesa que fan al cas, les *Cartes a Olga* són, a més de cartes d'amor, un intent en positiu de reconstrucció d'una vida possible, intel·lectualment rica i amb una enorme perspectiva social i humana. Crec que avui es poden llegir perfectament com un assaig, on el teatre, els detalls de la vida de cada dia, l'enyor dels estimats, la reflexió sobre l'esperança i l'existència, i els projectes de canvi personal es combinen de forma admirable i elegant. Probablement, quan el segle XX i les seues passions quedin molt lluny, romandrà alguna cosa que molt generalment podríem anomenar filosofia de l'existència, on noms com Heidegger, Beckett o Levinas destacaran entre molts. En aquesta herència del segle XX, les *Cartes a Olga* seran una baula important, decisiva per copsar els ancoratges de la filosofia amb la vida. Intel·lectualment avui ací estem reconeixent el gran valor d'aquesta reflexió lliure i sensible que són les *Cartes a Olga*, el valor de l'assaig per connectar coses concretes amb temes genèrics, experiències doloroses i la comprensió dels fets, premisses lògiques i la indagació de l'inescrutable. Estem reconeixent la sensibilitat del seu autor, el professor Václav Havel, per abordar l'interior del ser, els seus anhels i pors, els instants de desesperança i els seus matisos, la transformació dels humors, la confessió, l'elaboració del record, la passió per l'examen. Les Cartes ens recorden que la filosofia més interessant no ha estat mai un projecte abstracte o acabat. Ha sorgit sovint de la precarietat, d'un diàleg inconclús, d'una fragilitat estrictament personal. Aquesta fragilitat, expressada en uns rars termes de bellesa i d'autoconeixement, és la matèria de què estan formades les *Cartes a Olga*.

Com els humanistes, com Comenius, Erasme o Vives, que va escriure un assaig encès contra la igualtat forçada de les comunitats humanes, l'obra de Václav Havel s'adreça sobre les condicions concretes del saber. Parteix del seu context immediat per desenvolupar-se com a crítica i com a projecte. Invoca la necessària flexibilitat humana, també la fallibilitat, com a argument davant les pretensions de totalitat, de programa i de càlcul. Aprecia la implicació en les diferents facetes de la realitat, la connexió entre el pensament i la varietat de coses que fem. Com a actitud intel·lectual, continua el tarannà antidogmàtic, obert i interdisciplinari dels humanistes del Renaixement, i com en ells també, l'obra es vincula a la paraula i al diàleg efectiu. Admet bé la sorpresa i la incertesa característica de l'activitat humana, incloient la incertesa fonamental i contingent de l'existència. Finalment, com Erasme, sap engegar a rodar la formalitat, prendre distància i invocar la necessària follia de la vida per desfer el nus tràgic i emprendre accions impensables. Sí, aquesta follia d'Erasme ha estat reclamada per Václav Havel per repensar Europa, aquesta inversió de valors ha estat invocada per Havel com a alçaprem per moure el món, mostrant-nos com l'humor pot excitar la imaginació, i el valor subversiu de la paròdia i el grotesc: la follia d'Erasme contra les follies perpetrades pels europeus, la imaginació dels humanistes contra el dogmatisme.

Estem orgullosos que Havel hagi estat elegit en quatre ocasions com a president del seu país, com a darrer president d'una Txecoslovàquia democràtica i com a primer president de la República Txeca. És ben clar que un president escriptor i dramaturg ha alimentat positivament la imaginació dels europeus, un president del Renaixement europeu, per tantes coses, que potser en els pròxims anys tornarà a tenir temps per a ell i per escriure, i que durant aquests darrers anys ha propagat pels espais públics esperança i honestedat. *Catàstrofe* és un terme que serveix tant per a l'absurd de la tragèdia com per a l'absurd de la comèdia, que evoca la ironia de l'inesperat i el decurs insòlit de la vida. A través de l'homenatge de Beckett a Havel, percebem també alguna cosa més enllà del teatre, un personatge que aixeca el cap potser quan no s'ha acabat del tot ben bé la funció. Amb aquesta metàfora, aixecar el cap és alguna cosa més que participar en una obra de teatre. Prenguem aquests fets, i els que han continuat, amb bon humor i comprensió.

Moltes gràcies.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. Václav Havel

Senyor rector, digníssimes autoritats acadèmiques, senyores i senyors.

Tenia en forta consideració, durant els darrers anys, el fet que l'antiga Universitat de Lleida, en repetides ocasions, em volgués atorgar el grau de doctor *honoris causa*, però la meua farcida agenda de treball no em permetia traslladar-me a aquesta ciutat. Tot i que m'adonava que se m'oferia una gran honra, també era conscient que el temps anava passant i, malauradament, no podia materialitzar l'acte per culpa de preocupacions quotidianes, moltes vegades banals.

És per aquesta raó que els estic molt agraït, per haver-me resolt, finalment, aquest problema en haver decidit nomenar-me i designar-me doctor *honoris causa* aquí, en el marc del mateix Castell de Praga.

Vostès m'han causat de veres una gran alegria perquè, si reflexiono sobre les honres oficials que l'home pot assolir a la vida pública, les acadèmiques segurament es troben entre les més valuoses i preuades. Dins l'evolució de la nostra civilització, l'ensenyament superior ha fet un paper totalment insubstituïble. Les universitats han estat, des de sempre, institucions que s'han esforçat no sols per al progrés científic, sinó que, precisament en benefici de crear un àmbit fructífer per a aquest progrés, han anat conreant successivament la humanitat amb tots els seus atributs fonamentals, tal com són el pensament lliure, el dret de divulgar els coneixements, la dignitat de l'home i altres drets humans. A les universitats, amb freqüència malgrat les adversitats del medi social circumdant, s'enfrontaven diferents corrents intel·lectuals —fins i tot ideològics els portadors dels quals van ser ciutadans d'altres nacions. Per la seva importància, moltes universitats sobrepassaven les fronteres de llurs respectius estats i van ser llocs on es trobaven les nacions en camp neutral de pau. De fet, sense les universitats no em podria imaginar de cap de les maneres l'aspecte actual del món contemporani.

En aquest sentit, a la península Ibèrica es va produir una situació única. Durant llargs segles s'hi barrejaren la tradició de l'antiguitat amb l'erudició i les cultures cristiana, musulmana i jueva. No és gens estrany, doncs, que hi sorgissin algunes de les primeres universitats i que moltes idees allà nascudes s'anessin propagant Europa enllà. Ja a l'edat mitjana van arribar fins a nosaltres, al centre d'Europa.

La celebèrrima història de la Universitat de Lleida participa en aquesta evolució i m'infon un gran respecte. En rebre en aquests moments de les seues mans el doctorat *honoris causa*, amb tots els símbols que s'hi uneixen, sento una gran responsabilitat.

Senyor rector, benvolguts presents,

Vull assegurar-los que procuraré complir les tasques morals a les quals em compromet la investidura de doctor *honoris causa* i, conjuntament amb vostès, contribuir, mitjançant la meua minúscula aportació, a l'esforç de la seua Universitat per al progrés general.

Moltes gràcies.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Jaume Porta Casanellas, rector de la Universitat de Lleida

Amb aquest acte d'investidura del doctor Václav Havel com a doctor *honoris causa* de la Universitat de Lleida, al Castell de Lány avui tres de desembre, mantenim una tradició universitària europea molt arrelada en la història de les universitats, tradició que va molt més enllà de ser una mera litúrgia ancorada en el passat. Aquest doctorat *honoris causa*, distinció acadèmica del màxim rang que atorga una universitat, representa un reconeixement a la persona del doctor Václav Havel i, al mateix temps, suposa un enriquiment del Claustre de doctors de la Universitat de Lleida.

El doctor Václav Havel és un intel·lectual que ocupa un lloc preeminent i que s'ha convertit en un referent cultural. Una persona que ha desenvolupat un paper important en el camí del seu país cap a la democràcia, actuant primer des del món de la cultura i, posteriorment, des de la política, com a president de la República Txeca. Ha mantingut sempre una posició personal regida per l'ètica i el seu tarannà ha estat allunyat en tot moment de qualsevol totalitarisme. El doctor Havel és un home que ha cregut en el poder de la paraula, de la paraula lliure, i per a qui a Occident és necessària una "revolució moral i existencial" perquè hi hagi una renovació ètica i per passar al que ell no dubta a anomenar la postdemocràcia.

Entre la ciutat de Praga i la de Lleida es pot establir un paral·lelisme gràcies a les seues universitats. A ambdues ciutats va sorgir a la mateixa època la preocupació per l'educació dels ciutadans. Les accions, en un cas del rei Jaume II d'Aragó, el 1300 i, a l'altre, de l'emperador Carles IV al 1348, van conduir a la creació de sengles universitats. Per consegüent, Lleida té la universitat més antiga de la Corona d'Aragó, mentre que Praga, amb la Universitat Carolina, té la universitat més antiga del Sacre Imperi Romà. D'aquelles institucions universitàries medievals es poden destacar dos aspectes. Un és que les poblacions universitàries podien ser molt mòbils, ja que cap frontera s'oposava a la circulació de les persones entre universitats i que el *jus ubique docendi* donava caràcter universal als diplomes.

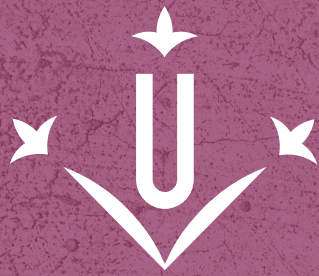
El segon aspecte a destacar és l'origen social dels estudiants. Els nobles no van ser mai molt nombrosos a la universitat medieval; els estudiants eren els fills de professionals i d'artesans, per als quals anar a la universitat suposava una via d'ascens social i de millors ingressos o d'aconseguir posicions més prestigioses.

La universitat actual està fomentant la mobilitat dels estudiants i pretén arribar a un nou *jus ubique docendi* en el marc de la Unió Europea amb la Declaració de Bolonya. La universitat ha de seguir mantenint el seu esperit crític cap a dins i cap a fora de la institució i no pot quedar-se al marge dels temes que preocupen els ciutadans de la nostra època, ja siguin els del seu entorn més proper o més remot. La mundialització ens fa partícips d'una visió més àmplia del món i, per això, més responsables d'alguna cosa que ja no ignorem. Però no existeix una única mundialització, sinó moltes.

En l'avançar en aquesta direcció no podem perdre la nostra identitat ni desentendre'ns del sentit de la nostra vida. Necessitem conèixer-nos bé i, com afirmava l'historiador Jaume Vicens Vives, per acon-

seguir-ho “necessitem la col·laboració dels poetes, dels novel·listes, dels escriptors, dels esperits que posseeixen el do d'intuir, sense documentació prèvia, els batecs més ocults de l'ànima d'un poble”. Uns poetes, uns novel·listes, uns escriptors i uns assagistes que siguin d'una sinceritat absoluta. Així podrem conèixer i mantenir la nostra identitat.

Per aquests motius necessitem en el nostre claustre intel·lectuals del relleu humà del doctor Václav Havel, que ha rebut el premi Catalunya el 1995 i el Príncep d'Astúries al 1998 i ara rep el reconeixement de la Universitat de Lleida. El doctor Havel és un home de pau, per al qual la política no pot separar-se de la moral per estar al servei de la veritat i del proïsme. Vincular la Universitat de Lleida a persones amb una trajectòria tan destacable i amb un valor moral com els del doctor Václav Havel suposa ampliar horitzons, poder comptar amb el seu consell i amb el seu impuls intel·lectual. Reflexionar sobre la seua persona, la seua línia de pensament i les seues aportacions ens ajudarà a seguir desenvolupant el nostre paper com a universitaris compromesos amb la universitat i amb la societat. Per complir amb “l'obligació de somniar utopies i superar la por”, en paraules del mateix Václav Havel.

Universitat de Lleida